

Liahona

Ko ho Faingamālie Lelei Taha ke Fiefiá, p. 14

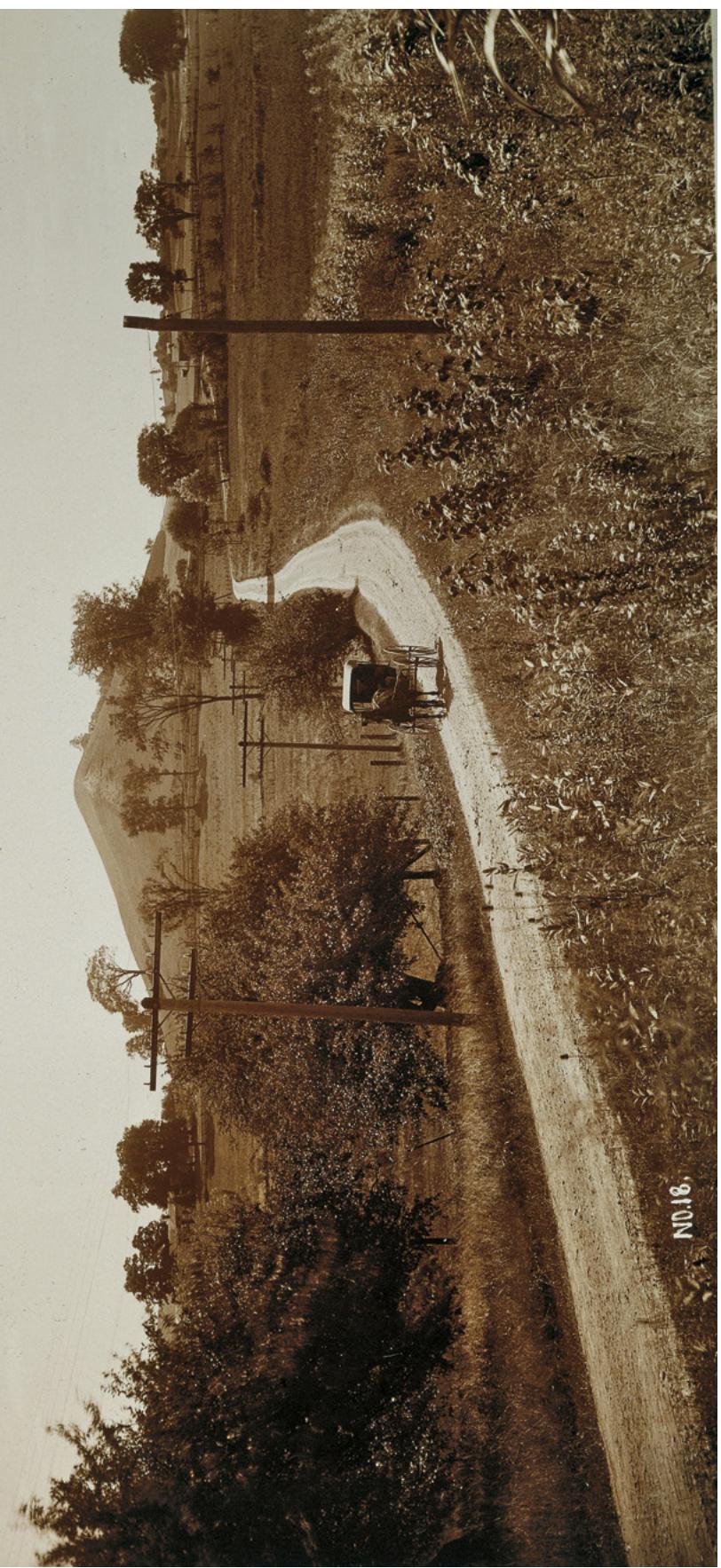
Ngaahi Me'a 'e Fā 'Oku Loto e Kau
Mēmipa Fo'oú Ke Ke 'Iló, p. 22

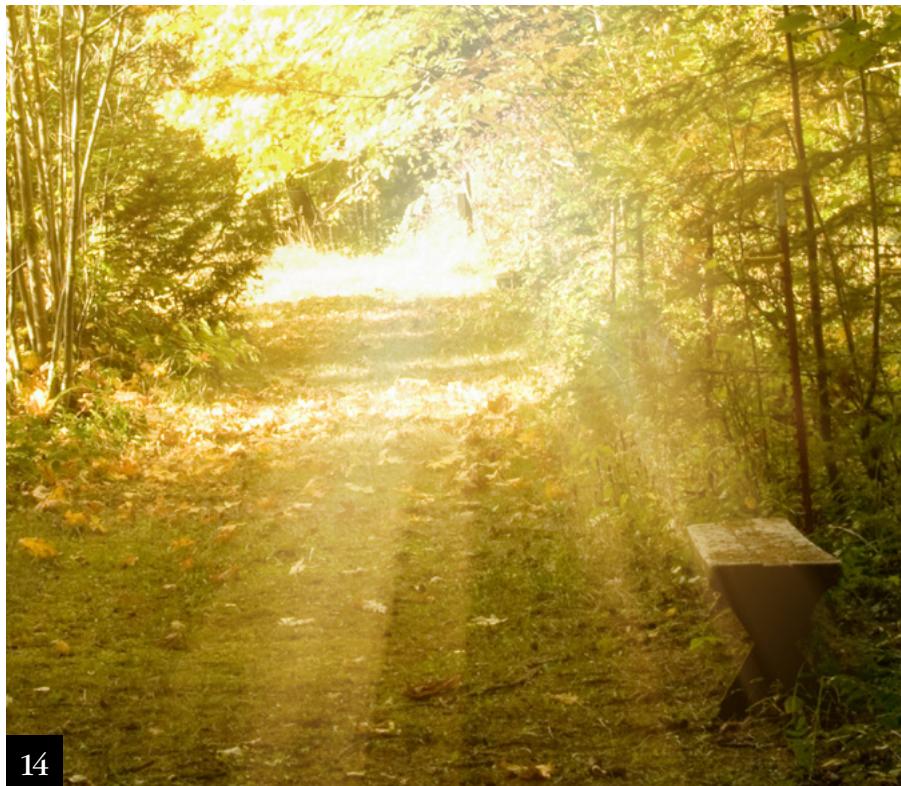
Ko e 'Uhinga 'Oku 'Ikai ke Ikuna ai
'a e Fakalongolongó 'i he Tau 'oku
Faka'aonga'i ai 'a e Leá, p. 28

Ko Hono Fakamo'ui Au 'e Hoku Uōtí hili
e Taonakita 'o 'Eku Tama Fefiné, p. 34

Fataai' e George Edward Anderson,
i he angalelei à e Lapeli Històlia à e Siasi

'Oku hā 'i he fakatātā ri'a e Mounga ko Komolā. 'I Amelika 'i he kuonga mu'ā, na'e fūfūui' ai'e ha
palōfita Ni'i ko hono hingoá ko Molonai, à e lekōti hono kakai'i he móungá. 'I ha meimeitau
nai e 1400 mei ai, na'e toe foki mai a Molonai ki he feitú ko ia, ko ha āngelo, o fakahā 'a e
ngaahi lekōti, ki he talavou ko Siosefā Sāmitā. Na'e ave pealilu e Siosefā à e ngaahi lekōti, à ia
'oku 'iloa he taimi ni ko e Tohi à Molomonā.

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4** Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí: Kau Palōfita ke Tataki Kitautolu

Fai 'e Palesiteni Thomas S. Monson

- 7** Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Fāitahá

'I HE TAKAFÍ
Faitaa ai 'e Leslie Nilsson.

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 14** Ko e Hala 'o e Oongoongoleí ki he Fiefiá

Fai 'e Eletā Jeffrey R. Holland

'E founiga fēfē ha'atau fekumi 'i he fonu faingata'a 'o e mo'uú ki he fiefiá?

- 22** 'E Lava Ke Tau Fai Lelei Ange: Ko Hono Talitali Lelei 'o e Ni'ihi Kehé ki he Loto'ā Sipí

Fai 'e Betsy VanDenBerghe

Ko e ngaahi founiga 'e fā 'e lava ke tau tokoni ke ongo'i 'e he kau mēmipa fo'oú mo kinautolu 'oku foki mai ki he Siasi 'oku talitali lelei kinautolu.

- 28** Malu'i e Tuí

Fai 'e Eletā Jörg Klebingat

Ko e hā 'oku tau loto fiemālie ke fai ke malu'i 'etau tui kia Sisiū Kalaisí?

- 34** Fakahaofi hili e Taonakita Hoku 'Ofefiné

Fai 'e he Etta Thorpe

Ne u mātu'aki loto mamahi 'au-pito hili e taonakita hoku 'ofefiné. Me'amālié, ne 'i ai hoku uōti ke tokonia au.

NGAAHI POTUNGĀUÉ

- 8** Ki'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Epeleli 2017

10 Ko e Faiako 'i he Founga 'a e Fakamo'uú: 'Ofá mo e Fo'i Keke Sokoleti: Ko e Hā Te Ke Foaki ke Toe Fakafoki Mai Kinautolú?
Fai 'e Devin G. Durrant

- 38** Ngaahi 'Ata 'o e Tuí:
Cayo and Anthony

40 Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'onioní 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní

- 80** Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'ilokaí:
Ko e Tohi 'a Molomoná: Ko ha Mana Mo'oni
Fai 'e Eletā Mark E. Petersen

'I HE MĀHINA KA HOKÓ

Ako fekau'aki mo e ngaahi liliu ki he ngaahi fakataha'anga Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisétekí mo e Fine'ofá ki he 2018.

44 Ko hono Ikuna'i e Fakatu'utāmaki 'o e Loto Veiveiuá
Fai 'e Eletā Hugo Montoya
'E anga fefē nai ke tau faivelenga
'i hono 'ākilotoa kitautolu 'e he
ngaahi 'ahī ahī mo e veiveiuá?

48 'Ahī ahī' 'o e Mūsiká
Fai 'e Marcel Niyungi
Kuó u ako 'e malava 'e ha ki'i
me'a si'isi'i 'o liliu e me'a kotoa.

*Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e Liahona
'oku fufuu'i he makasini ko 'ení.
Tokoni: Ko e hā ha ngaahi fili mahu-inga kuó ke fai?*

50 Ko e Ngaahi Founga 'o e Fepuna'akí
Fai 'e Richard M. Romney
Ko e hā ha kaunga 'o e ngaahi vakapunā ki he ongoongolelei?

52 Ko Ho'o Fakamo'oní mo e Tohi 'a Molomoná
Lau 'a e ngaahi talanoa 'e tolu mei he to'u tupú fekau'aki mo e founga kuo liliu ai 'e he Tohi 'a Molomoná 'enau mo'uí.

56 Ngaahi Mo'oní'i Me'a 'e 25 'i he Tohi 'a Molomoná
Ko e Tohi 'a Molomoná ko e maka-tu'u-loto ia 'o 'etau tui fakalotū—fekumi pe ko e hā hono 'uhingā!

58 Ngaahi Folofolá: Miniti 'e Hongofulu 'i he 'Aho
Fai 'e Hadley Griggs
Kuó ke pāhia hono 'ikai a'usia ho'o ngaahi taumu'a ako folofolá? 'Ahī ahī' 'ení.

62 Pousitā: Ongo'i Lōmekina?

63 'Ai Hangatonu
Te u lava fefē 'o matu'uaki e 'ahī-ahī? Ko e hā 'oku totonu ke u fai 'o ka hē 'a kinautolu 'oku ou 'ofa aí?

64 Ngaahi Tali mei he Kau Taki 'o e Siasí: Founga ke Fakaafe'i e Laumālie Mā'oní'oní
Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring

65 Ko 'Etau Tafa'akí

66 Lau Fakafika 'i he Konifelenisí
Ko ha ki'i founga lelei 'eni ke ke muimui'i e ngaahi lea kehekehe te ke ala fanongo ai 'i he konifelenisi lahí!

67 Ko ha Tā Fakatātā 'o Kalaisi
Fai 'e Tesla S.
Ne teuteu atu e kaungāme'a 'o Tesilaā ki ha me'a mahu'inga—tatau pē mo Tesilaā.

68 Ko e Fili 'a Sēiní
Fai 'e Jessica Larsen
Na'e fekumi 'a Sēini ki he mo'oní. Te ne ma'u nai e me'a na'ā ne fekumi ki aí?

70 Ko 'Etau Pēsí

71 Kakai 'i he Hisitōlia 'o e Siasí: Ko e Ngaahi Tokoua Fine'ofá mo e Temipale Nāvuú

72 Ko e Ngaahi Tali mei ha 'Apusetolo: 'E founga fefē ha'aku fakamāloha 'eku fakamo'oní?
Fai 'e Eletā Ronald A. Rasband

73 'Oua 'e Va'inga 'aki e Afí!
Fai 'e Jean B. Bingham
Té ke ala lavea 'o kapau te ke va'inga 'aki ha me'a fakatu'utāmaki!

74 Ko e Fānau Kotoa 'a e 'Otuá
Fai 'e Julie Cornelius-Huang
Ko e fuofua 'a'ahi 'ení 'a Ilani ki he siasi 'o 'ene kui tangatā—ka na'e makehe atu ia mei ha siasi kuó ne sio ai kimu'a.

76 Ngaahi Talanoa 'o Sīsuú: 'Oku 'Alo'ofa 'a Sīsū
Fai 'e Kim Webb Reid

79 Peesi Valivalí: Te u Lava 'o Angā ofa

Ko e makasini fakavahaāpuleāngā eni 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Māoni'oni i he Ngahi 'Aho Kimui Ni

Ko e Kau Palestineni 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kolomu 'o e Kau 'Apostolole 'e Toko Hongofulu Mā Uā:

Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen, Ronald A. Rasband, Gary E. Stevenson, Dale G. Renlund

Étitā: Joseph W. Sitati

Kau Tokoni 'Étitā: Randall K. Bennett, Carol F. McConkie

Kau 'Etiavaisā: Brian K. Ashton, Bonnie H. Cordon, LeGrand R. Curtis Jr., Sharon Eubank, Christoffel Golden, Douglas D. Holmes, Erich W. Kopischke, Larry R. Lawrence

Talékita Pulé: Richard I. Heaton

Talékita 'o e Ngāahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisiniśi: Garff Cannon

Talékita Pulé: Adam C. Olson

Tokoni 'Étitā Pulé: Ryan Carr

Tokoni Faipulisi: Cremlinda Amaral

Timi ki hōno Tohi mo hono 'Étitā: Maryssa Dennis, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Jon Ryan Jensen, Charlotte Larcabal, Michael R. Morris, Eric B. Murdock, Sally Johnson Odekirik Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Mindy Anne Selu, Marissa Widdison

Talékita Pule Faka'āti: J. Scott Knudsen

Talékita Faka'āti: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu'u 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, C. Kimball Bott, Thomas Child, David Green, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Susan Lofgren, Scott M. Mooy, Mark W. Robison, Rachel Smith, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou'otineita Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule he Fakatahatahā'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahatahā'i 'o e Makasini:

Ira Glen Adam, Connie Bowthorpe Bridge, Julie Burdett, Thomas G. Cronin, Bryan W. Gygi, Ginny J. Nilson, Derek Richardson

Fokotu'utu'u: Joshua Dennis, Ammon Harris

Talékita ki he Pāki: Steven T. Lewis

Talékita ki hono Tufakí: Troy K. Vellinga

Kau Ngāue ki he Liahona i Tongá:

'Étitā: Tulima L. Finau

Tokoni 'Étitā: Patrick Taufa

Kaungā 'Étitā: Stella Tūfua

Ko e totongi ki hono fakakātāo 'o e ngāahi *Liahona* he ta'u 'oku TōP \$3.60. Ko e tuā-sila eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngāahi faka'ekēkē: Senitā Tufaki'anga Nānauā, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Māoni'oni i he Ngahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nukūalofo, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke māu 'a e ngāahi totongi ki hōo makasini 'i he ngāahi fonua mavaha mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, alu ki he store.lds.org pe fetū'utaki ki he senitā tufaki'anga nānauā 'a e Siasi pe taki fakauotū pe fakakō.

'Omī 'a e ngāahi fakamatālā mo e ngāahi faka'ekēkē he 'initaneti i he liahona.lids.org; i he meili ki he *Liahona*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe t-meli ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e 'kāpasa' pe meā 'fakahinohino') oku pulusī 'a e Makasini Fakavahaāpuleāngā i he lea faka'Alapēniā, 'Amēnia, Pislama, Kemipoutia, Pulukālia, Sepuanu, Siaina, Siaina (fakafainogofua'i), Koloesia, Seki, Tenimā'ake, Hōlani, Pilitānia, Esitona, Fisi, Finilani, Falaniseé, Sianamē, Kalisi, Hungali, Aisileni, 'Initonēsiā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōleā, Letivā, Lifuēniā, Malakasi, Māseiilisi, Mongokolā, Noaue, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsiā, Haāmoā, Silovēnia, Sipeini, Suisalanī, Suēteni, Suahili, Takalokā, Tahiti, Talleni, Tongā, Lukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietnemi. (Oku kehekehe pē 'a e tūo lāhi hono pulusī, o fakatautau mo e lea fakafonuā.)

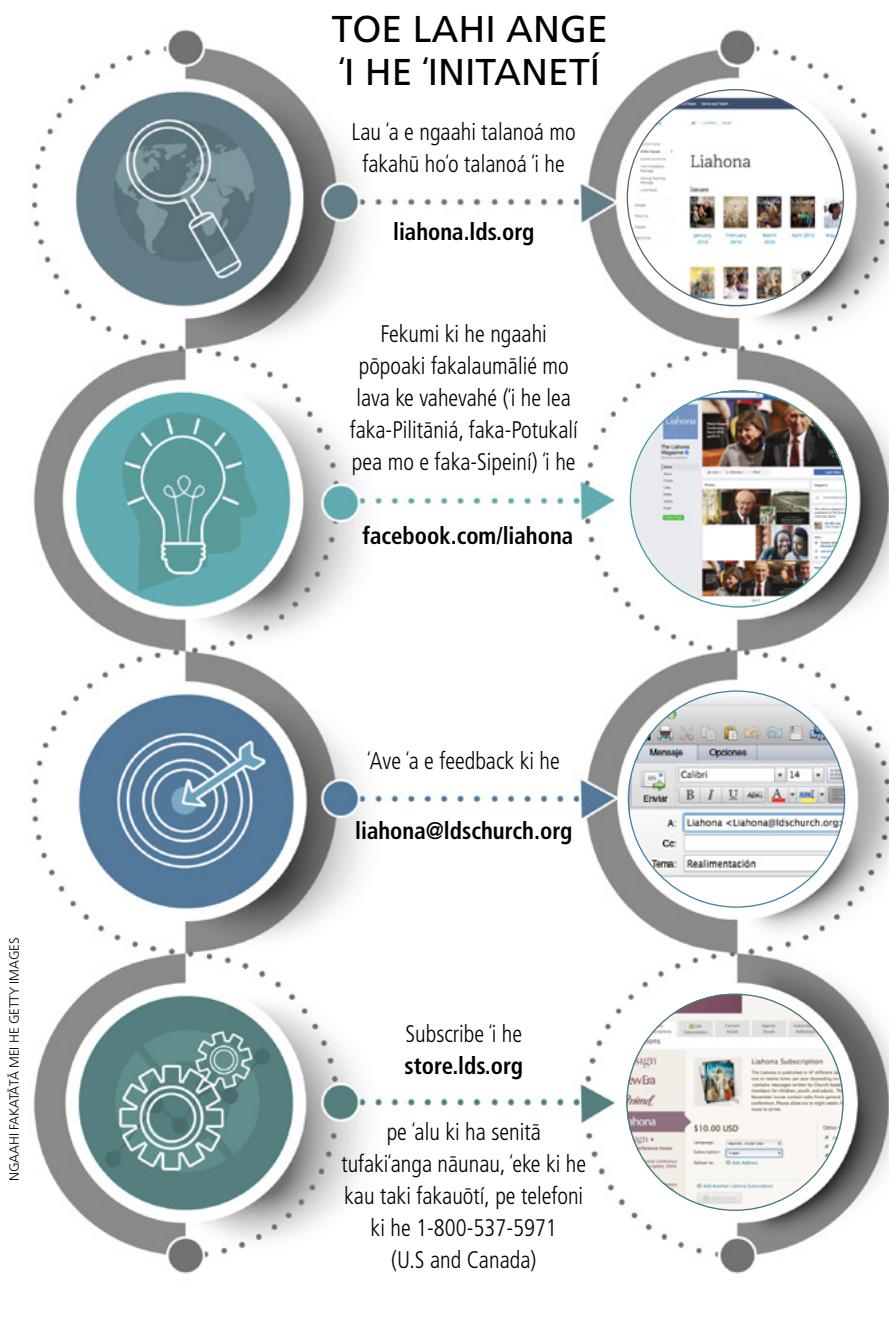
© 2017 'e he Intellectual Reserve, Inc. Māu 'a e ngāahi totongi fakalao kotoa pē. Paaki 'i he lunaiteti Siteiti 'o Amelikā.

Fakamatāla ma'u mafai pulusi: Tukukehe 'o ha toki fakāhā atu, e lava 'e he nihi fakafuituiti o hiki ha tatau o e *Liahona* ki he'ēnau fakāaongā fakatātāha 'oku 'ikai fakamōsēlā (kai ai ki he ngāahi uiui faka-Siasi). E lava ke taofīi e totou ki eni 'i ha fafhingā taimi pē. He 'ikai lava ka hilē ha tatau 'o ha nānau visual oku fakahāi atu hanō fakataputupi i he tafāaki 'oku hā ai e tokotaha 'oku 'āna'a e fakatātāha. Oku tokotonu ke tokatātāha 'a e ngāahi fakakātāo fakakātāha 'o māu mafai pulusi ki he Intellectual Property Office, 50 E. North Temple St. Fl. 13, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'imeli: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

September 2017 Vol. 41 No. 9. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Post Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DMM 507.1.5.2). NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

NGĀAH KAVEINGA 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafosonga'i 'e he ngāahi mata'ifikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatālā.

Akonaki, 10

Anga'ofā, 14, 22, 34, 76, 79

Fakamālohiā, 10, 22, 34

Fakamo'oni, 72

Fakatomalā, 63, 73

Fiefiā, 14, 34

Folofolā, 52, 56, 58, 72

Kau Kumi-hūfangā, 65

Kau Palōfitā, 4

Konifelenisi lahi, 4, 66

Laumāli'e Mā'onī'oni, 7, 64, 73

Loto-to'ā, 28, 44, 63, 68

Loto Veiveiuā, 44

Lotū, 52, 64, 72

Ma'unimaā, 42

Mo'ui 'i he maama fakalaumālié, 28

Ngaahi tui fakalotu kehē, 67, 74

Ngāue'angā, 14

Ngāue fakafaifekaú, 10

Ngāue tokoni, 7, 10, 34, 65, 67, 72

Ofā, 7, 10, 14, 34

Pekia, 34, 40

Semineli, 65

Sisū Kalaisi, 7, 14, 44, 56

Talangofuā, 73

Tamai Hēvanī, 28, 48, 50, 63, 64

Tau'atāina ke Fili, 14, 28, 68

Tohi 'a Molomonā, 42, 43, 52, 56, 58, 80

Tui, 28, 41, 44, 63, 64

Ului, 22, 38, 52, 68

Uouangatahā, 7, 22

Fai 'e Palesiteni
Thomas S. Monson

KAU PALŌFITA KE TATAKI KITAUTOLU

Tha ngaahi ta'u si'i kuo hilí, na'á ku tangutu 'i he loki 'o e Temipale Sōleki 'a ia 'oku fakataha fakauike ai 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá. Na'a ku sio hake ki he holisi 'oku fehangahangai mo e Kau Palesitenisí 'Uluakí, pea ne u mamata ai ki he ngaahi 'ata taki taha 'o e Kau Palesiteni 'o e Siasí.

I he'eku sio fakamama'u kiate kinautolu, 'akinautolu ne mu'a mai 'iate aú—mei he palōfita ko Siosefa Sāmitá (1805–44) kia Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí (1910–2008)—ne u pehē loto, “Oku ou hounga'ia 'i he fakahinohino 'a e toko taha takitaha.”

Ko ha kau tangata ma'ongo'onga 'eni ne 'ikai teitei tuka, 'ikai teitei momou pe'a 'ikai ke teitei holomui. Ko ha kau tangata 'eni 'a e 'Otuá. I he'eku fakakaukau ki he kau palōfita ne u 'ilo'i mo 'ofa ai 'i onopōní, 'oku ou manatu ki he'enau mo'uí, ki honau 'ulungāngá, mo 'enau ngaahi akonaki fakalaumālié.

Ko Palesiteni Hiipa J. Kalānite (1856–1945) 'a e Palesiteni 'o e Siasí 'i he taimi na'e fa'ele'i ai aú. I he'eku fakakaukau ki he'ene mo'uí mo e ngaahi akonakí, 'oku ou tui ko e 'ulu-ngaanga 'oku fa'a fakaha'a'i ma'u pē 'e Palesiteni Kalānité ko e vilitakí—ko e vilitaki 'i he ngaahi me'a 'a ia 'oku lelei mo faka'e'i'eikí.

Ko Palesiteni Siaosi 'Alipate Sāmita (1870–1951) 'a e Palesiteni 'o e Siasí 'i he taimi ne u hoko ai ko ha pīsope 'i he'eku uōtí 'i Sōleki Sití. Na'á ne pehe 'oku 'i ai ha fefusiaki 'oku hoko 'i he vaha'a 'o e 'Eiki mo e filí. "Kapau te mou nofo 'i he tafa'aki laine 'a e 'Eiki," na'á ne pehē, "te ne tāki-ekina kimoutolu pea he 'ikai ha'amou holi ke fai kovi."¹

Ne uiui'i au ke u hoko ko ha mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he 1963 'e Palesiteni Tēvita O.

Makei (1873–1970). Na'á ne ako'i ke tokai e ni'ihi kehé 'aki 'ene sīpinga mo'uí. Na'á ne pehē "Ko e anga faka-Kalisitiane Mo'oní, 'a hono fakahoko 'o e 'ofá."²

Ko Palesiteni Siosefa Filitingi Sāmita (1876–1972), ko e taha 'o e kau fa'u tohi lahi taha 'o e Siasí, ne hoko e mo'uí 'aki e ontoongoleleí ko ha tefito'i mo'oní ia ke tataki 'aki ia 'i he'ene mo'uí. Na'á ne lau ma'u pē e folofolá pea na'e maheni ange ia mo e ngaahi akonaki mo e ngaahi tokateline 'oku ma'u 'i honau ngaahi pēsí 'i ha toe taha kuó u 'ilo'i.

Ne hoko 'a Palesiteni Hāloti B. Lī (1899–1973) ko 'eku palesiteni fakasiteikí 'i he'eku kei si'i. Ko e taha 'o 'ene ngaahi kupu'i lea 'oku ou sai'ia taha aí ko e "Mou tu'u 'i he ngaahi potu toputapú, pea 'oua 'e hiki mei ai."³ Na'á ne poupou'i e kāingalotú ke nau taha ma'u pē, mo tokanga ki he ngaahi fanafana 'a e Laumālie Mā'oní'oní.

'Oku ou tui ko e mo'uí lí'oá ko e tefito'i mo'oní ia na'á ne tataki e mo'uí 'a Palesiteni Sipenisā W. Kimipoló (1895–1985). Na'e 'ikai toe veiveiu 'ene mo'uí lí'oa kakato ki he 'Eikí, Na'á ne mātu'aki mo'uí 'aki foki 'a e ontoongoleleí.

I he taimi ne hoko ai 'a Palesiteni 'Eselā Tafi Penisoni (1899–1994) ko e Palesiteni 'o e Siasí, na'á ne uiui'i au ke u hoko ko hono Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí. Ko e 'ofá 'a e tefito'i mo'oní na'á ne mo'uí 'aki, 'a ia 'oku hā 'i he potufolofola na'á ne sai'ia taha aí, ne folofola 'aki 'e he Fakamo'uí: "Ko e hā 'a e anga 'oku taau mo kimoutolu? Ko e mo'oní, 'oku ou pehē kiate kimoutolu, ke mou hangē pē ko aú."⁴

Ko Palesiteni Hauati W. Hanitā (1907–95) ko ha taha ia ne sio ma'u pē ki he lelei tahá 'i he ni'ihi kehé. Na'á ne anga faka'apa'apa ma'u pē; na'á ne loto-fakatōkilalo ma'u pē. Ne u monū'ia ke hoko ko hono Tokoni Ua.

Na'e ako'i kitautolu 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí ke tau fai hotau lelei tahá. Na'á ne fai ha fakamo'oní mālohi

kau ki he Fakamo'uí mo 'Ene Ngāué. Na'á ne ako'i kitautolu 'i he 'ofa. Ne hoko 'eku hoko ko hono Tokoni 'Uluakí ko ha lāngilangi mo ha tāpukai ia kiate au.

'Oku 'omi 'e he Fakamo'uí e kau palōfitá he 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu. 'E toe ma'u 'e he Kau Taki Mā'olunga 'o e Siasi 'a e faingamālie

ke vahevahe 'Ene folofolá, 'i he konifelenisi lahi 'o 'Okatopá. 'Oku tau hanga atu ki he fatongia ko 'ení 'i he loto fakamaatoato mo e lotofakatōkilalo mo'oni.

'Oku tau mohu tāpuekina he kuo toe fakafoki mai e Siasi 'o Sisū Kalaisí ki he māmaní pea 'oku hoko e faka-há ko e makatu'unga ia 'o e Siasi.

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Oku vahevahe 'e Palesiteni Monisoni ha ngaahi lēsoni mālohi na'á ne ako mei he kau palōfita 'i mu'a 'iate iá. Na'á ne toe fakamanatu mai kiate kitautolu "oku 'omi 'e he Fakamo'uí e kau palōfitá he 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu." 'I ho'o tokoni kiate kinautolu 'okú ke ako'i, te mou ala aleai e founa 'o e hoko ai e kau palōfitá mo e kau 'apostoló ko ha faka'ilonga ia

'o e 'ofa 'a e 'Otuá. Fakakaukau ke vahevahe ha fale'i mei he taha 'o e ngaahi lea 'a Palesiteni Monisoni 'i he ngaahi konifelenisi lahi kuo hilí. Fakaafe'i kinautolu 'okú ke ako'i ke nau teuteu ki he konifelenisi lahi 'aki ha'anau toe lau e ngaahi lea ne nau ma'u mei ai ha ngaahi ue'i fakalaumālie mo tokonia kinautolu ke nau ongo'i e 'ofa 'a e Fakamo'uí.

Ko e ma'u fakahaá 'a e toto mo'ui 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí.

Fakatauange ke tau mateuteu ki hono ma'u e ngaahi fakahā fakataau-taha 'oku 'omi lolotonga e konifelenisi lahi. 'Ofa ke fonu hotau lotó 'i he fakapapau mo'oni 'i he'etau hiki hotau nimá ke poupou'i e kau palōfita mo'ui mo e kau 'apostoló. 'Ofa ke tau ma'u ha mahino 'oku lahi angé, ongo'i fie-mālie, langaki hake, mo fakamāloha kitautolu 'i he'etau fanongo ki he'e-nau ngaahi pōpoakí. Pea 'ofa ke tau mateuteu ke toe fakatukupaa'i kitautolu ki he 'Eiki ko Sisū Kalaisí—'Ene ongoongolelei mo 'Ene ngāué—pea ke mo'ui 'aki ha tukupā fo'ou ke tauhi 'Ene ngaahi fekaú mo fakahoko Hono finangaló. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Siaosi 'Alipate Sāmita* (2011), 205.
2. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Tēvita O. Makei* (2003), 221.
3. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 87:8.
4. 3 Niifai 27:27.

Te ke lava ke hiki 'a e fasi ki
he "Fakamālō ki he 'Otuá"
'i he lds.org/go/9176.

Fakamālō ki he 'Otuá, 'i He'ene Fakanofa ha Palōfita

Kuo tākiekina fēfē nai koe 'e hotau palōfitá, Palesiteni Tōmasi S. Monisoni? Ko e hā te ke manatu'i lahi taha fekau'aki mo iá? Fakakaukau ke hiki 'i ho'o tohinoá fekau'aki mo Palesiteni Monisoni mo 'ene mo'uí—'o hangē ko 'ene fakamatala'i 'i he'ene

pōpoaki ko 'ení kau ki he ivi tākiekina 'o e palōfita takitaha 'okú ne *manatu'i*.

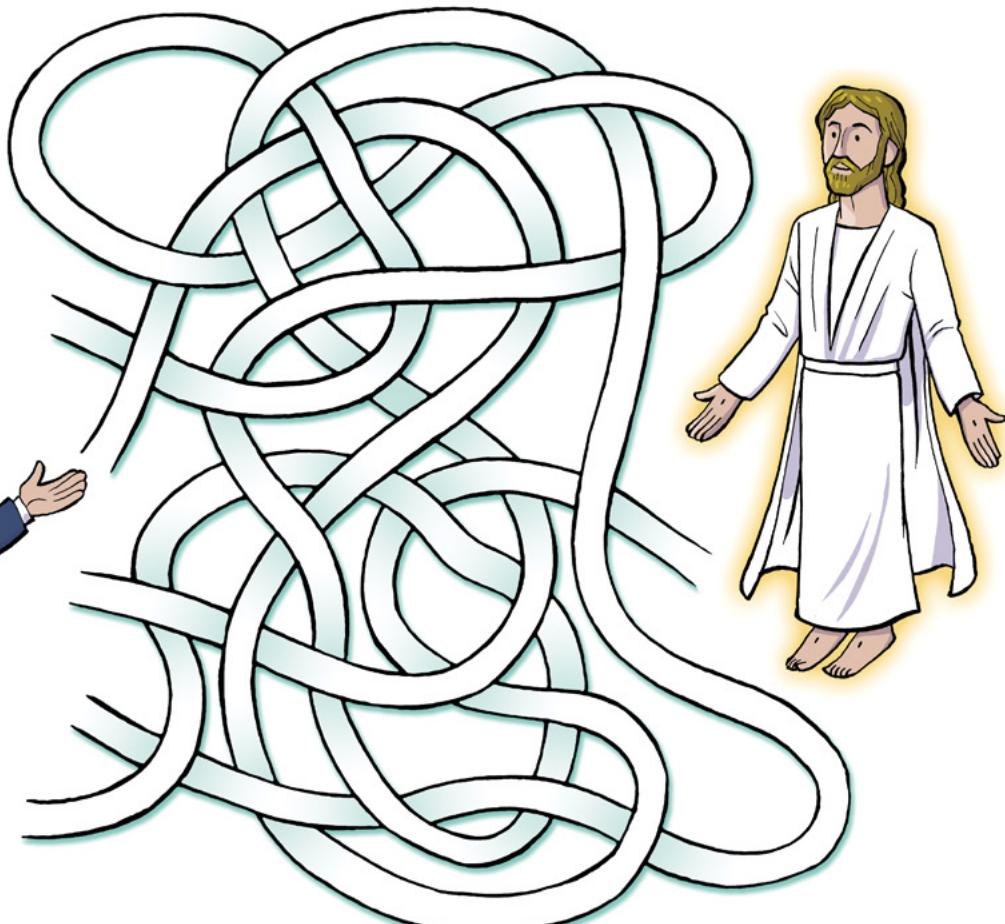
Te ke ala fie ma'u foki ke fili ha'ané kupu'i lea 'okú ke sai'ia taha aí pea tohi 'i ha feitu'u te ke lava 'o toutou sio ai ki aí, 'o hangē ko ha takafi 'o ha tohi pe 'i ha kii la'i pepa 'i ho lokí. Te ke lava

foki ke fa'u ha 'ata 'o e konga leá pea 'ai 'i ho'o telefoní! I he taimi kotoa pē te ke sio ai ki he konga leá, te ke lava 'o fakakaukau ki he mahu'inga 'o e 'i ai 'o ha palōfita mo'uí mo manatu'i 'okú ne 'i hení ke 'ofa mo tataki kitautolu 'i he 'ahó ni.

FĀNAÚ

'Oku Tataki Kitautolu 'e he Kau Palōfítá kia Kalaisi

Oku 'omi 'e he Fakamo'uí e kau palōfítá he 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu. 'Oku tokoni 'ete muimui 'i he kau palōfítá ke te fili ai 'a e totonú. Ko e fē 'a e hala 'oku totonu ke fou ai e fānaú ke nau mui-mui ki he palōfítá?

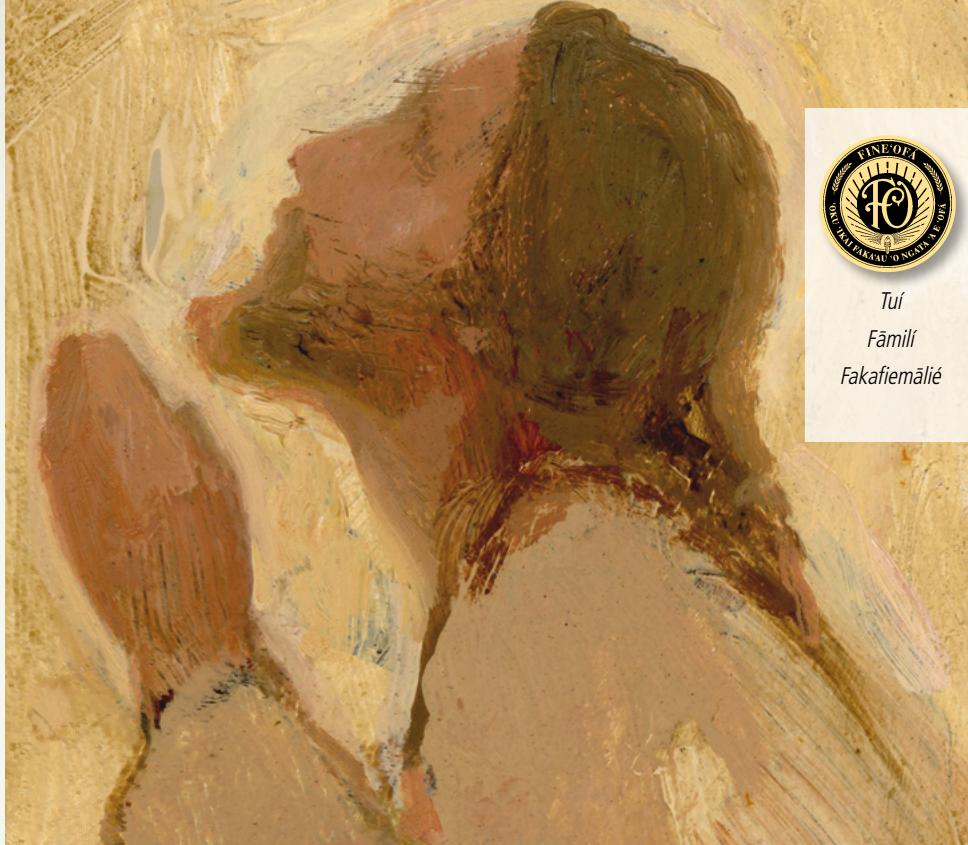
Fāitahá

Ako 'i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'ení pea fekumi ki ha ue'i faka-laumālie ke 'ilo'i 'a e me'a ke ke vahevahé. 'E anga fēfē hano ma'u 'o ha mahino ki he taumu'a 'o e Fine'ofá, 'o teuteu'i e ngaahi 'ofefine 'o e 'Otuá ki he ngaahi tāpuaki 'o e mo'ui ta'engatá?

"Pea na'e ui 'e he 'Eikí 'a hono kakaí ko SAIONE, koe'uhí he na'a nau loto-taha pē mo faka-kaukau taha, pea nau nofo 'i he mā'oni'oni; pea na'e 'ikai ha kakai masiva 'iate kinautolu" (Mōsese 7:18). Te tau lava fēfē 'o fāitahá?

Na'e pehe 'e 'Eletā M. Lāsolo Pālati 'o e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá: "I he loto-mālie 'o e fo'i lea faka-Pilitānia ko e *fakalelei'* oku 'i ai e fo'i lea ko e *taha*. Kapau 'e mahino 'ení ki he fa'ahinga 'o e tangatá, he 'ikai teitei 'i ai ha taha te tau ta'e tokanga ki ai, 'o tatau ai pē pe ko e hā e ta'u motu'á, matakalí, tu'unga tangata pe fefiné, tui fakalotú, pe tu'unga fakasōsiale pe faka'ekonōmiká. Te tau feinga ke muimui ki he Fakamo'uí pea he 'ikai ke tau angakovi, ta'etokanga, ta'efaka'apa'apa, pe ta'etoka'i e nī'ihi kehé."¹

Na'e ako'i 'e Palesiteni Henelí B. 'Aealingi, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí: "E lava ke 'amanaki atu e kakaí ki he fāitahá 'i he nofo'ia [kinautolu] ['e he] Laumālié. . . . 'Oku 'ikai teitei fakatupu 'e he Laumālie 'o e 'Otuá 'a e fakakikihí (vakai

Tūí
Fāmilí
Fakafiemālié

3 Nifai 11:29). . . . 'Oku fakaiku ia ki he nonga fakafo'ituituí mo e ongo'i taha mo e nī'ihi kehé."²

Ne pehē 'e Kalo M. Sitiveni, ne hoko ko e Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí Lahi 'o e Fine'ofá, kau ki he ngaahi faingata'a fakafāmilí: "Kuo te'eki ai ke u foua e vete malí, 'a e mamahi mo e ongo'i ta'epau-ia 'oku hoko mai 'i hano li'aki kitá pe a'usia e fatongia 'o e hoko ko e fa'ē tāutahá. Kuo te'eki ai ke u a'usia ha mate ha'aku fānau, manava'i pa'á pe manako fefiné. Kuo te'eki ai ke u kātekina 'a e ngaohikovía pe 'i ai haku mahaki tauhi pe ko e ma'unimaá. Kuo te'eki ai ke u a'usia e ngaahi me'a ni ke ne fakatupulekina au.

" . . . Ka 'oku fakafou 'i *hoku* ngaahi sivi mo e 'ahi'ahi fakatāutahá . . . 'eku maheni lelei ai mo e Tokotaha 'oku mahino kiate Iá. . . . Pea 'ikai ngata aí, kuó u a'usia e ngaahi 'ahi'ahi

fakamatelie kotoa pē kuó u lave atu ki aí 'i he fofonga 'o ha tama fefine, fa'ē, kui fefine, tokoua, mehikitanga mo ha kaungāme'a.

"Ko hotau faingamālie 'i he'etau hoko ko e ngaahi 'ofefine tauhi fuakava 'o e 'Otuá, 'oku 'ikai ko e ako pē mei hotau ngaahi faingata'a; ka ke tau kafataha 'i he anga'ofa mo e manava'ofa, 'i he'etau pou-pou'i e kau mēmipa kehe 'o e fāmili 'o e 'Otuá 'i honau ngaahi faingata'a'iá."³

Ngaahi Potufolofola mo e Fakamatala Makehe
Sione 17:20–23; Efesō 4:15;
Mōsaia 18:21–22; 4 Nifai 1:15
reliefsociety.lds.org

Fakakaukau
ki Heni

'Oku tokoni
fēfē 'a e
uouangataha
mo e nī'ihi
kehé ke tau
hoko 'o taha
mo e 'Otuá?

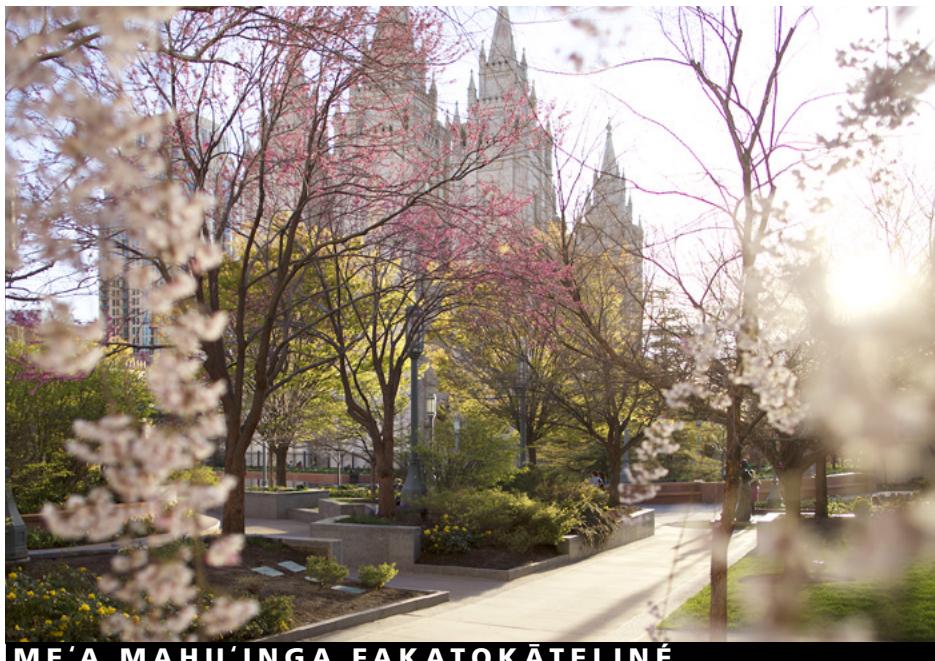
MA'UANGA FAKAMATALÁ

- M. Russell Ballard, "Ko e Fakalelei mo e Mahu'inga 'o e Fo'i Laumālie 'e Tahá," *Liahona*, Mē 2004, 86.
- Vakai, Henry B. Eyring, "Koe'uhí Ke Tau Taha," *Tūhulu*, Mē 1998, 67.
- Carole M. Stephens, "'Oku 'a e 'Otuá 'a e Fāmili," *Liahona*, Mē 2015, 11–12.

KI'I TOHI FAKAMATALA 'O E KONIFELENISI 'O 'EPELELI 2017

"Ilonga ha me'a kuó u lea 'aki 'e au ko e 'Eikí, kuó u lea 'aki ia; . . . neongo pe ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamaio'eiki, 'oku tatau ai pē"
(T&F 1:38).

'I ho'o toe vakai'i 'a e konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2017, 'e lava ke ke faka'aonga'i 'a e ngaahi pēsí ni ke tokoni atu ki ho'o akó mo hono faka'aonga'i 'a e ngaahi akonaki fakamuimuitaha 'a e kau palōfita mo'uí mo e kau 'aposetoló mo e kau taki kehe 'o e Siasi.

ME'A MAHU'INGA FAKATOKĀTELINÉ

Ko e Tolu'i 'Otuá

Koe'uhí he 'oku tau 'ilo e mo'oni ki he Tolu'i 'Otuá mo hotau vā fetu'utaki mo Kinautolú, taumu'a 'o e mo'uí, mo e natula 'o hotau iku'anga ta'e-ngatá, 'oku tau ma'u ai e fakahinohino aofangatukú mo e palani pau ki he'etau fononga fakamatelié. 'Oku tau 'ilo'i ko hai 'oku tau hū ki aí mo hono 'uhinga 'oku fai ai 'etau huú. 'Oku tau 'ilo'i ko hai kitautolu mo e tu'unga te tau a'usiá (vakai T&F 93:19). 'Oku tau 'ilo'i e tokotaha na'á ne 'ai e ngaahi me'a kotoa ke malavá, mo 'ilo'i e me'a kuo pau ke tau fai ke tau fiefia ai he tāpuaki taupotu taha 'oku ma'u mei he 'Otuá 'i he palani 'o e fakamo'uí. 'Oku tau 'ilo'i fefē e me'a ni? 'Oku tau 'ilo mei he ngaahi fakahā 'a e 'Otuá ki He'ene kau palōfítá mo kitautolu fakafo'ituituí."

'Eletā Dallin H. Oaks 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Tolu'i 'Otuá pea mo e Palani 'o e Fakamo'uí," *Liahona*, Mē 2017, 100.

KO HA TALA'OPA FAKAEPALÓFITA

KO HONO UI HIFO E NGAABI MĀLOHI 'O E LANGÍ

"'Oku ako'i kitautolu 'e he folofolá 'oku makatu'unga hono ngāue 'aki māoni'oni e lakanga fakataula'eikí mei he'etau mo'uí 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e anga'ofá, manava'ofá, pea mo e 'ofá. . . .

"Tau vakavaka'i mu'a 'etau mo'uí mo fakapapau'i te tau muimui he sīpinga 'a e Fakamo'uí 'o anga'ofá, 'ofa mo manava'ofá. Pea 'i he'etau fai íá, te tau 'i ha tu'unga lelei ange ai ke 'ohifo e ngaahi mālohi 'o e langí ma'atautolu, mā'a hotau ngaahi fāmilí, pea mo hotau kau-nā fononga 'i he fononga faingata'a ni ki hotau 'api fakalangí."

Palesiteni Thomas S. Monson, "Anga'ofá, Manava'ofá, mo e 'Ofá," *Liahona*, Mē 2017, 66, 67.

Ke lau, mamata pe fanongo ki he ngaahi lea 'o e konifelenisi lahi, vakai ki he conference.lds.org

FAKATEFITO 'IA KALAISSI

"Falala ki [he 'Eikí] 'aki ho lotó kotoa; pea 'oua naá ke fa'aki ki ho poto 'c'ou' [Lea Fakatātā 3:5–6]. . . .

'I he lea faka-Pilitāniá, 'oku 'uhinga e fo'i lea ko e fa'akí ki he male'eí pe fakapalataha. 'I he'etau fa'aki fakatu'asino ki ha tafa'aki pē 'e tahá, 'oku tau mavahe ai mei loto mālie, 'ikai kei palanisi 'etau tu'u pea tau tō leva. 'I he'etau

fa'aki fakalaumālie ki hotau poto 'otau-tolú, 'oku tóo ai 'etau falalá mei hotau Fakamo'uí. . . .

". . . 'E lava ke tau falala kotoa pē ki he 'Eikí kae 'ikai fa'aki ki hotau potó. 'E lava ke fakatefito 'etau mo'uí i he Fakamo'uí, 'aki 'etau feinga ke 'ilo'i la pea te Ne tataki hotau halá."

*Bonnie H. Cordon, Tokoni 'Uluaki i he Kau Palesitenisi Lahi 'o e Palaimelí, "Falala ki he 'Eikí pea 'Oua Naá ke Fa'aki ki ho Potó," *Liahona*, Mē 2017, 6, 9.*

KO E FAKAFEHOANAKÍ

Tu'unga Fakaākonga Mo'oní

Oku fa'a lea ha kau lea tokolahí 'i he kaveinga tatau pē 'o e ongoongo-leleí. Ko e lea 'eni na'e fai 'e ha toko tolu fekau'aki mo e hoko ko ha ākonga mo'oni 'o Kalaisí. Faka'aonga'i e makasini 'o Mē 2017 pe vakai ki he conference.lds.org ke laukonga lahi ange ai 'i he'enau leá.

- "Oku loto fiemālie e kau ākonga mo'oni 'a Sisū Kalaisí ke hā mahino, lea, pea mo makehe mei he kakai 'o e māmaní. 'Oku nau ta'eilifia, lí'oa, pea mo lototo'a." —Russell M. Nelson, "Ko Hono Tohoaki'i mai e Mālohi 'o Sisū Kalaisí ki He'etau Mo'uí," 39.
- "[Ko e] tu'unga fakaākonga mo'oní, ko e tu'unga 'o ha mo'ui. . . . 'Oku mo'ui e kau ākongá ke lava 'o huluni 'a e ngaahi 'ulunga-anga 'o Kalaisí 'i he'enau mo'uí, 'o hangē ha kupesi fakalaumālié." —Robert D. Hales, "Ko e Hoko ko ha Ākonga Hotau 'Eiki ko Sisū Kalaisí," 46.
- "'Oku 'ikai ngata 'etau 'ofa he Sāpaté he taimi 'oku tāpuni ai e fale-lotú, ka 'oku fakaava hake ai e matapaá ki ha 'aho faka'ofa'ofa 'o e mālōlō mei he ngāue faka'ahó, akó, lotú kae tokoni ki hotau fāmilí mo e nī'ihi kehe 'oku nau fie ma'u 'etau tokangá." —Neil L. Andersen, "Ko Hono Ikuna'i 'o e Māmaní," 58.

KO E LEA 'ENI 'A HAI?

1. "'Oku 'unu'unu ofi ange ha tokotaha faiangahala 'oku fakatomala ki he 'Otuá, 'i ha tokotaha fie mā'oni-'oni 'okú ne fakamala'ia'i e taha faiangahalá."

2. "Ko e faka'a'i ai ko ia ke fai 'a e le'o 'o e fakatokangá ko e 'ofa—'ofa ki he 'Otuá mo e 'ofa he kāingá. Ko e fakatokangá ke tokanga."

3. "He 'o ka hoko e 'ofa ki he 'Otuá ko e fasi ia 'o 'etau hivá, pea 'e hoko leva 'etau taumu'a ke talangofua kiate lá ko e uho ia 'o e fo'i hivá.

4. "Na'e tātātaha ka ko ha faka'atā makehe ia ki he to'u tupú ke nau 'omi e hingoa 'enau ngaahi kuí ki he temipalé. Ko e anga-mahení ia he taimí ni."

(4) Henry B. Eyring
(3) Jeffrey R. Holland,
(2) D. Todd Christofferson,
Ngaahi Tali: (1) Dale G. Renlund,

'OFÁ MO E FO'I KEKE SOKOLETI: KO E HĀ TE KE FOAKI KE TOE FAKAFOKI MAI KINAUTOLÚ?

Fai 'e Devin G. Durrant

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí Lahi 'o e Lautohi Faka-Sāpaté

Ne loto-fo'i 'a Sisitā Papata Sonaipoka. 'I he'ene hoko ko e fa'ē 'o ha tamaiki fefine 'e toko nima 'i lalo hifo 'i he ta'u valú, na'á ne 'ohovale hono uiui'i ia ke faiako 'i he kalasi Lautohi Faka-Sāpaté 'o e kau ta'u 16 ki he 17 'i hono uōtí. Hili ha ngaahi māhina si'i hono uiui'i iá, na'á ne fakatokanga'i ne tokosi'i pea feto'aki e ma'u kalasí. 'I ha Sāpate 'e taha ko ha kī'i tamasi'i pē 'e taha ne ma'u kalasí. Ne 'ikai ke ne fie faiako ki ha fānau ako pē 'e toko taha, ko ia na'á ne fakataha'i 'ene kalasí mo ha kalasi kehe. Na'á ne mateuteu ke fe'unga ā. Ka 'i he'ene fakalaaululoto mo lotu fekau'aki mo hono ngaahi tūkunga fakamamahí, ne ha'u ha ue'i fakalaumālie, pea na'e liliu hono lotó.

Ngāue Fakatahá

Ko e taki ngāue fakafaifekau fakauōtí 'a hono husepāniti ko Kení. Na'á na fakatou ongo'i 'a e ue'i ke na feinga fakataha ke tokoni'i e to'u tupu 'o e uōtí. Na'á ne ta'o ha fo'i keke sokoleti pea

fakaafe'i 'e hono husepāniti e to'u tupu 'o e uōtí ki hona 'apí 'i he Sāpate takitaha ke nau kai e keké mo alea'i e teuteu ki he ngāue fakafaifekaú. Ne fakaafe'i 'e Sisitā Sonaipoka e to'u tupú 'i he'enau lolotonga kai e fo'i keké ki he'ene kalaśi 'i he Lautohi Faka-Sāpaté.

Ko e ola 'o e fakaafe "manumelie" ko 'ení, ne kamata ke tokolahí e ma'u kalasi 'i he Lautohi Faka-Sāpaté. Ka ne 'ikai pē fakaloto'i 'e he ngaahi fakaafe vilitakí ni 'a Netí, ko ha taha 'o e kau talavoú. Ne ongo'i 'e Sisitā Sonaipoka 'oku mole ha taha 'o 'ene fanga sipí. Ko 'ene tali ki he ongo ko iá na'á ne "kumi 'a ia kuo molé, kae 'oua ke ne 'ilo ia" (Luke 15:4). Ka ne 'ikai ke tuku ai e feinga 'a Sisitā Sonaipoka kia Netí, ko ia na'á ne fa'u ha palani.

'A'ahi ki he Ngaahi 'Apí

Na'á ne 'alu he efiafi Sāpate 'e taha ki he 'api 'o Netí. Na'á ne ma'u atu ia ki honau 'apí 'oku 'i ai fakataha mo ha mēmipa kehe 'i he'ene kalasí, 'a

ia ne 'ikai foki ke ma'u kalasi 'i he 'aho ko iá. Na'á ne fakahoko ange 'ene 'ofa kiate kinaua 'i he 'ikai ke na 'asi ange ki he kalasí peá ne hoko atu ke ako'i e lēsoní kiate kinaua 'i he taimi pē ko iá. Na'e ongo ki he tamai 'a Netí, 'a ia ne toki tukuange mei he'ene hoko ko e pīsope 'o e uōtí, 'a e vilitaki 'a e faiakó ni. Na'á ne faka'aonga'i 'ene telefoní ke 'ave ha fekau ki hono husepāniti 'o pehē: "Keni, kataki 'o fakamālō ange ki ho uaifí ma'aku. Ne tākiekina ia ke ha'u 'o ako'i 'a Netí mo Makei."

Ka neongo iá, 'i he Sāpate hokó ne toe fili pē 'a Netí ke 'oua 'e 'alu ki he Lautohi Faka-Sāpaté. Ko ia ai ne toe 'alu 'a Sisitā Sonaipoka ki hono 'apí ke na talanoa ki he ongoogoleí. Ne 'ilo'i 'e Netí 'e ala hoko 'a e me'a ni ko ia na'á ne 'alu ai 'o toi 'i ha 'api 'o hono kaungāme'á. Ne ma'u ia 'e Sisitā Sonaipoka 'i ha taha 'o e ngaahi kaungā'api ofi mei hono 'apí 'o ne ako'i ai e lēsoní.

Ne faifai pea fakakaukau 'a Netí ke foki ki he'ene kalasi Lautohi Faka-Sāpaté.

Ko e Hā e Me'a ne Ola Leleí?

Ko e hā ne foki mai ai 'a Neti?
Ne tupu nai 'i he fo'i keke sokoleti
ne ma'u 'i he 'api 'o Sisitā Sonaipoká?

Ne tupu nai mei he'ene fekumi kia
Neti 'i hono 'apí (mo e kaungā'apí)?

Ne tupu nai mei ha fakalotolahi
mei he ngaahi kaungāmē'á mo e
familí ke 'alu ki he lotú?

Pe ne tupu nai 'i he 'ofa na'á ne
ongo'i meia Sisitā Sonaipoka, 'a 'ene
faiako Lautohi Faka-Sāpaté?

Mahalo 'oku tonu kotoa pē e
ngaahi tali 'i 'olungá. Ne kamata ke
toe ma'u kalasi hokohoko 'a Neti 'i he
Lautohi Faka-Sāpaté mo hono ngaahi
kaungāmē'á koe'uhí ko e ngaahi
'uhinga kotoa ko 'ení mo ha ngaahi
'uhinga kehe pē foki.

Ko e Toenga 'o e Talanoá

Tuku ke u tānaki atu 'a e toenga
'o e talanoá. Koe'uhí ko e ongo ne
ma'u 'e Neti kau ki he'ene faiako
Lautohi Faka-Sāpaté, ne 'ikai ke ne
fie tukuange 'a e faingamālie ke kumi
ange ha'ane sokoleti 'i he'ena fetaulaki
kimui ange 'i he falekoloá. Ne ma'u
fakafoki 'e Sisitā Sonaipoka, ko ha
tokotaha na'á ne fakahā ange kiate
ia ha 'ofa lahi mo'oni, 'a 'ene 'ofá.

Hili ha taimi si'i mei ai, ne faka-
kakato 'e Neti 'a 'ene foomu ngāue
fakafaifekaú 'i Sepitema 2015 pea
'okú ne lolotonga ngāue 'i he Misiona
Mississippi Jackson.

Ne fili foki mo e mēmipa kehe 'o e
kalasí 'a ia ne tātātaha 'enau ha'ú ke
nau ngāue fakafaifekau. Kuo ngāue pe
'oku lolotonga ngāue fakafaifekau ha
kau talavou 'e toko nima mo ha kau
finemui 'e toko tolu ne nau 'i he kalasi
ta'u 16 ki he 17, 'i he taimi ne hoko
ai 'a Sisitā Sonaipoka ko 'enau faiakó,
pea 'oku 'i ai mo ha ni'ihi kehe te nau
ō 'o ngāue fakafaifekau.

Fetu'utaki Kiate Kinautolu 'Oku 'Ikai Omi ki he Kalasí

"Ofa 'i he Ni'ihi 'Okú ke Ako'i," 'oku 'i ai 'i he konga 1 'o e Ko e Faiako 'i he Founga 'a e Fakamo'uí, ha tefito 'oku ui ko e "Fetu'utaki Kiate Kinautolu 'Oku 'Ikai Omi ki he Kalasí." 'Oku pehē 'i he tefító ni: "Ko e tokoni ki ha kāingalotu māmālohi 'oku 'ikai ko ha fatongia ia 'o ha faiako faka'api, faiako 'a'ahi, pe ko ha taki 'o e lakanga fakataula'eikí pe houalotú—'e lava ke tokoni e kau faiakó 'i he ngāué ni foki. Ko e faiakó 'oku mahulu hake ia hono ako'i pē 'o ha lēsoni he Sāpaté. 'Oku kau ai 'a e ngāue tokoni 'i he 'ofá mo e tokoni'i e nīhi kehé ke nau ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e ongoongolelé, pea meime ko e tokoni ko 'ení ko e me'a tofu pē ia 'oku fie ma'u 'e ha mēmipa māmālohi. 'Oku fie ma'u ke tau ngāue fakataha kotoa ke tokoni'i 'a kinautolu 'oku fefa'uhí mo ha fai-ngata'a, pea 'i ho'o hoko ko ha faiakó, 'e lava ke ke 'i ha tu'unga makehe ke fai ai ha tokoni."¹

Ne fakatokanga'i 'e Sisitā Sonaipoka 'a e tu'unga makehe ko ia na'a ne 'i ai ke tokoni ki he kau mēmipa 'o e kalasí. Na'a ne monū'ia ke ma'u ha faingamālie fakauike ke ue'i hake honau lotó, pea na'a ne loto ke fai ia—'o tatau pē 'i he lokiakó pe 'i honau 'apí. 'Oku mahino, 'oku 'ikai faingofua pe tatau e kau faiako kotoa pē ke nau 'i ha tu'unga ke 'a'ahi ki he ngaahi 'api 'o kinautolu 'oku 'ikai ke nau ma'u kalasi 'i he uiké takitaha, ka te tau lava kotoa pē 'o fai ha me'a, neongo 'ene si'isi'i, ke fakahaa'i 'etau 'ofá kiate kinautolu 'oku tau tokanga'i. Manatu'i e ngaahi lea 'a e palōfita ko 'Alamaá: "'Oku fakahoko 'e he fanga kii'me'a iiki mo faingofuá 'a e ngaahi fu'u me'a lalahi" ('Alamā 37:6).

Fakaafe 'i he 'Ofa

'Oku kau 'i he konga "Fakaafe 'i he 'Ofa" 'o e kaveingá ni 'a e fakakaukau ko 'ení: "'Oku ma'u 'e hono fakaafe'i fakamātoato ha 'ofa faka-Kalaisí, ha mālohi lahi ke ne fakavaivai'i e loto 'o ha nīhi 'i he kalasí 'oku fefa'uhí mo e ongoongolelé. Meimei ko e fa'a me'a pē 'oku fie ma'u 'e he nīhi fakafo'ituitui ko 'ení, ke nau 'ilo'i 'oku fie ma'u pea 'ofeina kinautolu."²

Ko e ola 'o e fetu'utaki 'a Sisitā Sonaipoka kia Netí, na'a ne ongo'i 'oku fie ma'u mo 'ofeina ia. 'Oku ma'u 'e Neti mo hono kaungā kalasi 'a e faingamālie 'i he'enau hoko ko e kau fai-fekau taimi kakató, ke tokonia e nīhi kehé ke nau ongo'i e 'ofa faka-Kalaisí tatau. Ko ha tāpuaki ia ke nau lava 'o manatu'i mo muimui ki he sīpinga 'o 'enau faiako Lautohi Faka-Sāpaté. ■

Kae 'Oua Kuó Ke Ma'u 'A Ia Kuo Molé

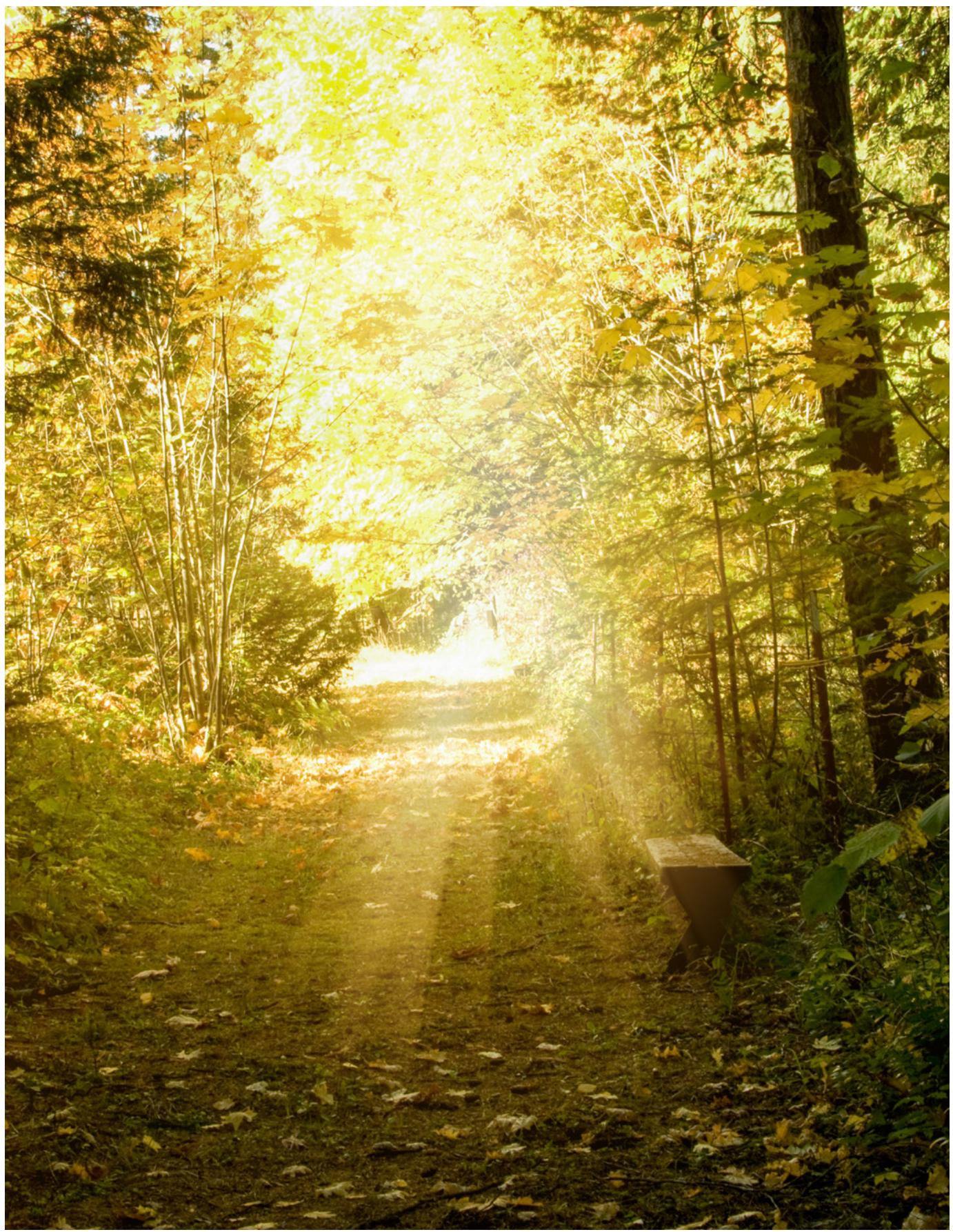
'I he'emau hoko ko ia ko e Kau Palesitenisí Lahi 'o e Lautohi

Faka-Sāpaté, 'oku mau hounga'ia 'i ha kau faiako Lautohi Faka-Sāpaté 'i he māmaní 'oku nau fakaafe'i 'i ha ngaahi founga kehekehe e kau mēmipa 'o 'enau kalasí ke nau ha'u kia Kalaisí. 'Oku mau lotua ke faitāpuekina kimoutolu 'e he 'Eikí 'i ho'omou feinga ke 'ofa 'iate kinautolu 'oku mou ako'i, pea koe'uhí ko e 'ofa ko iá, ke mou "alu 'o kumi 'a ia kuo molé, kae 'oua kuó [ke] ma'u ia"—'o hangē ko ia na'a Ne fai 'i he lolotonga 'o 'Ene ngāue fakafaifekau 'i he māmaní. ■

MA'UANGA FAKAMATALÁ

1. Ko e Faiako 'i he Founga 'a e Fakamo'uí (2016), 8, teaching.Ids.org.
2. Ko e Faiako 'i he Founga 'a e Fakamo'uí, 9.

Ke 'ilo lahi ange feku'aki mo e faiako 'o hangē ko e Fakamo'uí, te ke lava 'o mamata he vitiō "'Ofa late Kinautolu 'Okú ke Ako'i" 'oku ma'u 'i he teaching.Ids.org, pea pehē ki he toenga 'o e ngaahi vitiō 'o e Ko e Faiako 'i he Founga 'a e Fakamo'uí.

Fai 'e 'Eletā
Jeffrey R. Holland

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uā

KO E HALA FAKA-KOSIPELI KI HE Fiefiá

*Ko Sīsū Kalaisi “a e halá, mo‘oní,
mo e mo‘uí.” ‘Oku ‘ikai ma‘u ‘e ha taha
‘a e fiefiá mo‘oní kae ‘iate ia pē.*

• **I**ha kupu‘i lea ‘oku ou ‘ilo pau kuo tu‘o lahi ho‘o-mou fanongoá, ne pehē ‘e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá (1805–44), “ko e fiefiá ‘a e taumu‘a mo e ‘uhinga ‘o ‘etau mo‘uí; pea ko e ngata‘angá ia, ‘o kapau te tau tulifua ki he hala ‘oku fakatau atu ki aí.”¹

Ko e fekumi taau ko ia ki he fiefiá, ‘a e me‘a ‘oku ou fie lea ki aí. Fakatokanga‘i ange na‘á ku pehē, “ko e fekumi ki he fiefiá,” kae ‘ikai ko e fiefiá ‘iate ia pē. Manatu‘i ‘a e ngaahi lea ne faka‘aonga‘i ‘e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá: na‘á ne lea kau ki he hala ‘oku fakatau ki he fiefiá ‘o hangē ko e kī ia ke ikuna‘i ‘aki e tau-mu‘a ko iá.

‘Oku ‘ikai ko ha me‘a fo‘ou ‘eni. Kuo hoko ia ko e taha ‘o e ngaahi taumu‘a mahu‘inga ‘o e fa‘ahinga ‘o e tangatá ‘i ha ngaahi kuonga lahi. Ne pehē ‘e ha taha ‘o e kau poto taha kuo ‘ilo ‘e he māmānī, ko e fiefiá ‘a e ‘uhinga mo e taumu‘a ‘o e mo‘uí, ko e taumu‘a kotoa mo e ngata‘anga ia ‘o e mo‘ui ‘a e tangatá.²

LAITÄ MEI HE GETTY IMAGES

Na'e pehē 'e Heneli Tēvita Tolou, "Oku hangē e fiefiā ha pepé; ko e lahi ange ho'o tuli iá, ko e lahi ange ia 'ene holá, ka 'o kapau te ke fulihi ho'o tokangá ki he ngaahi me'a kehé, 'e ha'u pē 'o tu'u fiemālie 'i ho umá."

Ko 'Alesitōteli ia, kae fakatokanga'i ange e faitatau 'o 'ene fakamatalá mo e konga lea 'a e Palōfita ko Siosefá—meimeī tatau tofu pē. 'I he laine 'uluaki 'o e Fanongo-nongo 'o e Tau'atāiná 'o e 'Iunaiteti Siteití, ne fakatolonga tu'uloa ai 'e Tōmasi Sefasoni 'etau ngaahi feinga fakapolitikalé mo faka-tāutahá 'aki ha'anē fakafehokotaki 'o ta'e-ngata ('i 'Amelika) 'a e totonu ma'uma'uluta ma'ongo'onga 'e tolu 'o e "Mo'uí, Tau'atāiná mo e tulifua ko ia ki he Fiefiá." Ka ke fakatokanga'i 'i he lisi laulōtaha 'e tolú 'a e 'ikai hoko 'a e fiefiā ko ha totonu 'i he konga lea faka'ofo'ofa ko iá ('o hangē ko e mo'uí mo e tau'atāiná) ka ko e *tulifua* ki he fiefiá.

Ko ia ai 'e anga fēfē ha'atau "tulifua" ki he fiefiā, kae tautautefito ki he'etau kei talavou mo ta'etaukei pea ki'i manavahē nai, pea hangē ha ngaahi mo'unga fonu faingata'á e kaha'u 'o e mo'u? Ka neongo iá, 'oku tau 'ilo pau ha me'a 'e taha: 'oku 'ikai faingofua ke te lele hangatonu atu pē 'o ma'u 'a e fiefiá. 'Oku fa'a matu'aki ma'u ngata'a, tolonga taimi sii'

pē, mo pulipulia. Kapau kuo te'eki ai ke mou 'ilo'i 'eni, te ke ako 'i he ngaahi ta'u ka hoko mái ko e taimi lahi 'oku hoko mai 'a e fiefiā 'i ha taimi ta'e amanekina, 'i he taimi 'oku tau femo'uekina ai 'i hano fai 'o ha me'a kehe. 'Oku meimeī ke hoko ma'u pē 'a e fiefiā ko ha ola 'o ha'ate feinga kehe.

Na'e pehē 'e Heneli Tēvita Tolou, ko ha taha 'o e kau fa'utohi ne u manako taha ai mei hoku ngaahi 'aho he 'univēsití, "Oku hangē e fiefiā ha pepé; ko e lahi ange ho'o tuli iá, ko e lahi ange ia 'ene holá, ka 'o kapau te ke fulihi ho'o tokangá ki he ngaahi me'a kehé, 'e ha'u pē 'o tu'u fiemālie 'i ho umá."³ Ko e taha 'o e ngaahi heliaki ma'ongo'onga 'oku 'ikai ke fa'a hā mahino 'i he ongoongoleleí 'o hangē ko e "ko e mui-mui 'e mu'omu'a" (Mātiu 19:30; T&F 29:30) mo e "mole ho'o mo'uí ke ma'u iá" (vakai, Mātiu 16:25). 'Oku fonu 'a e ongoongoleleí 'i he ngaahi heliaki mo e ngaahi halafakí ni, pea 'oku ou tui ko e taha 'o kinautolu ko e tulifua ki he fiefiá. 'E anga fēfē leva ha'atau

fakatupulaki ‘a hotau faingamālie ke fiefiá ta‘e te tau tulifua hangatonu atu ki ai ‘o iku fehalaaki? Tuku mu‘a ke u ‘alu ki ha tohi fakafo mo‘oni ke ma‘u mei ai ha ngaahi tali.

Nofo “i he Fiefiá”

‘Oku ‘ikai fu‘u fakafiefia e talanoa ‘oku ‘i he fuofua ta‘u ‘e 30 ‘o e hisitōlia ‘o e Tohi ‘a Molomoná. Ne fakalalahi e feke‘i-ke‘i ‘i he fāmili ‘o Lihai mo Selaiá ‘o iku mavaea ai e fāmili, pea hola e konga ki he maomaonganooá ‘i he manavahē koe‘uhí ko ‘enau mo‘u telia na‘a nau mo‘ulaloa ki he angafita‘a ‘o e konga ‘e tahá. ‘I he tū‘uta atu ‘a e fuofua kulupú ki ha potufonua fo‘ou ke kumi hūfanga mo fokotu‘utu‘u ai ha mo‘ui ‘iate kinautolu pē ‘i he lelei taha te nau lavá, ne pehē ‘e he taki mo e palōfita ‘o e konga ko ‘eni ‘o e fāmili, ‘a ia ko e kau Nīfaí, ne nau “nofo ‘i he fiefia” (2 Nīfai 5:27).

I he ‘ilo ko ia e me‘a ne nau toki foua ‘i he ta‘u ‘e 30 mo e ngaahi faingata‘a ‘oku hanganaki mai ma‘anautolu ‘i he kaha‘ú, ‘oku meimeī fakamamahi ke fanongo ki ha lea pehē. ‘Oku lava fēfē nai ke lau ko e “fiefia” e ngaahi me‘á ni? Neongo ‘oku mahino ne nau fiefia, ne ‘ikai ko e fakamatala ia ‘a Nīfaí. Ka na‘á ne pehē ne nau “nofo ‘i he fiefia.” ‘Oku ou loto ke mahino kiate kimoutolu ‘oku ‘i ai ha ki faka‘ofo‘ofa ‘i he konga leá ni te ne lava ‘o fakaava ha ngaahi tāpuaki lahi ma‘au ‘i he toenga ho‘o mo‘uí.

‘Oku ‘ikai ke u tui ko e taumu‘a ‘a e ‘Otuá ‘i Hono nāunaú pe ko e kau ‘āngelo ‘o e langí, pe ko e kau palōfita ‘i he māmaní ke ‘ai kitautolu ke tau fiefia ‘i he taimi kotoa pē, ‘i he ‘aho mo e founiga kotoa pē, hili iá ‘oku fakataumu‘a ke ‘i ai ha ngaahi sivi mo ha ngaahi ‘ahí‘ahí ‘i he māmani ko ‘ení. Hangē ko hono fakalea ‘e Palesiteni Sēmisi E. Fausi (1920–2007), Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisi ‘Uluakí: “‘Oku ‘ikai ‘omi e fiefiá kiate kitautolu ‘i ha fakamoimoi ke tau lava pē ‘o fakaava hake ‘o faka‘aonga‘i. ‘Oku ‘ikai ha taha ‘e fiefia ma‘u pē, houa ‘e 24 he ‘aho, pea ‘aho ‘e fitu ‘i he uike.”⁴

Ka ‘oku ou fakapapau atu kiate kimoutolu, ‘i he palani ‘a e ‘Otuá ‘oku lahi e ngaahi me‘a te tau ala fai ke ma‘u ai ‘a e fiefiá. Te tau lava ‘o fai ha ngaahi founiga pau, te tau lava ke mo‘ui ‘i ha tō‘onga mo‘ui pau, te tau lava ‘o fai ‘i he loto falala ha ngaahi me‘a pau kuo fakahā mai ‘e he ‘Otuá mo e hisitōliá te ne tataki kitautolu ki he fiefiá, pea *kapau te tau mo‘ui ‘aki ia*, ‘e lahi ange ai e faingamālie ke tu‘u ‘a e pepé ‘i hotau umá.

Ko hono fakanounouú, ko ho faingamālie lelei taha ki he fiefiá ‘e ma‘u ia ‘i ho‘o fakahoko e ngaahi me‘a ‘oku fai ‘e he kakai fiefiá, mo‘ui ‘o hangē ko e mo‘ui ‘a e kakai fiefiá,

pea fou ‘i he halanga ‘o e kakai fiefiá. ‘I ho‘o fai iá, ‘e fakatupulaki ‘aupito ho‘o ngaahi faingamālie ke ma‘u ‘a e fiefiá ‘i he ngaahi momeniti ta‘e amanekiná, mo ongo‘i nonga ‘i he ngaahi potu ta‘e amanekiná, pea ke ma‘u ‘a e tokoni ‘a e kau ‘āngelo ne ‘ikai te ke lave‘i ‘oku nau ‘ilo‘i koé. Ko ha ngaahi founiga ‘eni ‘e nima te tau lavai ai ‘o nofo “i he fiefiá.”

Mo‘ui ‘Aki e Ongoongoleí

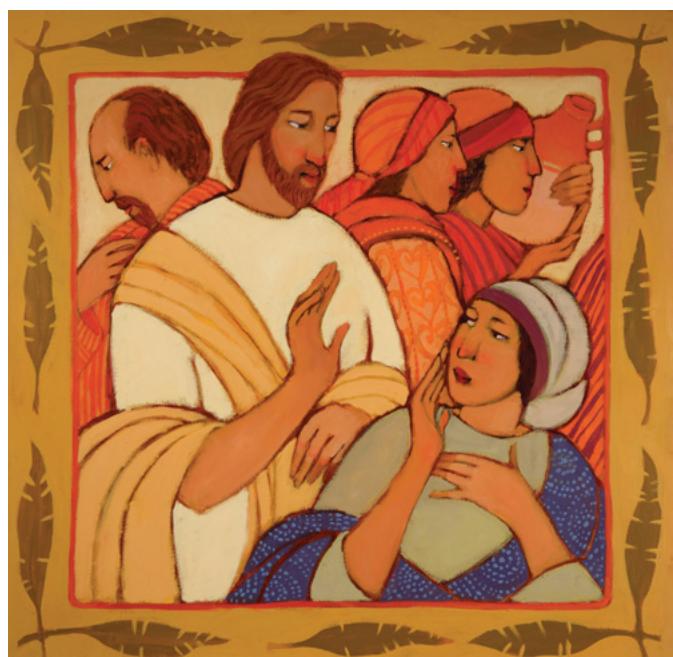
Ko e founiga taupotu taha ke ke ma‘u ai ‘a e fiefia tau-potu tahá, nonga mo‘oní, pe ko ha me‘a pē ‘oku ofi ki he fiefia fakafolofolá, ‘e ma‘u ma‘u pē ia ‘i ha‘o tomu‘a mo‘ui ‘aki ‘a e ongoongolei ‘a Sisū Kalaisí. Kuo lahi e ngaahi fakakaukau kehe mo ha ngaahi tui kuo ‘ahí‘ahí‘i. Ko e mo‘oni, ‘oku ngali tonu ke pehē kuo meimeī ‘osi e ngaahi fakakaukau mo e ngaahi polokalama hono *kotoa* ‘i hono ‘ahí‘ahí‘i ‘i he senituli kuohilí. Ka ‘i he fehu‘ia ‘e he ‘apostolo ko Tōmasí e ‘Eikí ‘aki ha fehu‘i ‘oku toutou ‘eke ‘e he kakai kei talavou ‘o e ‘ahó ní, “E fēfē ‘emau ‘ilo ‘a e halá?”—Ka ki he tokolahi ‘oku ‘uhinga ia, “E fēfē ha‘amau ‘ilo ‘a e hala ki he fiefiá?”—‘Oku ongona mei he ta‘engatá ki he ta‘engatá ‘a e tali ne foaki ‘e Sisúú:

“Ko au ko e hala, mo e mo‘oni, pea mo e mo‘ui. . . .

“Pea ko e me‘a kotoa pē te mou kole ‘i hoku huafá, te u fai ia. . . .

“Ko ia kotoa pē te mou kole ‘i hoku huafá, te u fai”

(Sione 14:5–6, 13–14).

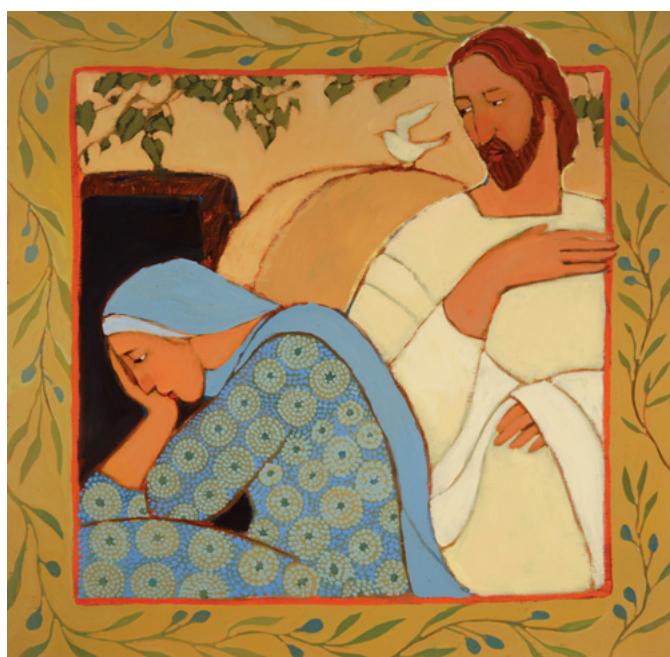

Ko ha tala'ofa nāunau ia mo'oni! Mo'ui 'i he'eku founágá, mo'ui'aki 'eku mo'oní, mo'ui hangē ko áú—mo'ui 'i he founaga ko 'eni 'oku ou fakahā mo ako'i kiate kimoutolú—pea ko e me'a kotoa pē te mou kolé 'e foaki ia, ko e me'a kotoa pē te mou kumí 'e ma'u ia, kau ai 'a e fiefiá. 'E hoko vave mai ha ngaahi konga 'o e tāpuakí, ko ha ngaahi tāpuaki 'e ni'ihi 'e hoko 'a mui ange, pea ko ha konga 'e 'ikai hoko mai kae 'oua kuo tau 'i hēvani, ka te nau hoko mai—'a kinautolu hono kotoa. Ko ha fakalotolahi lelei mo'oni ia hili 'o ha 'aho Mōnīte fakatupu lotomamahi, ha Tūsite lo'imata'ia pe ko ha 'aho Pulelulu fonu ongosia! Pea ko ha tala'ofa ia 'e 'ikai toe ma'u 'i ha *toe founaga kehe* ngata pē 'i he mo'ui mateaki 'aki 'o e mo'oni ta'engatá!

'I he ngaahi lea 'a 'Eletā Tēvita O. Makei (1873–1970) 'i hono foki fakanofo fo'ou ia 'i ha mei senituli 'e taha kuohilí, ko e fiefia mo'oni 'oku 'ikai tatau ia mo e fakahōhō'ia, fakatōli'á, pe ko ha fa'ahinga ongo fiefia, ka "oku ma'u pē ia 'i he hala kuo papa ko ia 'o e [ongoongoleleí], *[neongo 'ene] lausi'i . . . [mo] hangatonú*, 'a ia 'oku fakatau ki he mo'ui ta'engatá."⁵ Ko ia ai, 'ofa ki he 'Otuá mo e ni'ihi kehé, pea tu'u ma'u 'i he ongoongolelei 'a Sisú Kalaisí.

Fili 'a e Fiefiá

Uá, ako 'i he vave taha te ke lavá ko ha konga lahi ho'o fiefiá 'oku 'i ho 'aoñimá, 'o 'ikai 'i he ngaahi me'a ne hokó pe ngaahi tūkungá pe koloá pe malá. Ko e konga ia hono

tau'i 'o e tau'atāina ke filí 'i he fakataha lahi 'i he langí 'i he maama fakalaumālié. 'Oku malava ke tau fili, 'oku tau fa'iteliha, 'oku tau ma'u e tau'atāina ke filí, kapau 'oku 'ikai ki he fiefiá, pea ke mo'ui pē 'a 'o tatau mo iá. Ne lahi e ngaahi me'a ke mamahi ai 'a palesiteni 'Epalahame Lingikoni ko e palesiteni 'o e 'Iunaiteti Siteiti 'i ha ngāue faingata'a taha kuo fehangahangai mo ha palesiteni 'o e 'Iunaiteti Siteiti, ka ne a'u pē ki ai 'i he'ene pehē "oku tokolahia ha ni'ihi 'oku nau meimeい fiefia tatau pē mo e me'a 'oku nau fakakaukau ki aí."

'Oku tomu'a hoko mai 'a e fiefiá 'i ho'o fakakaukaú 'i ha taimi fuoloa pea toki hāsino mai. Ne nofo 'a Siosefa Sāmita "i he fiefia" 'i he'ene tohi ko ia 'i ha tükunga fakamamahi mo'oni mei he fale Fakapōpula Lipetií kiate kinautolu 'i tu'a ne mo'ulaloa ki ha ngaahi fakatanga mo e ngaahi ngāue ta'etotonu lahi.

"Tuku ke ngaohi ke faka'ofo'ofa ma'u ai pē 'e he angama'a 'a ho'o ngaahi fakakaukaú; pea 'e 'asili mālohi 'a ho'o falalá 'i he 'ao 'o e 'Otuá. . . .

"E hoko 'a e Laumālie Mā'oni'oni ko ho takaua ma'u ai pē, pea ko ho tokotokó, ko e tokotoko ta'e-fa'a-liliu 'o e mā'oni'oni mo e mo'oni" (T&F 121:45–46).

"Tuku ke ngaohi ke faka'ofo'ofa ma'u ai pē 'e he angama'a 'a ho'o ngaahi fakakaukaú." 'Oku 'ikai ko ha fale'i lelei pē ia ki he mahaki faka'auha mo fakaeonopooni 'o e ponokalafí, ka ko ha fale'i lelei foki ia ma'a ha fa'ahinga fakakaukau pē 'o e ongoongoleleí, 'a e fakakaukau leleí, fakakaukau langaki mo'uí, fakakaukau fakatu'amelié. 'E pule'i 'e he ngaahi fakakaukau fonu 'i he tuí ni 'a ho'o vakai ki he ngaahi palopalema 'o e mo'ui mo honau ngaahi solovala'angá. 'Oku pehē 'e he fakahaá, "Oku fie ma'u 'e he 'Eikí 'a e loto mo e 'atamai fie faí" (T&F 64:34).

'Oku fa'a lahi 'etau pehē ko e lotó 'ata'atā pē 'okú ne pule'i; ka 'oku 'ikai ke pehē. 'Oku finangalo 'a e 'Otuá ke 'i ai ha 'atamai fie fai 'i he fekumi ki he fiefiá mo e nongá. Fakakaukau lahi ki he me'a ni. Ko e me'a ni hono kotoa 'oku ngāue'i. Ko ha tau ka ko ha tau ki he fiefiá, 'a ia 'oku mahu'inga ke fakahoko.

Ne tohi 'e ha taha fa'utohi 'i ha tohi manakoa 'i he ngaahi ta'u si'i kuohilí 'o pehē: "ko e fiefiá ko ha ola ia 'o e feinga fakatāutahá. Te ke fakafeiki ki ai, feinga ki ai, kole taau-ma'u, mo . . . [fekumi] ki ai. Kuo pau ke ke toutou feinga ke ke kau atu 'i hono fakahoko e me'a 'e ma'u ai ho ngaahi tāpuaki fakafo'ituituí. Pea 'i ho'o a'usia pē ha tu'unga 'o e fiefiá, kuo pau ke 'oua 'aupito na'a ke ta'etokanga ke puke-puke ia, kuo pau ke ke feinga mālohi ke fai ha ngaahi me'a

faingata'a ke ke a'u ai ki he fiefia ko iá . . . ke hoko ia ko ha'o nonga'anga."⁷

'Oku ou sa'iia 'i he kupu'i lea "toutou feinga ke ke kau atu 'i hono fakahoko e me'a 'e ma'u ai ho ngaahi tāpuaki fakafo'iuitui." 'Oua 'e manavasi'i. Feinga mālohi. Fakakaukau mo lea mo ngāue lelei. Ko e me'a ia 'oku fai 'e he kakai fiefiá; ko ha konga ia 'e taha 'o e nofo 'i he fiefiá.

Anga'ofa mo Angalelei

Ko ha toe 'ahi'ahi 'eni 'e taha. 'I he'eku teu-teu e pōpoaki ko 'ení, ne u tangutu 'i hoku 'ōfisí 'i ha taimi fuoloa 'ou feinga ke fakakaukau pe kuo 'i ai nai ha taha ta'e'ofa pe angakovi kuó u 'ilo'i pe feohi mo ia. Mate'i mai ha me'a? Na'e 'ikai ke u lava 'o fakakaukau ki ha taha—'ikai pē 'i ai ha fo'i toko taha. Ko ia ai, ako e mo'oni ma'ongo'ongá ni 'i ho'o kei si'i: 'E 'ikai 'aupito ke lava 'o ma'u 'a ho'o fiefiá 'i he mamahi 'a e ni'ihi kehé.

'I he taimi 'e ni'ihi, tautaufefito ki he taimi 'oku tau kei talavou mo ongo'i veiveiua pea

feinga ke mo'ui 'i he māmaní, 'oku tau fakakaukau kapau te tau tukuhifo ha taha kehe, te ne hiki'i hake ai kitautolu 'i ha founiga fakafo. Ko e houtamakí ia. Ko e ngaahi lea tāufehi'á ia. Ko e hikisiá, fakanalingalí mo e fielahí ia. Mahalo 'oku tau fakakaukau kapau te tau ki'i angakovi si'isi'i pē pe fakata'eta'etui fe'unga pe mātu'aki angakovi fe'unga pē, 'e 'ikai fu'u mā'olunga leva e ngaahi 'amanakí; te tau lava 'o tauhi 'a e tokotaha kotoa 'i ha tu'unga fonu fehalaki, pea 'e 'ikai fu'u 'ilo ngofua leva 'etau ngaahi fehalakí.

'Oku 'ikai ke angakovi pe fakata'eta'etui mo 'ite'ita 'a e kakai fiefiá, ko ia 'oua na'a ke palani ke kau ia 'i he konga 'o e "nofo 'i he fiefiá." Kapau kuó u aka ha me'a mei he'eku mo'ui, kuó u aka ko e anga'ofá, angalelei, mo e fakatu'amelie 'oku fakatefito 'i he tuí, ko e ngaahi 'ulungaanga ia 'o e kakai fiefiá. 'I he ngaahi lea 'a Sisitā Telesá, "'Oua na'a tuku ke ha'u ha taha kiate koe pea mavave atu 'oku 'ikai fiefia pe toe sai ange. Hoko ko

Kapau kuó u aka ha me'a mei he'eku mo'ui, kuó u aka ko e anga'ofá, angalelei, mo e fakatu'amelie 'oku fakatefito 'i he tuí, ko e ngaahi 'ulungaanga ia 'o e kakai fiefiá.

*Fa'a ngāue mo ngāue 'aki
ho nimá, kau ai e ngāue
mo hono tokoni'i e ni'ihi
kehé—ko e taha ia 'o e
ngaahi kī ma'ongo'ongoa
ki he fiefia mo'oni.*

e fakafotunga mo'ui 'o e anga'ofa 'a e 'Otuá—ke ke fötunga anga'ofa, fofonga anga'ofa, malimali 'i he anga'ofa, mo anga'ofa 'i ho'o fakafe'iloakí.”⁸

Ko ha sitepu ia 'i he hala ki he fiefiá ko e faka'ehi'ehi mei he loto-täufehiá, feke'ike'i, mo e 'itá 'i ho'o mo'uí. Manatu'i, ko Lusifá ia, 'a Sétane, ko e fili kiate kitautolu kotoá, 'oku ne 'ofa 'i he 'itá. Ko ia 'a e "tamai 'a e fakakihí, pea 'okú ne ue'i hake 'a e loto 'o e kakaí ke fefakakihí'aki 'i he 'ita, 'iate kinautolu" (3 Nifai 11:29).

Hili ha'aku lau e veesi ko iá 'i ha konifelenisi lahi 'i he ngaahi ta'u si'i kuo hilí, ne pehē 'e 'Eletá Lini G. Lōpini 'o e kau Fitungofulú, "Ko e fo'i veape ko e ue'i ko ha founiga kuki lelei ia ki hono ma'u 'o e fakatamakí: 'Ai 'a e 'itá ke māmāfana, filifili ha ngaahi lea 'o ue'i 'aki, pea 'ai ke lili; hokohoko atu pē hono ue'i kae 'oua ke fatu; tuku ke mokomoko; tuku e ngaahi ongó ke moko 'i'i 'i ha ngaahi 'aho lahi; tufa momoko pē; lahi 'aupito e me'a 'e toé."⁹ Ko e mo'oni 'e lahi 'aupito e me'a 'e toé.

'Oku maumau'i pe faka'auha 'e he 'itá e meimeい me'a kotoa pē 'e ala ki aí. Hangē ko e pehē 'e ha tokotaha, 'oku tatau e tukuloto'i 'o e 'itá mo ha'ate inu ha vai kona pea nofo 'o talitali ke mate 'a e tokotaha 'e tahá. Ko ha 'esiti fakatu'utāmaki mo'oni, te ne faka'auha 'e ia 'a e fo'i hiná kimu'a peá ne toki fai ha maumau ki he me'a na'e fakataumu'a ia ki aí. 'Oku 'ikai ha me'a 'i ai pē pe ko e ngaahi tō'onga tatau mo iá—'a e fakamamahí, faka-po'ulí, lotokoví mo e tāufehiá—'oku kaunga ki hono mo'ui 'aki 'o e ongoongoleleí pe ko e tulifua ki he fiefiá. 'Oku 'ikai ke u tui 'e lava ke kau—pe poupou'i mo faka'aonga'i pe fakahōhōloto'i—e 'itá 'i ha mo'ui 'oku mo'ui 'aki 'a e nofo "i he fiefiá."

Ngāue'i la

Neongo 'oku lahi e ngaahi fokotu'u kehe ke tau fakakaukau ki aí, ko e fokotu'u faka-'osí 'eni. Na'e pehē 'e Nifai 'i he'enau feinga ke ma'u ha fiefia 'i honau fonua fo'oú hili 'enau faingata'a'ia 'i ha ta'u 'e 30, "Ko au, Nifai, na'á ku pule ke fa'a ngāue 'a hoku

kakaí, ‘o ngāue ‘aki honau nimá” (2 Nifai 5:17). ‘I he tafa‘aki ‘e tahá, ne faka‘au ke hoko e kakai ne nau hola mei aí ko “ha kakai fakapikopiko, ‘o nau fonu ‘i he anga-pau‘u mo e káká” (2 Nifai 5:24).

Kapau ‘okú ke fie fiefia ‘i he akó, ngāue fakafai-fekaú, ngāue‘angá pe ‘i ha nofo-mali—ngāue‘ia. Ako ke ngāue. Ngāue faivelenga. ‘Oua ‘e nofo noa mo pau‘u. Mahalo ko ha ‘uhinga mahinongofua ‘o e ‘ulungaanga faka-Kalaisí ‘a e angatonu ke fai e me‘a totonu ‘i he taimi totonu ‘i he founa totonu. ‘Oua ‘e nofo noa. ‘Oua ‘e maumau taimi. “Fekumi ki he ‘iló, ‘io, ‘i he ako pea ‘i he tui foki” (T&F 88:118). Fa‘a ngāue mo ngāue ‘aki ho nimá, kau ai e ngāue mo hono tokoni‘i e níihí kehé—ko e taha ia ‘o e ngaahi kí mā‘ongo‘onga ki he fiefia mo‘oní.

Ko ‘eni, tuku ke u faka‘osi ‘aki ‘a e lea fale‘i fakahanganonu ‘a ‘Alamá kia Kolianitoní. Na‘á ne pehē ‘i he fakalotolahi kotoa ‘e fie foaki ‘e ha Tamai ki ha foha pe ‘ofefine, ‘oku fokotu‘u ‘a e kau angatonu ‘i he Toetu‘ú ki ha tu‘unga ‘o e ‘fiefia ta‘engata” ‘a ia ‘oku nau “ma‘u ‘a e pule‘anga ‘o e ‘Otuá” (‘Alamá 41:4). ‘I he taimi ko iá, na‘á ne toe pehē, te tau toe “fokotu‘u hake ki he fiefia ‘o fakatatau mo [etau] ngaahi holi ki he fiefiá” (‘Alamá 41:5). Ka na‘á ne fakatokanga fefeka foki: “‘Oua na‘á ke mahalo . . . koe‘uhí ‘e fakafoki koe mei he angahalá ki he fiefiá [ta‘e kau ai e fakatomalá]. Vakai, ‘oku ou pehē kiate koe, *kuo te‘eki ai hoko ‘a e fai angahalá ko e fiefia*” (‘Alamá 41:10; tānaki atu hono fakamamafa‘i).

Ko e angahalá ‘a e fehangahangai ‘o e “nofo ‘i he fiefiá.” Ko e mo‘oni, ko kinautolu ‘oku ‘ikai ke nau tui ki aí, ‘oku pehē ‘e ‘Alamá, “‘oku ‘ikai te nau ma‘u ‘a e ‘Otuá ‘i he māmaní, pea kuo nau hē mei he anga ‘o e ‘Otuá; ko ia, ‘oku nau ‘i he tu‘unga ‘oku faikehekehe mo e anga ‘o e fiefiá” (‘Alamá 41:11).

Sí‘aki e Maumau-fonó

‘Oku ou kole atu ke ke sí‘aki ‘a e maumau-fonó kae lava ke ke mo‘ui ‘o fakatatau mo e natula ‘o e ‘Otuá, ‘a ia ko e natula ‘o e fiefia mo‘oní. ‘Oku ou poupou atu mo fakalotolahi‘i kimoutolu ‘i ho‘omou feinga ke “muimui ‘i he hala ‘oku fakatau atu ki aí.” He ‘ikai lava ke ma‘u ia ‘i ha toe founa kehe.

Ko ‘eku fakamo‘oni ‘oku lahi ange ‘a e poupou ‘ofeina mo e fiefia lahi ma‘u ai pē ‘a e ‘Otuá, ko e Tamai Ta‘e-engata ‘i he Langí ‘i ho‘o ngaahi feingá ‘iate au. ‘Oku ou fakamo‘oni ‘okú Ne finangalo ke ke fiefia, ke ke ma‘u ‘a e fiefia mo‘oní. ‘Oku ou fakamo‘oni ki he Fakalelei

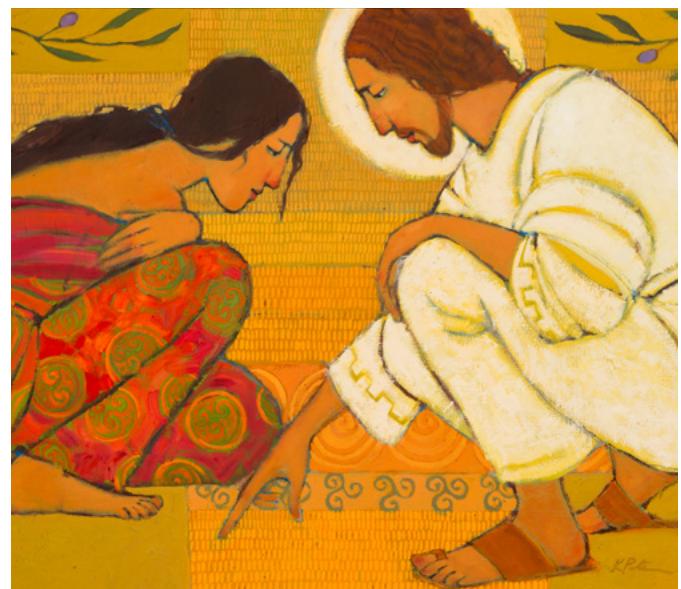
‘a Hono ‘Alo Tofu pē Tahá, ‘a ia ‘okú ne ‘omi ‘a e hala totonú, pea kapau ‘e fie ma‘u, ha kamata‘anga fo‘ou ‘i ai, ko ha faingamālie hono ua, ko ha liliu ‘i hotau natulá kapau ‘e fie ma‘u.

‘Oku ou lotua ke mou ‘ilo ko Sísú Kalaisí “ko e halá, mo e mo‘oní, mo e mo‘ui” pea ‘oku ‘ikai ha‘u ha taha ki he fiefia mo‘oní kae ‘iate Ia. ‘Oku ou lotua ke ‘i ai ha ‘aho, ha taimi, mo ha feitu‘u te ke ma‘u ai e ngaahi holi angatonu ho lotó ‘i ho‘o mo‘ui ‘aki e ongoongolelei ‘a Sísú Kalaisí, ‘aki ha‘o mo‘ui “[o fakatatau ki he founa]” ‘e ma‘u ai e ngaahi tāpuaki ko iá. ■

Mei ha lea ko e “Living after the Manner of Happiness,” i ha fakataha‘anga lotu ‘i he ‘Univéstiti Pilikihami Tongi–Aitahoó ‘i he ‘aho 23 ‘o Sepitema 2014. Ke ma‘u kakato ‘a e leá (‘i he lea faka-Pilitaniá), ‘alu ki he web.byui.edu/devotionalsandspeeches.

MA‘U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Joseph Smith, ‘i he *History of the Church*, 5:134.
2. Vakai Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, trnas. H. Rackham (1982), 31.
3. Henry David Thoreau, *Thoreau on Nature: Sage Words on Finding Harmony with the Natural World* (2015), 72; ‘oku lau foki ko e konga lea ‘eni ‘a Nathaniel Hawthorne mo ha tokotaha kehe foki.
4. James E. Faust, “Our Search for Happiness,” *Liahona*, Oct. 2000, 2.
5. David O. McKay, in Conference Report, Oct. 1919, 180; emphasis added.
6. Ne tuku e langilangi ‘o e konga leá ni ‘e Dr. Frank Crane kia Abraham Lincoln ‘i he *Syracuse Herald*, Jan. 1, 1914 (quoteinvestigator.com/category/frank-crane).
7. Elizabeth Gilbert, *Eat, Pray, Love: One Woman’s Search for Everything Across Italy, India and Indonesia* (2006), 260.
8. Mother Teresa, in Susan Conroy, *Mother Teresa’s Lessons of Love and Secrets of Sanctity* (2003), 64.
9. Lynn G. Robbins, “Agency and Anger,” *Ensign*, Me 1998, 80.

‘E Lava Ke Tau Fai Lelei Ange:

KO HONO TALITALI LELEI ‘O ENI'IHI KEHÉ ki he Loto‘ā Sipí

Ko ha ngaahi founiga ‘eni ‘e fā te ke lava ‘o tokoni ai ke ongo‘i ‘e kinautolu ‘oku fo‘ou mo toe foki mai ‘oku talitali lelei kinautolu.

Fakamatala ‘a e ‘Etitá: ‘Oku tatau ai pē pe ‘oku mālohi fēfē ‘a e tui ‘a ha taha ki he ongoongolelei ‘o Sisū Kalaisí, ‘oku faingata‘a ke tu‘u ma‘u e kau mēmipa fo‘ou pe ko kinautolu ne toki foki mai ‘o kapau te nau ongo‘i ‘oku ‘ikai ke talitali lelei kinautolu. Te tau vakai‘i ‘i he fakamatalá ni ‘a e ngaahi me‘a ‘e ala fai ‘e he kau mēmipa ‘i he loto‘ā sipí ke talitali lelei e nī‘ihi kehé. I he makasini ‘o Tisemá te tau vakai ai ki ha ngaahi founiga ‘e ala fai ‘e kinautolu ‘oku nau ongo‘i ‘oku ‘ikai fakakau mai kinautolu ke nau ongo‘i ‘oku nau kau mai.

Fai ‘e Betsy VanDenBerghe

Hili pē ha māhina ‘e taha mei hono papitaiso ‘o Melisá (kuo liliu e ngaahi hingoa kotoa pē) ‘i he Tafa‘aki Fakahihifo ‘o e Tunaiteti Siteití, na‘á ne fai e lotu kamata ‘i he houalotu sākalamēnití. Na‘á ne manavasi‘i ke lotu ‘i ha ha‘ofanga kakai, ka na‘á ne pehē “ne u ongo‘i e loto-falala kotoa pē ‘i he‘eku malava ke fakataufolofola ki he‘eku Tamai Hevaní.” “Ko hono mo‘oní, kuo laui ta‘u ‘eni ‘eku lotu, tautaufitio ki he‘eku kei ako fekau‘aki mo e Siasi, pea ne u ongo‘i hono tokonia au ‘e he Laumālie Mā‘oni‘oní.”

Ko ia na'á ne 'ohovale ke ma'u ha 'imeili mei ha mēmipa 'o e uōtí 'o fakamatala "faka'auliliki" e ngaahi me'a kotoa pē ne fehalaaki 'i he'ene lotú. Ne lōmekina ia 'e ha loto veiveiu, mo e ongo'i fakamā'ia kae 'oua kuó ne ongo'i ke tā ki he taha 'osi faifekau na'á ne ako'i iá. Na'á ne pehē "Na'á ne fakapapau'i vave mai na'e ta'efe'unga ki he mēmipá ni ke fakaanga'i au." "Na'á ne talamai foki 'e 'ikai teitei kole 'e he kau pīsopelikí ki ha mēmipa, 'o hangē ko ia ko 'eku fakamahamahaló, ke 'omi kiate au ha fa'ahinga fakamatala peheni."

Na'á ne ongo'i fiemālie, pea ne mālohi 'a Melisa 'i he uōtí, mo tali ha ngaahi uiui'i, pea hoko atu ke tupulaki 'i he'ene tuí. Ka na'e fie ma'u ha ngaahi māhina lahi ke mole atu ai e mamahi mo e loto ta'efalala ne tupu mei hono ma'u 'o e 'imeili fakalotosi'i ko iá.

Me'apangó, ko ha me'a angamaheni e talanoa 'a Melisá. 'Oku fehangahangai e tokolahí 'o e kau mēmipa fo'oú mo kinautolu 'oku toe foki maí mo ha ngaahi faingata'a lahi, ka 'oku fa'a lava pē 'o faka'ehi'ehi mei ai, koe'uhí ko e 'ikai ke nau ongo'i 'oku fakakau kinautolú. Ko e taimi 'e ní'ihí 'oku a'u kiate kinautolu 'oku mālohi 'enau fakamo'oní 'oku faingata'a ke nau kei faivelenga 'i he taimi 'oku nau ongo'i ai 'oku 'ikai fakakau mai kinautolú. 'I ha ngaahi vitiō ne toki tuku mai kumuí ni ko e *Uouangataha Neongo 'a e Faikehekehé*, ne lau ai e kau taki 'o e Siasí 'o kau ki he me'a ni, mo nau poupou'i e kāingalotú ke nau angalelei ange, fakamaheni, mo anga'ofa 'i he'enau feohí.

'Oku tokoni 'a e ngaahi talanoa ko 'ení ke fakatātaa'i e founiga te tau lava ai ko ha kau mēmipa 'o faka'aonga'i e

ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení pea feohi fakakaungāme'a mo'oni mo fai ha ngaahi tokoni fakaeloto kiate kinautolu 'oku nau fekumi ke talitali lelei kinautolu 'i he ongo mo'oni 'i he Siasi 'o e 'Eikí.

Hoko ko ha Kaungāme'a 'i he Tuí

"I he hū mai 'a ha fa'ahinga taha pē 'i he matapā 'o ha falelotu, 'oku totonus ke nau ongo'i he taimi pē ko iá 'oku talitali lelei, 'ofa'i, tokonia mo hiki hake kinautolu . . . ke nau hoko 'o toe lelei ange koe'uhí 'oku nau 'ilo'i 'oku 'ofa 'a e 'Eikí 'iate kinautolu pea 'oku 'i ai ha'anau ngaahi kaungāme'a 'i honau siasi."

—Carol F. McConkie, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí Lahi 'o e Kau Finemuí

Ne fie ma'u 'e Melisa ha ngaahi kaungāme'a mo'oni, tautaufitio 'i hono uōtí, 'a ia te ne lava ke talanoa ki ai 'i he taimi te ne fie ma'u ai ha fale'i pe ha tokoní. Ne te'ekei ke kau fakataha mai hono husepānití mo 'ene tama fefiné fakataha mo ia ki he Siasi.

Na'á ne pehē, "Na'á ku ongo'i tuenoa mo'oni 'i he'eku ha'u ko ia 'o sio ki he ngaahi familí 'i he lotú." Ne anga fakakaungāme'a 'a e tokotaha kotoa, ka ne ue'i ia 'e he'enau anga fiefiá ke ne ongo'i 'o hangē, "he'ikai pē ke u toe ma'u 'e au e haohaoa faka-Māmonga ko iá koe'uhí he ko au tokotaha pē 'oku palopalema'iá."

Ne 'ikai ngata pē 'i he taha 'osi ngāue fakafafeikau na'á ne ako'i iá, ne tāpuekina foki 'a Melisa 'aki 'a Sinití, ko ha kaungāme'a 'i he 'itanetí 'a ia na'á ne fuofua fakafe'iloaki ia ki he Siasi. Ne fakamatala 'e Sinití 'o pehē, "Na'e faingata'a ke u sio ki he faingata'a'ia 'a Melisa 'i he'ene 'élia fakalotofonuá ka na'e 'ikai te u lava ke fai ha me'a." "Ko ia ai na'á ku fa'u ha kulupu 'i he Facebook mo ha ni'ihī ne nau matu'aki 'ilo fakapotopoto mo'oni, anga'ofa, ne 'i ai honau ngaahi faikehekehe 'a ia ne nau tokonia mo fakakaungāme'a ki ai 'i ha ngaahi founiga ne 'ikai mei lava ke u fai toko taha."

Ne 'ikai ngata 'i hono tokonia 'e he kulupú ke ongo'i 'e Melisa 'oku talitali lelei ia 'i he Siasi 'i he'ene fekumi ki hono tu'unga 'i he uōtí, ka ne nau tali foki ha ngaahi fehu'i kau ki he tō'onga mo e 'ulungaanga mo'ui faka-Māmongá. Na'e pehē 'e Melisa, "Ne u tui falani kavei mo talausese mini 'i he'eku tupu haké." Na'á ne hounga'ia 'i ha ngaahi kaungāme'a 'i he

‘initanetí ne nau ‘omi ha ngaahi tā ‘o ha ngaahi teunga te ne lava ke vakai‘i ‘i he ngaahi falekoloa fakalotofonuá. Ne fakalotolahi‘i ia ‘e he me‘á ni ke ne fehu‘i ki he kau fafine ‘i hono uōtí pe ko e hā ha‘anau ngaahi fokotu‘u ki ha ngaahi faiva hili ia ha‘ane ongo‘i ta‘efiemālie ‘i he nī‘ihi ‘o e ngaahi faiva ‘okú ne ma‘ú.

Ne fakamahino mai ‘e Melisa ko ha konga mahu‘inga ‘o e fakakaungāme‘á, ‘a ‘ene kole fale‘i. ‘Oku ongo hangē ha kaunoá kae ‘ikai ko ha fietokoni ‘a hono fale‘i kita ‘e ha taha ta‘e te te tomu‘a kole ki ai, ko ha kaunoa ‘e lava mamahi ai ‘a kinautolu ‘oku ‘ikai mateuteu ki aí.

Ne faifai pea uiui‘i ‘a Melisa ke faiako ‘i he Fine‘ofá. Ne ‘omi ‘e hono uiui‘i ha ngaahi faingamālie ke feohi ai mo e nī‘ihi kehe ‘i he uōtí. Ne vahevahe ‘e Melisa mo e kau fafiné ‘a e ‘ikai ngata ‘i he‘ene faingata‘a‘ia he faka-angaanga ko ha mēmipa fo‘oú, ne faingata‘a foki ke ohi hake ‘ene tamá, ne ‘i ai mo ha ngaahi palopalema fakamo‘ilelei fakafō‘ituitui, pea ne “mei mate mo ‘ene kulií.” Ne hoko e fakafanongo mai ‘a e kau fefine kehé mo tali mai ‘aki ‘enau ngaahi faingata‘a‘ia fakatāutahá ‘i he kalasí pea ‘i he‘enau pōtalanoa fakafō‘ituitui ko ha fai fakamo‘ui mo‘oni. Ne tokoni‘i ‘e he ngaahi feongo‘i-‘aki ko ‘ení ‘a Melisa ke ne ongo‘i ne faifai pea ‘i ai hano ngaahi kaungāme‘á ‘i he Siasí.

Fakakau e Taha Kotoa

“Ne fekau ‘e he Fakamo‘ú a ‘Ene kau muimui ke nau ‘fe‘ofa‘aki ‘iate kinautolu; ‘o hangē ko ‘Eku ‘ofa kiate

kimoutolú’ (Sione 13:34; tānaki atu ‘a hono fakamamafa‘i). Ko ia ‘oku totonu ke tau vakai ki he founa ‘o ‘Ene ‘ofa ‘iate kitautolú. . . . Kapau te tau ‘ai la ke hoko ko hotau fa‘ifa‘i-taki‘angá, ‘oku totonu leva ke tau feinga ma‘u pē ke tokoni ki he tokotaha kotoa pē.”

—‘Eletā Dallin H. Oaks‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá

Kuo kau atu ‘a Lōpeti, ko ha fie-fanongo ‘i Kānata, ki ha ngaahi fakataha mo ha ngaahi ‘ekitivitī kehekehe ‘a e Siasí. Kuó ne fakatotolo‘i ha ngaahi tui fakalotu lahi ka ‘oku hokohoko atu ‘ene ako ki he Siasí koe‘uhí ko e ue‘i fakalaumālie kuó ne ma‘u ‘i hono tokāteliné mo e Tohi ‘a Molomoná. Na‘á ne pehē ‘okú ne ‘alu ki he ‘inisitiutí ke ako lahi ange peá ne ongo‘i ko ha ‘ātakai “fakatupulaki, anga fakakaume‘a, mo ha ivi tākiekina lelei mo‘oni.” “Ko e kau Māmongá ‘a e kakai lelei taha ‘i he māmaní.”

Ne pehē ‘e Lōpeti, ko ha tokotaha to‘onga mā ia ‘okú ne fie feohi mo e nī‘ihi kehé ka, “‘oku ou fa‘a fakahehema ke nofo ki he ngaahi holisí, ‘o ‘ikai ke u fakapapau‘i e founa ke u hoko ai ko ha konga ‘o e ngaahi kulupú, ko ha nī‘ihi ‘o kinautolu ko hoku ngaahi kaungāme‘a Siasi fuoloa ‘oku hangē ‘oku ‘ikai ke nau toe fie ma‘u ha toe taha kehé.” Ka ‘oku ‘ikai faingata‘a ke tatafi atu ‘a e ongo‘i li‘ekina ko ‘ení. Na‘á ne manatu ki ha ‘ekitivitī ‘e taha ‘o ne pehē, “ne ha‘u ha taha hili e kai efaifi ‘o fakaafe‘i au ke u nofo ki he fo‘i faivá; ka ne ‘ikai ia, ne u ‘osi ‘alu au, ka ko ha taimi fakafiefia mo‘oni ia kiate au. Ne u fie ma‘u pē ke u ‘ilo‘i ‘oku fie ma‘u au ‘e ha taha ke u ‘i ai.”

NGAAHI FOKOTU‘U KI HA NGAAHI FEOHI LELEI MO E KAU MĒMIPA FO‘OÚ MO E KAU FIEFANONGÓ

- Fai ho lelei tahá ke talitali loto māfana kinautolu, feohi mo kinautolu, pea fakafe‘iloaki kinautolu ki he kau mēmipa kehé.
- Fakaafe‘i kinautolu ki homou ‘apí pe ki ha ngaahi ‘ekitivitī kehe koe‘uhí ke ‘i ai ha‘anau ngaahi kaungāme‘á ‘i he lolotonga ‘o uiké kae pehē foki ki he ‘aho Sāpaté.
- Fakafanongo pea fai ha ngaahi fehu‘i ‘e tokoni ke nau ongo‘i ‘oku mahino kiate kitautolu.
- Vahevahe ho‘o ngaahi talanoa ‘o hono ikuna‘i ‘o e ngaahi faingata‘a koe‘uhí ke nau ‘ilo ‘oku tau faingata‘a‘ia kotoa pē.
- Tatali ke nau kole ho‘o fale‘i, pea ‘i he taimi ‘oku fai ai iá, ‘oua ‘e fakamālohi pe ‘oange fakaikiiki ha

ngaahi me‘a pau ke nau fakahoko.

- Tukuange e fakahinohino faka-Siasí ki he kau ma‘u lakanga fakataula‘eikí mo e kau Fine‘ofá; ‘oku totonu ke hoha‘a lahi ange ‘a e kau mēmipá ke hoko ko ha kaungāme‘a lelei.
- Faka‘ehi‘ehi mei hano fakafehoanaki ‘enau fakalakalaká kiate koe pe ki ha toe taha kehe.
- Ako‘i ‘a e ngaahi tokāteline tefito ‘o e Siasí, kae ‘ikai ko e ngaahi fakahehema fakafonuá.
- Neongo ‘e lava ke ke fekumi ki ha ngaahi faingamālie ‘i he ‘initanetí ke tokoni ki he kau papi ului fo‘oú, ‘a e kau fiefanongó, mo e kāngalotu māmālohi, ‘oku mahu‘ingamālie ange ‘a e anga fakakaume‘á.

Hangē ko Melisá, ‘okú ne hounga’ia ‘i he ngaahi kaungā-me’ a Siasi ‘oku nau fakamatala’i e tokāteliné kae ‘ikai faka-ikiiki’i e founiga ke mo’ui ‘aki ia. Ko e ngaahi kaungāme’ a ko ia ‘oku lahi ange ‘enau fakafanongó ‘i he’enau valokí ‘oku tatau ia mo “ha taha ‘okú ne lue mo koe, kae ‘ikai ko e teke mei mui ke ke lue vave ange. ‘I he taimi lahi, ‘okú ke humu mo tūkia ai.”

Ne fāifeinga ‘a Lōpeti ke tuku ‘ene ifi tapaká. ‘Oku faka-haa’i ‘e he’ene ngaahi ongo’i ta’efiemālié ‘a e fakatokanga’i mo’oni ‘e kinautolu ‘oku fo’ou ‘a ‘enau kehé. Na’á ne pehē, “Ne te’eki ai tu’o taha ke lea mai ha mēmipa kiate au kau ki he namu tapaka hoku valá.” “Ka ‘o kapau ne ‘ikai toki fō hoku valá, he ‘ikai te u ‘alu au ki he ‘inisitiutí pe ko e lotú.”

Te tau lava ‘o fakatupu ha ongo’i lelei lahi ange ‘i he’etau fakapapau’i mo fakakau ‘a kinautolu ‘oku fo’ou ki he Siasi. ‘Oku pehē ‘e ‘Eletā D. Toti Kulisitofasoni ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “‘Oku mamahi hoku lotó kapau ‘e ha’u ha taha ‘oku tu’u laveangofua ‘aupito peá ne pehē . . . , “‘Oku ou fie kau ki he Siasi,” pe a ‘ikai fie tokanga atu ha taha ia ki ai. ‘Oku fakaloloma ia. . . . ‘Oku fie ma’u ke tau toe sai ange ai” (“Is There a Place for Me?” [vitiō], lds.org/media-library).

Feohi mo e Ni’ihi Kehé

“I ho’o fili ko ia ke feohi mo e ni’ihi kehé, ‘okú ke faitā-puekina ai e mo’ui ‘a ha tokotaha kehe. . . . Te ke lava ‘o kumi ‘a e tokotaha ‘oku tangutu ‘i tu’á, ‘oku ‘ikai tangutu fakataha mo e ni’ihi kehé? . . . I ho’o ako ke ‘ofa mo tali e ni’ihi kehé, te ke ‘ilo ‘oku tau tatau kotoa pē.”

—Jean B. Bingham, Palesiteni Lahi ‘o e Fine’ofá

Hili e kau ‘a ‘Elisa ki he Siasi ‘i Netalení, na’á ne a’usia ha fetu’utaki lelei mo’oni mo ha Tamai Hēvani ‘ofa. Ka ‘i he’ene hoko ko ha taautaha lalahi kei talavoú, na’á ne ongo’i ta’elata ‘i he ‘ikai fiemālie ‘a e kau mēmipa hono fāmilí mo hono ngaahi kaungāme’á ‘i he’ene tō’onga mo’ui mo e tui fakalotu fo’ou. Na’á ne pehē, “Ko e me’ā lelei taha kuo fai ma’aku ‘e he kau mēmipa ‘o e Siasi, ko ‘enau loto fiemālie ke fakakaumé’ a mai kiate au ‘i tu’á mei he lotú. Ne ‘alu ha ni’ihi mo au ki he temipalé ke fakahoko e papaitiso neongo ne ‘osi ma’u honau ‘enitaumení. Ke ma’u ha mālohi ke u kātaki ki he ngata’angá, ‘oku fie ma’u ke u feohi mo e kau mēmipá ‘o ‘ikai ‘i he ‘aho Sāpaté pē.”

Ne pehē ‘e ‘Elisa na’á ne ongo’i ko e faingata’ a lahi taha ‘o ‘ene hoko ko ha taha toki papi ulu’i ko e “amanaki ko ia ke fakafokifá pē ‘a e mahino ki ai e me’ā kotoá.” “A e ngaahi fakanounouú, ngaahi polokalamá, mo e ngaahi uiui’i hono kotoa. ‘Oku ala fakatupu lōmekina ia, pea ‘oku ou fa’ā hoha’ā he taimi ‘e ni’ihi pe ‘oku fakamaau’i au

‘e he ni’ihi kehé ‘i he ‘ikai ke u ako vave angé.” ‘Ikai ngata aí, hangē ko ha ni’ihi tokolahī kehe, na’á ne a’usia ha lotomo’ua fakasōsiale ‘a ia na’á ne “tauhi ia ke tangutu fie-mālie pē ‘i mui ‘i he falelotú, ‘o tātātaha pē ke fakafeohi.” ‘Oku fakatupu lotofoi e ngaahi kulupu lalahí, pea ‘oku ne fa’ā fifili pe ‘oku fakamaau’i ia he ni’ihi kehé ‘i he ‘ikai ke ne fa’ā kau atu ki he alēleá. Na’á ne fakamatala ‘o pehē, “‘Oku ‘ikai ‘uhinga ia ‘oku ‘ikai ke u fie kau ‘i he lēsoní, hiva’i le’olahi e ngaahi himí pe fai ha lotu ‘i ha ha’ofanga kakai.” “Ka ko hono ‘uhingá he ‘oku ou manavasi’i na’ā fakafokifá pē ha’aku tangi ‘i he ‘ao ‘o ha kakai ‘oku te’eki ai ke u ‘ilo’i.”

‘Oku pehē ‘e Sisitā Makongikī: “‘Oku ou ‘ilo’i ha ni’ihi ‘oku nau omi ki he lotú he Sāpate kotoa pē koe’uhí ke nau ma’u ha ue’i fakalaumālie mo hiki hake ka ‘oku nau mavahe atu mo ha ongo ne fakamaau’i mo ‘ikai ‘ofeina kinautolu—ko ha ongo’i li’ekina, ‘o hangē ‘oku ‘ikai talitali lelei kinautolu ‘i he siasi. ‘Oku tau fie ma’u ke tau liliu e founágā ni.”

‘Oku pehē ‘e ‘Elisa, ne tokonia lahi taha ia ‘e he kau mēmipa ‘oku ‘ikai ke nau fai fakamāu. “‘Oku nau fakafanongo ki he’eku ngaahi palopalemá pea ‘ikai ke kaunoa ‘i he’eku mo’ui fakatāutahá. ‘Oku nau ngāue ‘i he loto fakamātoato pea fa’ā kātaki ‘i he lolotonga ‘eku ako ke u ‘ilo e ngaahi me’ā fekau’aki mo ‘eku hoko ko ha mēmipá.” Neongo ‘ene loto hoha’á, ‘okú ne viro hoa mo e kau fai-fekaú pea fekumi ki ha kau mēmipa fo’ou mo ha kau fiefanongo. ‘Okú ne fakamatala ‘o pehē, “‘Oku ou ‘ilo ‘a e ongo ‘o e fo’ofo’ou, peá u fie fakapapau’i ‘oku ‘ikai tafoki ha taha mei he ngaahi me’āfoaki ‘o e ongoongolelei ‘ia na’á ne fakahaofi au mei he siva ‘a e ‘amanakí.”

Mo’ui ‘Aki e Ongoongolelei, Hoko ko ha Kau Ākonga

“E lava ‘e he kakaí ‘o ‘omi ha ngaahi me’āfoaki mo ha ngaahi fakakaukau kehekehe. ‘Oku fakahā mai ‘e he ngaahi a’usia kehekehé, ngaahi tūkungá, mo e ngaahi faingata’ā kuo fehangahangai mo e kakaí ‘a e me’ā mahu’inga taha ‘i he ongoongolelei ‘a Kalaisí. Pea ‘e lava ke mole atu e toenga ‘o e ngaahi me’ā, mahalo ne ako ‘i ha vaha’ā taimi, ‘a ia ‘oku lahi ange ‘ene hoko ko ha anga fakafonuá ‘i he’ene hoko ko ha tokāteliné, pe te tau lava leva ‘o ako mo’oni ke hoko ko ha kau ākonga.”

—‘Eletā D. Todd Christofferson ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá

Neongo na’á ne fakaanga’i e Siasi, ne ului mai ‘a Simi koe’uhí na’á ne ma’u “ha fakamo’oni ta’e toe veiveiu fakalaumālie mei he Laumālie Mā’oni’oni ‘o fakamo’oni’i e mo’oni ‘o e ongoongolelei mo hono tokāteliné.” Ka neongo

ia, ko e taha 'o 'ene ngaahi faingata'a'ia lahi tahá, ko 'ene feinga ke mo'ui 'aki e tō'onga mo'ui 'a e Siasi.

Hili 'ene papitaisó, na'á ne fakatokanga'i ko e lahi 'o e ngaahi tō'onga mo'ui angamaheni 'i he kau mēmipá 'oku fakafonua kae 'ikai fakatokāteliné. 'Okú ne fakamatala 'o pehē, "Neongo 'oku hoko 'eni 'i ha fa'ahinga tui fakalotu kuo fokotu'u, ne u ongo'i kapau na'e 'ikai ke u mo'ui 'i ha founiga pau, 'e tukuaki'i au 'oku 'ikai ke u tali kakato e ongoongoleleí. Ne 'ikai tupu 'eku faingata'a'íá mei he ongoongoleleí pe tokāteliné ka mei he mo'ui 'aki e tu'unga mo'ui ne ongo hangē ko ha tu'unga mo'ui fakafonuá."

Hangē ko ia 'oku fakamatala'i 'e 'Eletā Kulisitofasoní, 'oku tau fie ma'u 'etau kau papi ului fo'oú, 'a e kau fie-fanongó mo ha ni'ihi kehe ke tokonia kitautolu ke tatafi atu e ngaahi tō'onga 'oku 'ikai fakatokāteliné 'a ia kuo tau tānaki 'i ha vaha'a taimi lahi, pea hoko ko ha kau ākonga mo'oni.

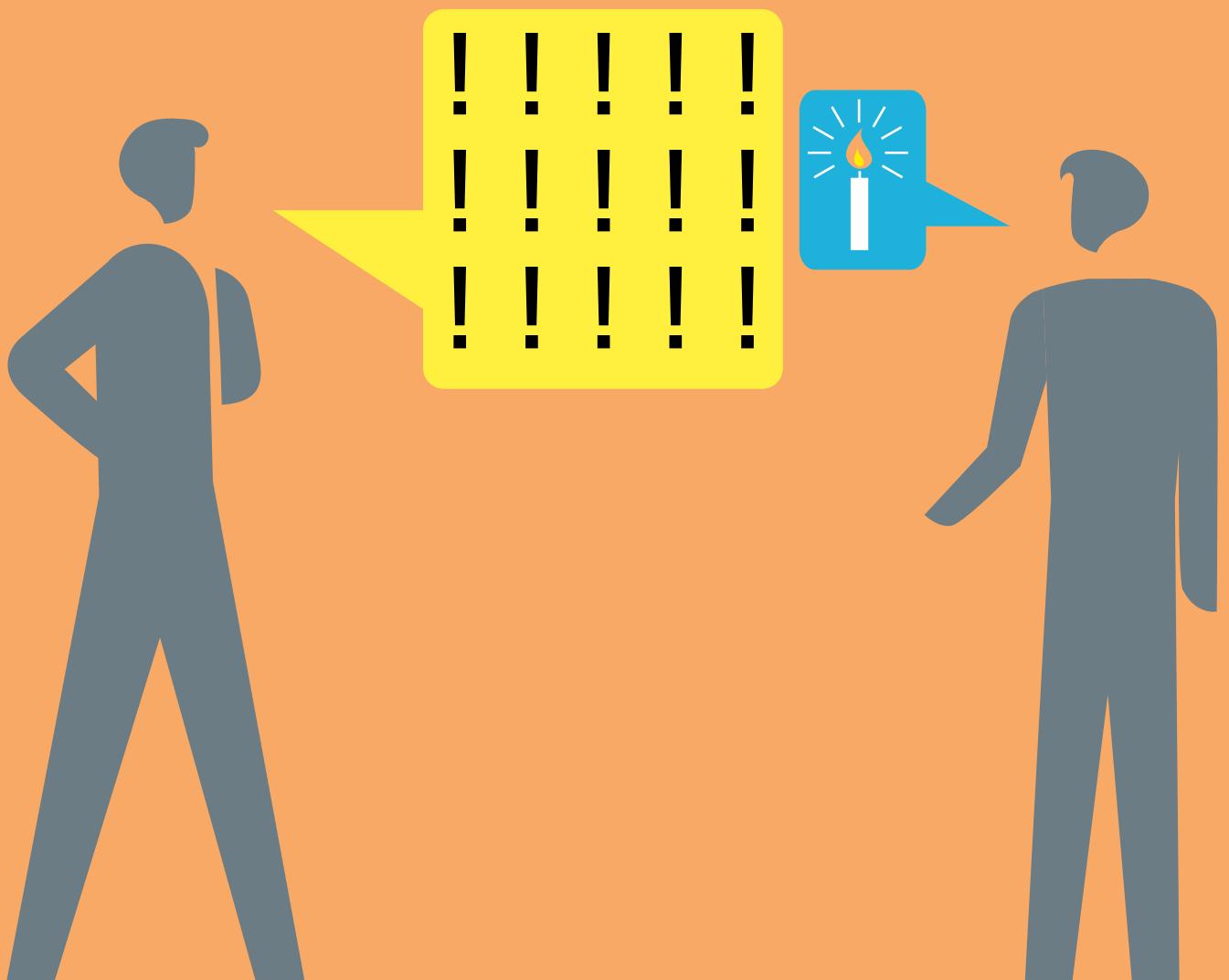
I ha'ane fakahikihiki'i 'a e ngaahi lelei 'o e fengāue'aki mo e kakai 'o e ngaahi tūkunga kehekehé, ne poupou'i 'e 'Eletā 'Oakesi e kāingalotú ke faka'ehi'ehi mei he tāfataha ki he ngaahi faikehekehé, kae kamata 'aki hono fehu'i, "Ko ho'o ha'ú mei fē? Ko e hā 'a ho'o ngaahi tu'unga 'ulungaanga mahu'ingá? Ko e hā 'okú ke fie lava'i? 'Oku fakatupu 'e he ngaahi tō'onga tau'ātainá ni ke ongo'i 'e kinautolu 'oku fo'ou mai ki hotau 'ātakai' 'oku talitali lelei, hiki hake, 'ofa'i kinautolu pea nau mateuteu ke tali e fakamo'uí 'i he sino 'o Kalaisí.

Hangē ko e kau taki 'o e Siasi he 'ahó ní, ne hoha'a foki 'a Paula fekau'aki mo e ngaahi 'ā vahevahe 'i he Siasi 'o Kalaisi 'i he kuonga mu'á. Na'á ne tapou 'aki ha ngaahi fakakaukau mālohi ki he kau mēmipá ke nau faka'ehi'ehi mei hono fakalotomamahi'i e Kāingalotú 'aki e ngaahi tō'onga 'oku 'ikai mahu'inga 'i he ngata'angá, 'o ne fakamatala 'o pehē 'i he "fakafuofuolahí 'e he 'iló, . . . ka 'oku langa hake 'e he 'ofá" (1 Kolinitō 8:1). Na'á ne tapou ke "oua na'a 'iate kimoutolu 'a e ngaahi mavahevahé" pea ke tokanga taha kia "Sisū Kalaisi, mo hono tutuki" kae 'ikai ko e ngaahi founiga 'oku faikehekehe ai e kāingalotú (1 Kolinitō 1:10; 2:2).

'I he 'ahó ni, 'oku tapou mai e kau palōfitá mo e kau 'apostolo 'o onopóni ke tau fekumi ki he uouangatahá 'i he faikehekehé, 'o poupou'i kitautolu ke tuku ke hoko e mēmipa kotoa pē 'o e Siasi 'o Kalaisí ko ha konga mahu'inga 'o 'etau taumu'a ke hoko 'o "fakataha 'i he tuí, pea mo e 'ilo'i 'o e 'Alo 'o e 'Otuá . . . ki he fuofua 'o hono lahi 'o e fonu 'o Kalaisí" (Efesō 4:13). ■

MAMATA'I E UOUANGATAHA 'I HE NGAACHI FAIKEHEKEHÉ

Sio 'i ha ngaahi vitiō nounou hokohoko mei he kau taki 'o e Siasi ki hono 'uhinga 'o e kau ki he Siasi 'i he lds.org/go/unity917.

Malu'i ETUÍ

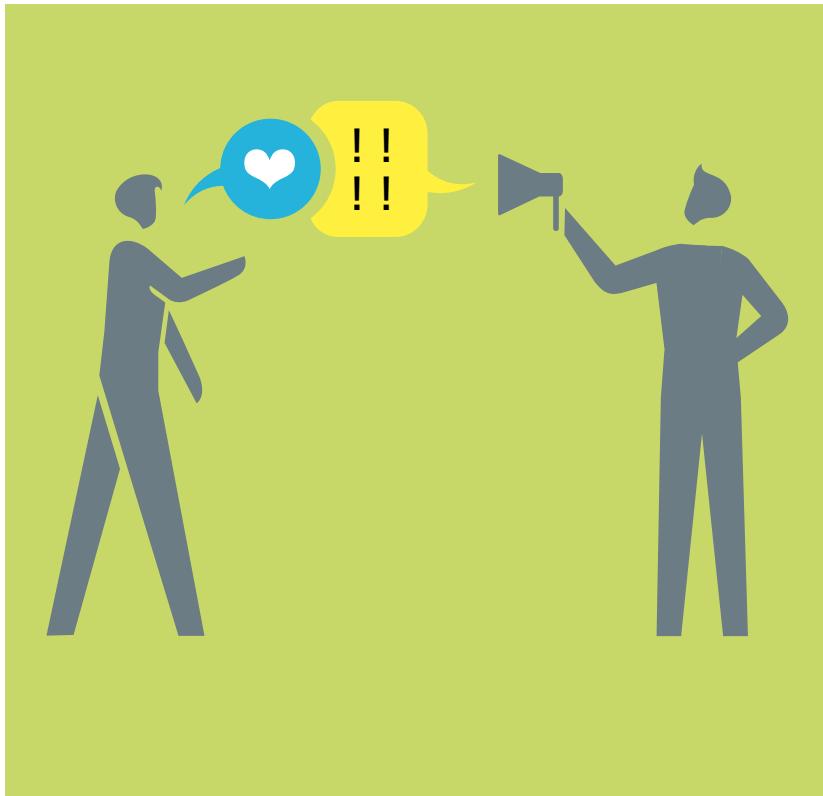
'Oku fie ma'u 'e he 'Eikí ha kakai loto-fiemālie mo malava ke malu'i fefeka 'i he lotoma'ulalo 'a Kalaisi mo e pule'anga 'o e 'Otuá.

• **I**he maama fakalaumālié ne tau ma'u ai 'a e tau'atāina ke filí, ngaahi mālohi faka'uhingá, mo e potó. Na'e "ui mo teuteu'i . . . 'o fakatatau ki he tokaim'a-nanga 'a e 'Otuá" 'a kitautolu pea ne tau tomu'a "i he tu'unga tatau" mo hotau ngaahi tokouá mo e tuofāfiné ('Alamā 13:3, 5). Na'e faingofua hono ma'u ha ngaahi faingamālie ke tupulaki mo akó.

Ka neongo ia, na'e 'ikai ke 'omi ai 'e he lava ko ia ke ma'u 'a e ngaahi akonaki 'o ha 'api 'ofeina fakalangi ha holi tatau 'iate kitautolu—ko e fānau fakalaumālie 'a e Tamai Hēvaní—ke fakafanongo, ako, mo talangofua. Ne tau faka'aonga'i 'a 'etau tau'atāina ke filí, 'o hangē ko ia 'oku tau fai 'i he 'ahó ní, ne tau fakafanongo 'aki ha tu'unga tokanga mo ha loto fakamātoato kehekehe. Ne feinga loto vēkeveke ha nī'ihí 'o kitautolu ke ako mo talangofua. Ne panaki mai e tau 'i he langí pea ne tau teuteu ke hiki atu mei hotau 'api fakalangí. Na'e fakatou ako'i mo fakafepaki'i e mo'oní; ne vahevahé e ngaahi fakamo'oní pea ne manukíi, 'i he fili 'a e fānau fakalaumālie takitaha ke malu'i pe fakamama'o mei he palani 'a e Tamaí.

'Ikai ha Tu'u Ta'e Kau ki ha Fa'ahi

Ko hono aofangatukú, ne 'ikai 'i ai ha me'a ko e tu'u ta'e kau ki ha tafa'aki 'i he sepakí ni. 'O tatau pē foki mo e 'ahó ni. Ko e nī'ihí ko ia 'o kitautolu ne fakamahafu 'aki e tui ki he Fakalelei 'a Sisū Kalaisi 'a ia 'e hokó, 'a ia ne fakamāloha 'e he ngaahi fakamo'oní 'o Hono fatongia fakalangí, 'a kitautolu ne ma'u 'a e ngaahi 'ilo fakalaumālié *mo e loto-to'a ke faka'aonga'i ia ki hono malu'i Hono huafa toputapú* ne tau 'i he laine mu'a 'o e tau ko 'ení 'a ia ne fai 'aki ha ngaahi lea. Na'e ako'i 'e Sione, ko e ngaahi laumālie lototo'á, mo e nī'ihí ko ia ne nau ikuna'i ia "aki 'a e ta'ata'a 'o e Lamí, pea 'i he *lea 'o 'enau fakamo'oní* (Fakahā 12:11; tānaki atu hono fakamamafa'i).

*'Oku fie ma'u 'e he
Eikí ha kongakau
'o ha Kāingalotu
mo'oni 'i he Ngaahi
'Aho Kimui Ní 'a
ia 'oku nau loto-
fiemālie, 'i he lau-
mālie angamalū
mo 'ofa, ke fakamo'o-
ni'i e mo'oni 'i ha
taimi pē 'oku faka-
fehu'ia ai ha fa'a-
hinga tafa'aki 'o e
ongoongolelei kuo
toe fakafoki maí.*

'Io, ne ikuna'i 'a e tau 'i he maama faka-laumālie 'aki 'a e tala'ofa 'o e Fakamo'uí pea mo e ta'ata'a 'o Ketisemani mo Kalevalé. 'I he maama fakalaumālie, ne tokoni ke ta'ofi 'e he'etau *loto-to'á mo e fakamo'oni*, 'e he'etau lotofiemālie ke fakamatala'i, faka'uhinga'i, mo fakaloto'i e ngaahi laumālie kehē, 'a e mafola ta'efakafepaki'i 'o e loi!

Hili 'etau lavame'a 'i hono fakakakato hotau fatongia ki hono taukave'i Ia 'i he maama fakalaumālie, ne tau hoko ko ha kau fakamo'oni 'o Hono huafá. Ko e mo'oni, ne pehē 'e he Eikí ki mui ange hili hono fakamo'oni'i kitautolu 'i he taú 'o fakapapau'i hotau lotó mo e loto-to'á—ko e kau mēmipa 'o e fale 'o 'Isilelí—"Ko 'eku kau fakamo'oni 'akimoutolu" (Isaia 43:10). Tuku mu'a ke tau fehu'i pē kiate kitautolu: 'Oku kei mo'oni nai 'a e leá ni kiate kitautolu 'i he 'ahó ni?

Ko e Tau 'Oku Tau Lolotonga 'I Ái

'Oku kei tōlili pē 'i he 'ahó ni 'a e fepaki 'o e 'atamaí, ngaahi lotó, mo e laumālie 'o e fānau 'a 'etau Tamaí 'i he fakatu'amelie ki he Hā'ele 'Angaua Mai 'a Sisū Kalaisí. Neongo 'oku tokolahi 'i he māmaní ha ni'ini 'oku nau fie 'ilo mo'oni ki he ngaahi akonaki 'o e Siasi, 'oku 'i ai ha vanu 'oku faka'au ke lahi ange

'i he vaha'a 'o e kau fai angahalá mo e kau angatonú 'o fakamāvahevahe'i ha māmani 'oku ta'emā'oni'oni mei he ngaahi mo'oni 'o e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí. 'I he taimi 'oku tukuaki'i ai e Kāingalotu 'oku 'ikai haohaoa ka 'oku nau loto fekumi vilitaki ki he māmá, 'o pehē 'oku nau muimui 'i he fakapo'ulí, 'i he taimi 'oku fakahā ai 'oku kona 'enau ngaahi fakakaukau melié (vakai, 'Isaia 5:20), 'oku 'i ai nai ha ofo 'i hono manu-ki'i 'o e Siasi 'o e 'Eikí mo 'Ene kau tamaio'eiki faivelengá? (vakai, 1 Nifai 8:27).

Na'e ako'i 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni: "Oku tau mo'ui 'i ha kuonga 'oku 'ākilotoa kitautolu 'e ha ngaahi me'a 'oku fakataumu'a ke nau tohoaki'i kitautolu ki ha ngaahi hala te tau iku 'auha ai. 'Oku fie ma'u 'a e loto 'akí mo e lototo'á ke tau faka'ehi'ehi ai mei he fa'ahinga hala peheeé."

'Oku 'ikai fe'unga 'a 'ete hoko pē ko ha mēmipa 'i he fepaki ko 'eni 'i he ngaahi 'aho kimui ní! Ne hoko atu 'a Palesiteni Monisoni: "I he'etau fakahoko 'etau ngāue faka'ahó, 'oku mahino pē 'e 'ahi'ahi'i 'etau tuí. . . . 'Oku tau ma'u nai ha loto to'a ke tu'u ta'ue'ia 'i hono taukapo'i 'etau tuí, neongo te tau tu'u toko taha pē 'i hono fai iá?"¹

Neongo e fakafe'ātungia mo e puputu'u 'oku ha'u ma'u pē mei he fale lahi mo 'ata'ataá (vakai, 1 Nifai 8:26–27), 'oku tau fakapapa'u'i ma'u pē nai ke 'a'eva 'i he hala 'oku 'ikai tokolahi 'a e kau fononga aí?² 'Oku tau loto fiemālie nai mo malava ke feohi 'i he loto faka'apa'apa mo kinautolu 'oku 'i ai 'enau ngaahi fehu'i angatonú? 'Oku tau lava mo vilitaki nai ke fakamahino'i mo malu'i e ngaahi akonaki 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi kuo toe fakafoki maí ta'e te tau tafoki ki he fakakikih?

Na'e ako'i 'e Eletā Talini H. Oakesi 'i ha'a-ne fale'i kitautolu ke tau lava ke ta'eloto kae 'ikai anga ta'etaau, "I he'etau feinga ke anga-maluú . . . , 'oku 'ikai totonu ke tau tukuhifo pe fakavaivai'i 'etau tukupā ki he mo'oni 'oku mahino kiate kitautolú."³

Hoko 'o Loto-To'a

Tuku mu'a ke tau fakakaukau'i fakalelei 'a e fakaafe 'a Palesiteni Monisoni: "Ko 'etau ma'u pē ha fakamo'oni, 'oku mahu'inga leva

ke tau vahevahe atu ia mo e nīhi kehē. . . . ‘Ofa ke tau loto-to'a mo mateuteu ke taukave'i 'etau tuí, pea kapau te tau tu'u toko taha 'i hono fai iá, 'ofa ke tau fai ia 'i he loto to'a pea fakamāloha kitautolu 'e he 'ilo he 'ikai ke tau teitei tuenoa he taimi 'oku tau tu'u fakataha ai mo 'etau Tamai Hēvaní.⁴

‘Oku ‘ikai ‘ai ‘e he memipasipi ‘ata’atā pē ‘o e Siasí ha taha ke hoko ko ha fakamo’oni lototo'a 'o Kalaisi mo Hono Siasi kuo toe fakafoki maí. Ne ako'i kitautolu 'e he Fakamō'uí ke tuku ke ulo atu 'etau māmā 'aki 'etau mo'ui 'aki e ontoongoleleí, ka 'oku kei fakapulipuli'i pē 'e ha kau mēmipa 'e nīhi 'enau memipasipí 'aki hono tuku ia 'i ha lalo puha fua. 'E tātāhā pē hono tali 'e ha nīhi e ngaahi fehu'i 'o e ontoongoleleí kae momou ke fakamo’oni mo fakaafe'i. Ka 'oku fakasio 'e he nīhi kehē ha faingamālie ke vahevahe e ontoongoleleí pea fakahoko foki 'i he loto fie-mālie mo’oni. Ko e toko fiha nai 'o kitautolu 'oku tau feinga mo’oni ke loto-to'a 'i hono *taukapo'i* 'o e tu?

Ke tu'u ma'u pea ke toe ma'u ha kelekele 'i he tau lāulea 'o e 'aho ní, 'oku fie ma'u 'e he 'Eikí ha kakai 'oku nau fakatou loto-fiemālie mo malava ke loto fakatōki-lalo kae tu'u ta'eue'ia 'i hono taukapo'i 'a Kalaisí, 'a 'Ene kau tamaio'eikí, 'a e Palōfita ko Siōsefa Sāmitá, 'a e Tohi 'a Molomoná, pea mo e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e Siasí. 'Okú Ne fie ma'u ha kakai 'oku nau "nofo teu pē ke talia 'i he angavaivai mo e manavahē 'a e tangata kotoa pē 'e 'ekea . . . 'a [kinautolu] ki hono 'uhinga 'o e 'amanaki lelei 'oku 'iate [kinautolú]" (1 Pita 3:15). 'Okú Ne fie ma'u ha kongakau 'o ha Kāingalotu mo’oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'a ia 'oku nau loto-fiemālie, 'i he laumālie angamalū mo 'ofa, ke fakamo’oni'i e mo'oni 'i ha taimi pē 'oku fakafehu'ia ai ha fa'ahinga tafa'aki 'o e ontoongolelei kuo toe fakafoki maí.

Ko e Sipinga 'a e 'Eikitau ko Molonai

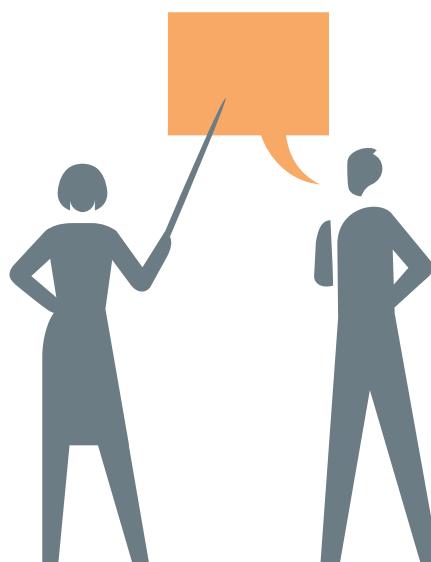
Kapau 'okú ke ongo'i ta'efe'unga ke hoko ko ha tokoha malu'i loto-to'a 'o e mo'oni 'i hotau kuongá ni, 'oku 'ikai ke ke tuenoa. Ko e tokolahí 'o kitautolu 'oku 'i ai ha taimi 'oku tau ongo'i pehē ai. Ka 'oku 'i ai ha fanga kii me'a faingofua te tau lava 'o fai ke ma'u fakatou'osi e potó mo ha loto-hangamālie.

‘Oku tau ako meia Molonai 'i he Tohi 'a Molomoná na'a ne “teuteu'i [a e] fakakaukau 'a e kakaí ke tui faivelenga ki he 'Eiki ko honau 'Otuá" (Alamā 48:7). Na'a ne fakatokanga'i ko e 'uluaki laine 'o e malu'i ko hono ma'u ha mo'ui 'oku langa 'i he fakava'e 'o e talangofua fakatāutahá. 'Ikai ngata aí, na'a ne “langa ha fanga kii kolotau iiki, . . . 'o nau keli hake ha ngaahi 'ā kelekele . . . , pea nau langa foki ha ngaahi 'ā maka ke 'ā takai'i 'a kinautolu" (veesi 8). 'Ikai

ngata pē 'i he'ene fai ha ngaahi teuteu malu'i mahino, ka na'a ne fakamāloha 'i ha founiga poto "honau ngaahi kolo-tau vaivai tahá" (veesi 9). Ne ola lelei 'aupito 'a 'ene ngaahi filio'i malu'i pea ne "ofo lahi 'aupito" ai 'a hono ngaahi filí ('Alamā 49:5) pea 'ikai lava ke fai 'a 'enau ngaahi fa'ufa'u kākaá.

Mahalo te ke fehu'i, “E lava nai ha taha 'oku vaivai 'o hangē ko aú ke taukapo'i 'i he lototo'a 'a Kalaisi mo 'Ene ontoongolelei kuo toe fakafoki maí?" Ko e me'a 'okú ke lau ko e vaivá 'e lava pē ke hoko ko ha mālohi 'i ho'o tali 'a e me'a pē 'oku fie ma'u 'e he 'Eikí 'a ia ko "[ho'o] loto mo e 'atamai fie faí" (T&F 64:34). 'I hano fakakoloa'i 'aki ha laumālie lototo'a, ko e ngaahi me'a "iiki mo faingofua" 'o e māmaní 'a 'Ene kau sōtia lelei tahá. Manatu'i 'okú Ne fiefia ke faka'aonga'i e "fanga kii me'a ikí," ke "veuveuki 'a e potó" (vakai, 'Alamā 37:6, 7). Kapau 'okú ke loto fiemālie ke vahevahe mo taukave'i 'a e ontoongolelei kuo toe fakafoki maí mo hono kau takí mo e ngaahi tokāteliné, te ke ala fakakaukau'i 'a e ngaahi fokotu'ko 'ení.

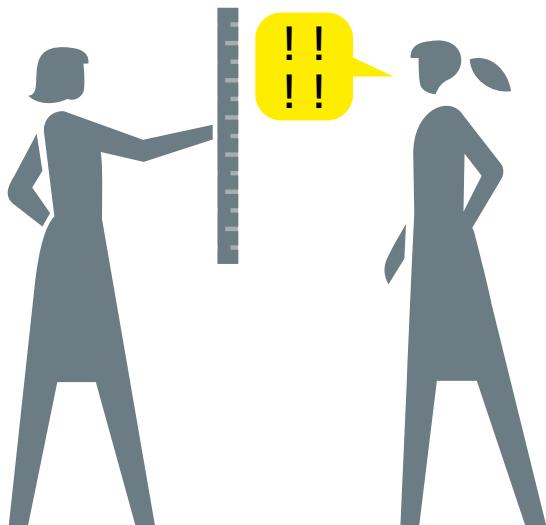
1. 'Ilo'i ko hai pea ko e hā ke malu'i. Ko e palani malu'i fefeká ko ha fakava'e ia ki ha 'ohofi pau. Neongo 'a e 'ikai lava ke ke malu'i lelei ha me'a 'oku 'ikai te ke 'ilo lahi ki aí, 'e 'ikai te ke lava ke malu'i ia kapau 'oku 'ikai ke ke tokanga mo'oni ki ai. 'Oku hangē pē ko e holomui pe hola 'a ha tokotaha ne totongi'i ke tokanga'i e fanga sipí 'i he fuofua faka'ilonga 'o e faingata'á, 'e 'ikai foki te ke lava ke tu'u ma'u fuoloa 'i ho'o ngaahi laine malu'i 'o kapau 'e 'ikai ha'o 'ilo pau fakalaumālie 'oku mo'oni mo totonu ho'o ngāué. Ke fakamo’oni mo malu'i 'a Kalaisi mo Hono Siasi, kuo pau ke ke 'ilo'i 'okú Ne mo'ui pea ko Hono Siasi 'eni kuo toe fakafoki maí!

Ko kinautolu 'oku nau 'ilo mo mo'ui 'aki e ongoongo-leleí 'oku nau fonu 'i he mahino mo ha tui mālohi 'oku tupu mei he mo'ui tāu mo e a'usia fakafo'ituituí. 'Oku nau mateuteu ange ke fakamo'oni ki he mo'oní 'iate kinautolu 'oku nau tokanga taha pē ke ako e founa ke fai ai ha ngaahi talí.

2. Toe vakai'i ho'o ngaahi kolotaú. Muimui 'i he sīpinga 'a e 'Eikitau ko Molonáí. Ko hono mo'oní, vakai'i e mālohinga mo e vaivai'anga 'o ho'o mahino ki he ongoongoleleí. 'Okú ke tā nai ha sīpinga lelei 'i hono mo'ui 'aki ha mo'ui anga faka-Kalaisí? 'Okú ke lava nai 'o fekumi 'i he ngaahi folofolá ke ma'u ha tali ki he ngaahi fehu'i? 'Okú ke fiemālie nai ke vahevahe ho'o fakamo'oni? 'E lava nai ke ke tali e ngaahi fehu'i fekau'aki mo e ngaahi tokāteline mo e ngaahi akonaki 'o e Siasí, 'o a'u ki he me'a 'oku faingata'a ke fakamatala'i, 'aki ha'o faka'aonga'i e ngaahi folofolá? 'Okú ke mateuteu nai ke pehē, "Oku 'ikai ke u 'ilo, ka te u fekumi ki ai," pe taki 'a e kakaí ki ha ngaahi feitu'u te nau ma'u ai e ngaahi talí? 'E lava nai 'e he ako faivelengá 'o tokonia koe ke ma'u 'a e loto falala mo e loto-to'a 'okú ke fekumi ki ai?⁵

3. Fakamālohia ho'o ngaahi kolotaú. I ho'o vakai'i ho ngaahi "kolotau" fakatokāteliné kimu'a peá ke kamata ke taumu'a 'aki hono tukutaha ho'o tokangá ki hono ako ke liliu e ngaahi me'a vaivaí ko ha mālohinga kiate koe (vakai, 'Eta 12:27). Tali e tangi 'a Mōsesé, "Amusia ange 'e au ki he 'Otuá ke kikite 'a e kakai kotoa pē 'a [e 'Eikí], pea ke tuku 'e [he 'Eikí] 'a hono laumālié kiate kinautolu!" (Nōmipa 11:29). Kole ma'u pē 'i he fa'a lotu ki he 'Eikí ke fetongi 'aki ho'o ngaahi feinga iiki faka'ahó Ha'ane lilingi hifo ha ngaahi tāpuaki fakalaumālie lahi ke 'ātakai'i 'aki koe.

Toutou lau 'i he fa'a lotu 'a e ngaahi folofolá. 'Oua te ke lau pē e ngaahi talanoa 'okú ke maheni mo iá. Keinanga 'i ai. Fakakaukau ke tauhi ha fakamatala fakatokāteline 'o ho'o ngaahi akó pea toutou tānaki atu ki ai. Fakakaukau ke 'ilo'i pea ako ma'uloto 'i ha founa pau ha ngaahi folofola ki he tefito takitaha ke tokonia ho'o ngaahi fakakaukaú mo ho'o ngaahi akonakí. Ne ako'i 'e Eletā Lisiate G. Sikoti (1928–2015) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "i he taimi 'oku ngāue 'aki ai e ngaahi folofolá 'o hangē ko ia ne fekau'i 'e he 'Eikí ke lēkōtí, 'oku 'i ai ha mālohi fakanatula 'oku 'i ai 'a ia 'oku 'ikai hoko 'i he taimi 'oku fakalea kehe'i aí."⁶

Fakakaukau ke ako ma'uloto ha ngaahi konga lea 'e nī'ihi mei he kau palōfitá mo e kau 'apostoló. 'Oku angamaheni 'aki 'e he Laumālie Mā'oni'oní ke "omi . . . mo fakamanatu'i 'akimoutolu" 'i he ngaahi me'a pē ne ke tomu'a tuku ki ho'o fakakaukaú (vakai, Sione 14:26). 'I hono fakataha'i 'o e 'ilo fakatokāteline mo'oní 'a ia 'oku fakatefito 'ia Kalaisí mo e "heletā 'o [Hono] Laumālié" (T&F 27:18) ko e kolotau mo e me'atau lelei taha ia te ke ala ma'u.

4. Akoako! 'Oku poupou'i e kau faifekau taimi kakato 'o e Siasí ke nau mateuteu ki he ngaahi tūkunga te nau ala 'i aí 'aki ha'anau fakatātaa'i ia. Koe'uhí 'e lava ke kole ke ke taukapo'i e Siasí pe ke fakamatala'i hono tokāteliné 'i ha taimi pe feitu'u 'oku ta'e'amanekiná, fakakaukau ke muimui 'i he sīpinga 'a e kau faifekau 'aki ha'o teuteu *fakalaumālie* kimu'a peá ke vahevahe *fakanatula* ía (vakai, Mōsese 3:5, 7). Fakatātaa'i ia kimu'a peá ke 'i ha tūkunga 'okú ke ako'i ai pe taukapo'i e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongoongoleleí. Tatau ai pē pe 'okú ke toko taha pe 'okú ke fai ia mo ha fāmili pe mo ha ngaahi kaungāme'a, fa'ufa'u ha ngaahi fehu'i pea tali kinautolu! 'I ho'o hoko 'o mateuteu lahi angé, te ke "faka'au 'o mālohi ange" 'i ho'o mateuteu ko ha fakamo'oni 'o Kalaisí (vakai, Hilamani 3:35). Kamata 'aki ha ngaahi tali nounou mo mahinongofua. 'E fe'unga kinautolu 'i ha ngaahi tūkunga lahi. Ka te ke lava foki 'o fakamālohia lahi ange ho'o ngaahi malu'i 'aki hano ako e ngaahi folofola fekau'aki mo fakafehokotaki e ngaahi tokāteliné.

5. Fekumi ki ha ngaahi faingamālie. Hili ha'o mateuteu, lotu ke ma'u ha ngaahi faingamālie ke vahevahe 'i he lotoma'ulalo mo e loto-falala, pea taukapo'i foki 'o ka fie ma'u 'a e ongoongoleleí. Manatu'i, ko e "lotofo'i 'oku 'ikai tupu ia mei he 'ikai 'ilo fe'ungá ka 'oku tupu ia mei he 'ikai ke 'i ai ha loto-to'a."⁷ Lotu ke ke 'ofa fe'unga 'i he fānau 'a e Tamai Hēvaní 'a ia 'oku nau fakatou kau mo 'ikai kau ki he Siasí ke vahevahe mo taukapo'i e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongoongoleleí. Lotua ke ke tali e ngaahi tokāteline 'oku

‘ikai mahino kiate koé ka ke ngāue foki ‘i he tui kia Kalaisi ke ikuna‘i e ta‘emahino ko iā.

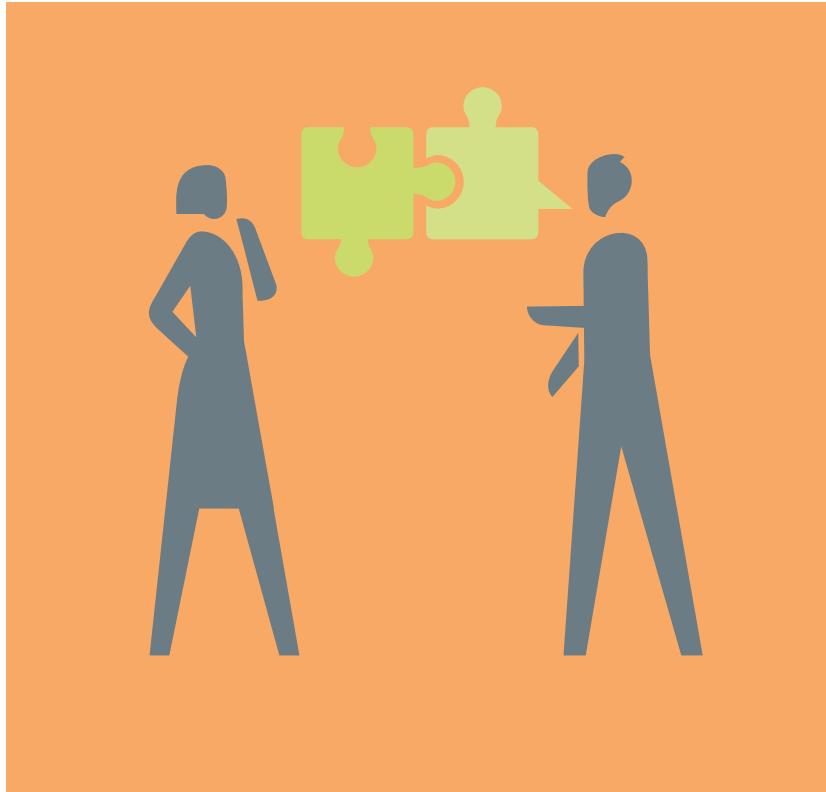
Manatu‘i, na‘a mo e fānaú te nau lava pē ke taukapo‘i ‘a Kalaisi ‘i he mala‘e va‘ingā ‘aki hano vahevahe ‘o ha fakamo‘oni nou-nou; pea ‘oku ‘ikai fie ma‘u ke ke hoko ko ha tangata poto ke ke hoko ko ha fakamo‘oni ‘o e mo‘oní; pea ‘oku ‘ikai fie ma‘u ke ke ‘ilo e ngaahi talí kotoa; ‘oku sai pē ‘i he taimi ‘e ni‘ihī ke pehē, “Oku ‘ikai ke u ‘ilo” pe “ko ‘eni ‘oku te‘eki ai ke fakahā kakato mai kiate au hono kotoa ‘o e ngaahi me‘a liló ni; ko ia, ‘e ngata ai ‘eku fakamatalá” (Almā 37:11). Ko e ‘ikai ko ia ke “mā ‘i he ongoongolelei ‘o Kalaisí” (Loma 10:16) ‘oku mahulu hake ia ‘i hono tukunoa‘i pe kātekina ‘o e ngaahi mo‘oní fakakongá mo e ngaahi loí; ‘oku ‘uhinga ia ke ‘ilo‘i mo taukapo‘i ‘a e ngaahi tokāteliné! Ko ia ai, ‘o kapau te tau nofo fakalongolongo pē, tuku ke tupu ia mei ha‘atau muimui ki ha ue‘i fakalaumālie kae ‘ikai koe‘uhí ‘oku tau ilifia (fakatātā ‘aki, vakai, ‘Alamā 30:29).

Hoko ko ha Fakamo‘oni Kakato

‘I ho‘o hokohoko atu hono taukapo‘i ‘a e ongoongolelei ‘o Sisū Kalaisí, “oku hanga ‘e he tuí, ‘amanaki leleí, manava‘ofá mo e ‘ofá, mo e mata ‘oku hanga taha pē ki hono fakalāngilangíi ‘o e ‘Otuá, ‘o fakafe‘unga‘i [koe] ki he ngāue” (T&F 4:5). Tuku mu‘a ke mahino kiate kitautolu na‘e angamalū ‘a Kalaisi ka na‘e ‘ikai ‘aupito ke vaivai—na‘á ne fakaafe‘i mai ka na‘á ne toe valoki‘i foki, pea na‘á Ne pehē foki “Ko ia ia ‘okú ne ma‘u ‘a e laumālie ‘o e fakakikihí ‘oku ‘ikai ‘a‘aku ia” (3 Nīfai 11:29).

‘I he hokohoko atu ko ia ke maumau‘i ‘e he māmanī faiangahalá e ngaahi tu‘unga mo‘ui mo e ngaahi tokāteline ‘a e ‘Otuá, ‘oku a‘u ki he si‘i taha ‘o e Kāngalotú, ‘oku fakafalala ki ai ‘a Kalaisi ke hoko ko ha fakamo‘oni mo‘ui ‘o Hono huafá.

Ne fakamanatu mai ‘e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008) “oku ‘ikai fe‘unga ke fai lelei ‘ata‘atā pē. Kuo pau ke ke lelei ‘i ha me‘a. Kuo pau ke ke tokoni ‘i he lelei ki he māmaní. Kuo pau ke hoko ‘a e māmaní ko ha feitu‘u lelei ange ‘i ho‘o ‘i aí. . . . ‘I he māmanī fonu ‘i he ngaahi palopalemá, pea

fakamanamana‘i ma‘u ai pē ‘e he ngaahi fakatu‘utāmaki kovi mo fakapo‘ulí, te ke lava pe a kuo pau ke ke hoko ‘o lelei ange ‘i he fakafiefiemalié, ‘o ‘ikai ta‘etoka‘i. ‘E lava ke ke kau mo lea ‘aki ha le‘o mālohi ‘i he me‘a ‘oku totonú.”⁸

Kapau ‘okú ke loto ke hoko ko ha fakamo‘oni ‘o e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí, kau fakataha mo e kau tau ‘i he ngaahi ‘aho kimui ní ‘aki hono tuku ke ulo atu ho‘o māmā! Tuku ke hoko ho‘o mo‘ui ‘aki e ongoongolelei mo ho‘o taukapo‘i ‘a e ongoongolelei tatau pē ke hoko ko ha ‘ata ‘o e mālohi ‘o ho‘o ului kia Sisū Kalaisí. ■

MA‘UANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, “Pole ke Tu‘u Toko Taha,” *Liahona*, Nōvema 2011, 67.
2. Vakai, “The Road Not Taken” (1915), ‘i he *The Poetry of Robert Frost*, ed. Edward Connery Lathem (1970), 105.
3. Dallin H. Oaks, “Ko e ‘Ofa mo Feohi mo e Ni‘ihī Kehé Neongo e Faikehekehé,” *Liahona*, Nōvema 2014, 26.
4. Thomas S. Monson, “Pole ke Tu‘u Tokotaha,” 67.
5. ‘Oku tokoni e ngaahi fakamatala ‘o e Ngaahi Tefito ‘o e Ongoongolelei ‘i he topics.lds.org ki hono tali e ngaahi fehu‘i kau ki he hisitolia mo e tokāteline ‘o e Siasi.
6. Lisiate G. Sikoti, “He Lives,” *Liahona*, Nov. 1999, 88.
7. Neal A. Maxwell, “Notwithstanding My Weakness,” *Ensign*, Nov. 1976, 14.
8. Kōtoni B. Hingikeli, “Stand Up for Truth” (fakataha lotu ‘i he ‘Univesiti Pilikihami ‘Iongí, Sept. 17, 1996), 2; tānaki atu hono fakamamafa‘i.

*Kamata ‘aki ha
ngaahi tali nounou
mo mahinogofua.
Eféunga kinautolu
‘i ha ngaahi tūkunga
lahi. Ka te ke lava
foki ‘o fakamāloha
lahi ange ho‘o
ngaahi malu‘i ‘aki
hano ako e ngaahi
folofola fekau‘akí
mo fakafehokotaki e
ngaahi tokāteliné.*

Fakahaofi

HILI E TAONAKITA
HOKU 'OFEFINÉ

*Hili hono to'o 'e he'eku tama fefiné
'a 'ene mo'uí, ne 'ikai 'i ai ha'aku fāmili
ke tokonia au 'i he faingata'a
ko 'ení—tuku kehe pē 'a
hoku famili fakauōtí.*

Fai 'e Le Etta Thorpe

Ne toki 'eké ni mai 'e haku kaungāme'a ha fehu'i 'a ia ne u 'ohovale ai. 'I he ngaahi fehu'i kotoa pē 'oku fa'a 'eke hili hano to'o 'e ha taha 'okú te 'ofa ai 'a 'ene mo'uí, ne taha pē 'a e fehu'i 'i he'ene fakakaukaú. Ko 'ene fehu'i 'eni, "Oku fēfē hono tokonia koe 'e he Siasí hili e taonakita ho'o tama fefine ta'u 15?"

Ko 'eku 'uluaki fakakaukaú, "Oku te'eki ai ke nau tokoni mai. Na'á ku teke ke mama'o e taha kotoa, peá u tāpuni fale pē, mo faingata'a'ia tokotaha pē."

Kae hili ha'aku fakakaukau 'i ha ngaahi 'aho lahi, ne u fakatokanga'i hake 'oku 'ikai tonu e fakakaukau ko iá. Ne 'ikai ha'aku toe veiveiua ne fakakuihi au 'e he faingata'a'ia fakalilifu ne u a'usia.

Na'á ku kei fu'u 'ohovale 'i he falemahakí 'a ia ne nau 'ave ai 'a 'eku tama fefine ko Netalií (kuo ne 'osi mālōloó). Ne u mātu'aki ongonoa mo'oni, fakaesino mo faka'atamai. Ne u sio ki he ngaahi me'a ne hoko takai holo 'iate aú ka na'e 'ikai ke u ongo'i ha me'a: 'a e fakafehu'i 'a e kau polisí, 'a e tangi e ngaahi kaungāme'a, 'a e fakamatala 'a e kau ngāue fakafaito'o. Ne ngali nenefu e me'a kotoa, ka na'e mahino lelei pē ia.

'Oku ou manatu'i 'eku sio ki he'eku pīsope ki mu'a pea mo hono uaifi. Ne tā ki ai ha taha 'o hoku kaungāngāué. Ne ma toki hiki mai mo 'eku tama fefine ko Netalií mei honau uōtí 'i he ngaahi māhina si'i kuohilí. Ne hoko 'eku pīsopé mo hono uaifi ko ha ongo kaungāme'a mamae kiate kimaua.

Na'e pehē mai 'e he uaifi 'o e pīsopé, 'a ia ko Netalií foki hono hingoá, te u nofo mo kinaua. Ne u toki hahaka

hake pē kuó u 'i he'ena me'a-lelé 'o mau lele ki he feitu'u ne ma tomu'a nofo aí. Ne 'ikai mahino kiate au 'a e 'alu 'a e taimí, ka na'á ku 'ilo'i ne mei hoko mai 'a e 'aho hono hokó 'i hono tuku mai 'e he pīsopé mo hono kaungāme'a ha tāpuaki lakanga fakataula-eiki kiate au.

Ne u 'ilo'i mahalo ne fakakau au 'i hono alea'i e ngaahi fokotu'utu'u ki he me'afaka'eiki ka na'e mūnoa kiate au e me'a kotoa. Ne u tu'u 'o tui hoku valá 'i hono talamai ke fai iá. Ne u 'alu ki he kaá 'i hono talamai 'oku fie ma'u ke mau 'alu ki ha feitu'u. Ne u ongo'i 'o hangē ha mīsini pē 'oku tali ki ha ngaahi fekau. Ko e me'a pē ia na'á ku malava ke faí. Ko e me'a ne faka'ohovalé, ne te'eki ai ke tō haku lo'imata.

Ne faka'ofa e me'afaka'eiki 'a 'eku tama fefiné. Na'e lahi e kakatá 'o tuifio mo e lo'imata'iá, pea ne 'i ai mo'oni e Laumālié. Na'e folau mai hoku 'ofefine lahi taha ko Vika-tōliá mei ha vahefonua 'e taha ki 'Tutā. Na'á ne fa'u ha fo'i hiva pea na'á ne hiva'i ia 'i he me'afaka'eiki.

Ne 'ikai 'aupito ke 'eke mai e totongi 'o e me'afaka'eiki, ngata pē 'i hono talamai kuo tokanga'i ia 'e ha nīhi. 'I ha ngaahi uike si'i pē kuo 'osi e mo'ua 'o e me'afaka'eiki hono totongi 'aki ha ngaahi foaki 'ofa mei he kāingalotu 'o e Siasí.

'I he taimi ko iá, ne u kei nofo pē mo e fāmili 'o 'eku pīsope motu'a. Na'e fakasio 'e he kāingalotu 'o hoku uooti motu'a ha feitu'u fo'ou ke u nofo ai. Ne 'atā mai ha kī'i loki, pea ko e me'a hoko pē ne u 'ilo'i, na'á ku fakamo'oni he lisí. Ne 'ikai hoko 'eni 'i ha me'a ne u fai tokotaha pē. Ko e ngaahi ngāue ia 'a ha kulupu fengāue'aki 'o e kau mēmipa 'o e Siasí, 'o kau ai hoku kaungāme'a mamae ko Netalií, 'a e uaifi 'o e pīsopé.

Ne tokoni e kau mēmipa 'o e uōtī ke fetuku 'eku ngaahi ngā'oto'otā mo tokoni ke ma hiki mo 'eku tama fefine 'e tahā ki he fale fo'oū. Ne 'osi totongi foki e fuofua māhina 'e ua ia 'o 'ema nofo totongi 'aki ha ngaahi tokoni 'ofa mei he kāingalotu 'o e Siasí. Ne te'eki pē ke u makupusi 'a e 'alu 'a e taimí, pea ne u kei mūnoa pē, ka ne kamata ke foki mai 'eku ngaahi ongō.

Ne hili ha māhina mei he mālōlō 'eku tama fefiné, ne kamata ke hū māmālie mai e 'ilo mo e mafatukituki 'o e me'a na'e hokó. Ne hangē ha kamata hū mai 'o ha 'ahu matolu mo fakapōpō'ułí, pea hoko mai ai mo ha ngaahi peau lalahi kae 'oua ke u ongo'i kuo 'ākilotoa au 'e ha fakapo'uli mo'oní. 'E lava ke fakakuhi koe 'e he lotomamahí mo'oní.

Na'e mālōlō 'a Netalī 'i he 'aho Fakafetaí [Thanksgiving]. Ko e Kilisimasí 'eni. Ne toe fakalalahi ange 'eku lotomamahí 'i he ngaahi 'aho mālōlō. Ne tafe ta'etuku pē hoku lo'imatá 'i ha ngaahi 'aho lahi, pea ne 'ikai fakavaivai foki mo e mamahí 'i he vaha'a taimi ko iá. Ne hangē e ngaahi minití ha ngaahi houá. Ne hangē e ngaahi houá ha ngaahi 'ahó. Ko e ngaahi 'ahó ne hangē ia ha ngaahi ta'ú.

I he'eku hoko ko ha taha kuo vete malí, ne 'ikai ha'aku husepāniti ke 'alu 'o ngāue ke ma'u ha mo'ui. Kapau ne u lava, ne u mei takatakai hangē ha fo'i pulú, loka'i au 'i he kolōsetí, peá u nofo ma'u ai. Ka na'e 'ikai ke u ta'imālie 'i ha tu'unga pehē. Ne pau ke u tānaki fakataha hoku mālohí ke u ngāue. Ne fie ma'u ke u kumi ha ngāue. Na'á ku ngāue 'i he taimi na'e hoko ai e 'aho Fakafetaí [Thanksgiving], ka 'i he lotolotonga 'o e faingata'a ne hokó ne ngalo 'iate au 'a 'eku ngāuē. Ne u mei lava pē ke u foki ki ai, ka na'e sai'ia 'a

TO OHENĀ TAA NAE FAI E DAVID STOKER
FAKAFOTUNGA E HE KAU FAKATĀ (MODEL)

'eku Netalī ke nofo 'i he feitu'u ko iá, pea ne 'ikai ke u lava'i 'a e fakakaukau ko ia ke u foki ki ai ta'e te ne 'i aí.

I he 'uluaki uike 'o Sānualí, ne ma'u ha'aku ngāue totongi s'iisi'i. Na'á ku feinga ke fakafotunga 'o hangē 'oku sai pē me'a hono kotoa. Ne kei ngāngāue pē hoku sinó, ka ne u ongo'i 'o hangē kuo mate hoku laumālié. Ne 'ikai 'ilo 'e ha taha ne u lue holo pē ka ne 'ikai ke u ongo'i 'e au ha me'a. Ko e taimi pē ne u toki fakahaa'i ai 'eku lotomamahí 'a e taimi ne u faka'uli ai ki he ngāuē mo e fokí.

Na'e kamata ke u 'alu māmālie pē ki he'eku uooti fo'oú. Na'á ku 'ilo'i kapau 'e 'eke mai 'e ha taha pe 'oku ou fēfē hake, 'e ta'emapule'i 'eku tangí. Ne u loto mo'oni ke u 'alu ki he lotú, ka na'e 'ikai ke u fie talanoa ki ha taha, kae tau-taufito ke fesiofaki mo ha taha. Ne u faka'amu 'aki hoku lotó kotoa ke u pulia. Ne lahi ange 'i ha toe me'a 'a 'eku loto ke to'o 'a e fu'u lotomamahí ni mei hoku fatafatá!

Ne 'ikai ke u 'ilo pe ko e hā e fakakaukau 'a e kau Fine'ofá kiate aú, ka na'e 'ikai ke u tokanga au ki ai 'i he taimi ko iá. Na'á ku fu'u femo'uekina au he feinga ke u mānavá! 'Oku ou tui ne u fotu 'o hangē 'oku 'ikai te u fie ma'u ha taha ke lea mai kiate aú, he na'e 'ikai 'i ai ha taha 'o kinautolu te ne fakahoha'asi au. Ne 'i ai ha taimi 'e n'ihi ne nau malimali māfana mai ai peá u ongo'i 'oku ki'i fakanonga kiate au—'o fe'unga pē ia ke ta'ofi au mei ha'aku lele 'o hū ki tu'a 'i he hū'anga ofi tahá, 'a ia ko ha fakakaukau ne toutou hoko.

'Oku fai fakamo'ui e taimi. 'Oku 'ikai ke ne fakapuliki e ngaahi me'a ne hokó, ka 'okú ne faka'atā e ngaahi lavea lalahí ke tāpuni māmālie.

Ne hoko e 'aho Fakafetaí [Thanksgiving]

fakamamahi ko iá 'i he 2011, pea ne toki 'osi ha ngaahi ta'u s'i peá u toki fakatokanga'i 'a e lahi hono tokonia au 'e hoku ngaahi tokoua mo e tuonga'ane 'i he Siasí. Ne u ongo'i hangē ne hiki au ki tu'a mei he mala'e taú 'i ha hili ha'aku kafo lahi 'aupito. Na'e tauhi mo tokanga'i lelei au kae 'oua kuó u lava 'o tu'u 'iate au pē.

Ne lahi ha ngaahi tāpuaki kuó u ma'u, 'i ha ngaahi founiga kehekehe. Kuo tupulaki lahi 'aupito 'a 'eku fakamo'oní. Kuó u 'ilo'i 'eni 'a e ongo 'oku ma'u 'i hono 'ūkuma kita 'e he to'ukupu 'ofa hotau Fakamo'ui.

Ko ia ke tali e fehu'i 'a hoku kaungāme'a, "Ne fēfē nai hono tokonia koe 'e he Siasí 'i ho'o foua e faingata'a ni?" 'Oku ou pehē, "Na'e 'ikai ke nau tokoni'i au. Na'á nau fakamo'ui au." ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Tutā, USA.

Na'e hoko 'a Netalī ko ha fiefia'anga ki he'eku mo'ui. 'Oku ou hounga'ia 'i he tokoni 'a hoku ngaahi kaungāme'a mo e uōtī 'i he lolotonga 'eku lotomamahi 'i he'ene mole atú.

Ko e Faifakamo'ui 'a Kinautolu ne Hao Mo'ui

Fai 'e he Tafa'aki Tokoni 'a e Siasí ki he Fāmilí

He taimi 'oku fili ai 'e ha taha ke fakangata 'ene mo'ui 'aki ha'ane taonakita, 'oku hoko ha faingata'a mo ha mamahi makehe ki he ni'ihi 'okú ne fakamāvae mo ia 'i he māmaní ('oku angamahení 'aki hono ui ko kinautolu 'oku hao mo'ui). 'Oku fakautuutu e ngaahi ongo hangē ko e puputu'u, ongo'i halaiá, li'ekiná, fakasitú'aí, pea mo e 'itá. Ko e ngaahi fehu'i ta'e tali ko ia 'o e Ko e Hā Nai Hono 'Uhingá? Ko e hā e me'a ne 'ikai ke u fakatokanga'i? Ko e hā nai e 'uhinga ne 'ikai ke u ma'u ai ha ue'i fakalaumālié? E uesia fefē nai 'eni 'a e ngaahi pale ta'engatá? mo e alā me'a peheeé, te ne lava ke fakatupu ha maveuveu lahi mo ha ngaahi fakakaukau mahalo ko kinautolu ne tupunga ai e mole e mo'ui 'o e tokotaha ne nau 'ofa aí.

'Oku 'i ai ha fakahehema 'oku 'iate kinautolu ne hao mo'ui ke fakamama'o mei he ni'ihi kehé 'i he mā tupu mei he manavasi'i 'i hano tukuaki'i, fakamaau'i, pe fakamaa'i kinautolu. E ala ongo'i foki 'e kinautolu 'oku hao mo'ui ha palopalema faka'atamai, kae tautaufito ki he tokotaha na'a ne 'ilo e sinó. 'Oku ala tupu foki ha fakakaukau taonakita 'iate kinautolu ne hao mo'ui tupu mei he'enau lotomamahí.

Neongo e uhu mo e loloto 'o e laveá mo e mamahí, ka ne 'hā'ele hifo ki lalo 'i he ngaahi me'a kotoa pē" 'a hotau Fakamo'ui (vakai, T&F 88:6; 122:8) "koe'uhí ke ne 'afio'i 'o fakatatau ki he kakanó 'a e founiga ke tokoni'i ai 'a hono kakaí 'o fakatatau ki honau ngaahi vaivá" ('Alamā 7:12) pea "koe'uhí ke tau lava . . . 'o ma'u 'a e 'alo'ofá ke tokoni mai 'i he 'aho 'e 'aonga aí" (Hepelū 4:16).

Kiate kinautolu 'oku nau toka-nga'i ha taha 'oku loto-mamahí:

- 'Oua na'a ke tukuaki'i 'a e ni'ihi kehé, tautaufito kiate koe.
- Tokanga'i ho'o mo'ui fakalaumālié: Falala ki he me'a-foaki 'o e tau'atāina ke filí, faka'atā ho lotó ki he ngaahi me'a 'oku 'ikai mahino kiate koé (vakai, 1 Nifai 9:6), pea falala ki he mālohi 'o e 'Eikí ke fakamo'ui mo 'omi ha nonga (vakai, Filipai 4:7).
- Tokanga'i ho'o mo'ui fakatu'asinó: Tauhi ma'u ha ma'u me'atokoni mo'ui lelei, mālōlō, pea fakamālohisino.
- Kole tokoni mei he ni'ihi 'okú ke falala ki aí (fāmilí, ngaahi kaungāme'a, pīsopé), pea tuku ke tokoni'i koe 'e he ni'ihi kehé 'i he faingata'a ni.
- Kau ki ha ngaahi 'ekitivitī fakatupu mo'ui lelei te ne tohoaki'i ho'o tokangá.
- Talanoa ki ha tokoni fakapalofesinale pea/pe 'alu ki ha kulupu tokoni ki he taonakitá.
- Fa'a kātaki 'i ho'o fakaakeaké.

Kiate kinautolu 'oku nau toka-nga'i ha taha 'oku loto-mamahí:

- 'Ofa pea 'oua na'a ke tukuaki'i pe fakamaau'i. Feinga ke mahino 'a e founiga "oku fe'unga 'a e [ngaahi] 'alo'ofa . . . 'a e 'Eikí" (T&F 46:15).

- Ala atu pea kole kiate kinautolu ne hao mo'ui pe ko e hā ha founiga te ke ala tokoni ai 'o a'u pē ki he fanga kī'i ngāue sī'isi'i, pe ō fakataha mo kinautolu ki he ngaahi 'ekitivitī.
- Fa'a kātaki, fakafanongo, pea tali 'a e ngaahi ongo 'oku nau vahevahé 'i he taimi 'oku nau vahevahé ai iá.
- Faka'ehi'ehi mei he ngaahi lea angamahení mo e fakapapau loí 'o hangē ko e "E sai pē me'a kotoa," "Na'e malava pē ke toe kovi ange," "Oku ou 'ilo'i e me'a 'okú ke ongo'i," "Oku mahino kiate au," "Ko e finangalo pē ia 'o e 'Otua," "Oku fakamo'ui 'e he taimí 'a e ngaahi kafo kotoa pē," mo e ngaahi me'a peheeé.
- 'Oua na'a ke feinga ke tali 'enau ngaahi fehu'i 'oku 'ikai ke 'ilo e ngaahi tali tonu ki aí.
- 'Oua te ke fakafehoanaki ho'o loto-mamahí kiate kinautolu 'o tatau ai pē pe na'e fekau'aki ia mo ha taonakita.
- Talanoa mo kinautolu fekau'aki mo honau 'ofa'anga kuo mole atu 'ene mo'ui 'i he founiga tatau pē 'o hangē ko ia te ke faka'aonga'i 'i ha'o talanoa ki ha taha ne mole 'ene mo'ui 'i ha founiga kehe.
- Fakapapau'i ki he longa'ifānau 'oku uesia 'e he me'a ni, ne 'ikai tupunga 'ene hokó meiate kinautolu.
- Fakahoko ange ho'o fie tokoní ke kumi ha ngaahi ma'u-'anga tokoni kehe ke tokoni'i kinautolu (fale'i, ngaahi kulupu tokoní, mo e alā me'a peheeé). ■

Ne talu e kaungāme'a 'a Keio Sopi mo 'Anitoni Lianati mei he'ena kei si'i. Ne 'amanaki ma'u pē 'a Keio, 'a ia na'ā ne kau ki he Siasi, 'e 'i ai pē 'a e 'aho 'e ului mai ai 'a 'Anitoni.

LESLIE NILSSON, FAITAÁ

Keio pea mo 'Anitoni

Palesi, Falanise

'Anitoni:

Na'a ku fakatokanga'i 'oku kehe 'a Keio ia mei hoku ngaahi kaungāme'a kehé. 'Oku tau fai kotoa pē ha ngaahi me'a fakavalevale i he'etau tupu haké, ka ne tokonia au 'e Keio ke u fili ha hala 'oku leleí.

Ne u fakakaukau lahi ke u papitaiso mei hoku ta'u 8 ki he'eku ta'u 18. Ka na'e fe'unga mo ha taimi lōlōa he koe'uhí ne lahi e ngaahi me'a ne fie ma'u ke liliu i he'eku mo'ui, neongo ne u feinga ke mo'ui 'aki ha ngaahi tefito'i mo'oni lelei.

Keio:

Ne 'osi ha ngaahi taimi lahi, ko ha ta'u 'e 10, pea faifai peá ne toki papitaiso.

'Oku ou tui 'oku fakahoko 'e he 'Eikí hono tūkuingatá, 'a e me'a kotoa pē te Ne lavá, ke fakaloloto mo 'ai ke tau liliu mo'oni. 'Oku 'ikai ke 'uhinga pē 'a 'ete hoko ko ia ko ha Kāingalotu i he Ngaahi 'Aho Kimuí Ní mo ha ākonga 'a Kalaisí ke te muimui i ha ngaahi 'ulunga-anga pau; ka 'oku 'uhinga ia ke fakahoko ha liliu mo'oni 'iate kitautolu. Na'a ku mamata ki he liliu ko ia 'ia 'Anitoni.

Vakai ki he fakalahi ki he talanoa 'o Keio mo 'Anitoní i he ids.org/go/91738.

Ako lahi ange ki hono vahevahé 'o e ongoongolelé meia Dallin H. Oaks i he ids.org/go/91739.

KO 'EMA MAMATA TONU 'I HE MAVAHÉ ATU 'EMA KI'I PĒPĒ TANGATÁ MEI HE MO'UÍ NI

Hili e 'uluaki faka'atá, ne talamai 'e he toketaá kiate kimaua 'oku ngalingali 'e 'i ai ha ngaahi palopalema fakaesino 'o 'ema pēpee. Ne 'ikai ke ma 'amanaki mo hoku husepānítí ke fanongo ki ha me'a pehé ni, pea ne liliu leva 'eku visone ki he kaha'ú.

Ne fele 'eku ngaahi fehu'i mo e ngaahi hoha'a fekau'aki mo e me'a ke u 'amanaki atu ki aí 'i he kotoa 'o e taimi ne u feitama aí. Ka ne ma teuteu fakalelei ki he fā'ele'i 'o 'ema pēpee. 'I he hokosia 'o e 'aho ko iá, ne u ongo'i 'i hoku lotó 'oku 'amanaki ke fā'ele'i mai ha tokotaha 'oku makehe mo faka'ofo'ofa.

Ne ma fakahingoa 'ema ki'i pēpē tangatá ko Sanitiako, pea 'i he hili pē ha taimi si'i mei hono fā'ele'i na'a ma 'ilo'i 'oku 'ikai ngata pē 'i he 'i ai e palopalema ki hono sinó ka ne

'i ai foki mo ha ngaahi palopalema lalahi fakaemo'ui lelei ne uesia ai hono mafú, 'até, mo hono ongo ma'a-ma'a. Ne fakato'oto'o e kau toketaá ke tau ki ai ha mīsini mānava mo ha mīsini ke tokoni ki hono mafú mo hono ma'ama'a. Ne kamata ke ma alea'i mo hoku husepānítí 'i he'e-ma kei 'i he falemahakí 'a e ngaahi founiga te ma ohi fakataha hake ai 'a Sanitiako mo hono ngaahi tokouá. Ko e taimi ia ne ma fakatokanga'i ai 'okú ma fu'u fie ma'u lahi 'aupito 'a 'ema Tamai Fakalangí.

Ne fakalakalaka fe'unga 'ema ki'i "Sanitií" ke to'o e mīsini fakamānavá. 'I he taimi ne kamata ai ke ne mānava 'iate ia peé, ne hangē ha'ane pehē mai, "E mami, te u fakato'a mo fai 'eku tafa'akí." Na'a ne kuku'i homa ongo tuhú 'i hono ki'i nimá. Na'a ne mālohi, ka na'e 'ikai ke mālohi fe'unga

hono mafú. Ne kamata ke 'ikai toe ngāue hono mafú, pea 'i ha ki'i taimi si'i pē, na'a ne foki atu ki he'ene Tamai Hēvaní.

Na'e 'ikai ha'aku 'amanaki te u a'u-sia ha me'a pehē. Ke talitali loto fiefia ki he fanau'i mai 'ete tamá, mo palani ha ngaahi me'a lahi ma'ana, pea hili iá, ko e me'a fakamamahi taha ia ki ha fa'ē mo ha tamai ke sio tonu ki he'ene mavahe atu mei he mo'ú ni.

Na'a ku 'alu mo hoku husepānítí ki he tempipalé hili e tanu 'o Sanitiakó. Ne ma ongo'i fiemālie 'i he'ema hū atú. Na'a ku 'ilo'i 'e 'i ai ha 'aho te u fe'ilo-aki ai mo 'eku pēpee pea fiefia mo ia 'i he'eku hoko ko 'ene fa'eé. 'Oku ou fakamālō ko e ngaahi tempipalé pea mo e ngaahi fāmili ta'engatá. 'Oku 'amaua leva 'i he taimí ni ke mo'ui taau ke ma toe fakataha mo Sanitiako. ■

Rocio Alvarado, Sanitiako, Silei

KO E FAKAMO'UÍ: KO E TOKETĀ LELEI TAHÁ

‘I he‘eku hoko ko ia ko e toketaá, ne ‘i ai ha tokotaha ne ha‘u kiate au hili ha ma‘u ha me‘a ne ‘ikai angamaheni ki ai ‘i he‘ene sivi totó. ‘I he vaha‘a taimi hili ‘o ‘ene siví mo ‘ema fe‘iloakí na‘á ne fekumi ‘i he ‘initanetí ke ‘ilo e ‘uhinga ‘o e ngaahi ola na‘á ne ma‘ú. Na‘á ne hoha‘a mo lotomamahi ‘i he‘ema fe‘iloakí. Na‘á ku feinga ke fakamatala‘i e ngaahi olá, ka na‘á ne kei hoha‘a pē.

Na‘á ku talaange, “Oua te ke hoha‘a ki he ngaahi fehalaaki ‘e ala hokó.” Ko e ngāue ia ‘a‘aku! Ko e me‘a ia ‘oku ou ‘i hení aí. Ne u ako mālohi ke u ‘ilo‘i e founga ke tokanga‘i ‘aki ‘ení. Te ta ngāue fakataha mo au ‘i he me‘á ni, pea kapau te ke muimui ki he‘eku ngaahi fakahinohinó, te ke toe foki pē ‘o mo‘ui lelei. Falala mai pea tuku kiate au ke u hoha‘a ki he ngaahi me‘a fakafaito‘ó. Peá ke tokanga taha pē koe ke ke fakaakeake.”

Na‘e tokoni ‘ení ke fakanonga ‘ene manavasi‘í. Ne ma palani ke fai

ha ngaahi sivi lahi ange, pea ne u palōmesi te ma ngāue fakataha ki ha fakalakalaka.

Hili ha ngaahi māhina lahi, ne ‘i ai ha ngaahi faingata‘a ‘i he‘eku mo‘uí. Ne hoko e ngaahi palopalema ‘i he ngāue, ‘a e hanganaki atu ki ha pēpē fo‘ou, pea mo e teuaki ke ma hikí ko ha me‘a ia ke u ongo‘i lōmekina ai. Na‘e kamata ke u loto-fo‘i, loto hoha‘a, mo ilifia.

Na‘á ku lotu fakamātoato koe‘uhí ko ‘eku ngaahi hoha‘á, ngaahi angahalá, mo ‘eku loto-fo‘i. ‘I he‘eku lotú, ne fakamo‘oni‘i ai ‘e he Laumālié ‘a e mahu‘inga ‘o e Fakamo‘uí ‘i he‘eku mo‘uí. Na‘e hangē na‘á Ne pehē mai:

“Oua ‘e hoha‘a ki he ngaahi me‘a kotoa pē ‘e ala hokó. Ko ngāue ia ‘a‘aku! Ko e me‘a ia ‘oku ou ‘i hení aí. Ne u fuesia e ngaahi me‘a kotoa ke u ‘ilo‘i ‘a e me‘a ke fai ‘i he taimi pehení. Falala mai kiate au pea te ta ngāue fakataha ‘i he me‘á ni. Kapau te ke muimui ki he‘eku ngaahi fakahinohinó, te ke toe lava ke hoko ‘o ma‘a.

Falala mai kiate au pea tuku ke u to‘o ‘a e ngaahi kavenga fakalaumālié. Peá ke tuku taha pē ho‘o ngaahi feingá ke ke hoko ki ho‘o lelei tahá.”

‘I he‘eku ‘ilo ‘ení, ne matafi atu ‘eku hoha‘á, loto halaiá, mo e loto-fo‘i. Ne tafí‘i atu ‘e he Tui kiate Iá ‘a e ngaahi ongo ta‘e aonga ne nau ta‘ofi ‘eku fakalakalaká ‘e he Tui kiate Iá. Ne lava ke u tokanga taha pē ki he ngaahi me‘a ne u lava ‘o mapule‘i. Ne lava ke u mo‘ui ‘aki e ongoongolelé pea hanga ki he Fakamo‘uí ‘i he‘eku ngaahi faingata‘a‘íá.

Ko e founga tatau pē ko ia ‘oku lava ai ‘e ha toketā ke tokonia kitautolu ki he mo‘ui lelei fakatu‘asinó, ‘e lava foki ‘e he Fakamo‘uí, ‘a ia ko e Toketā lelei tahá, ke to‘o atu ‘etau ongo‘i maá, hoha‘á, loto halaiá, ‘o a‘u pē ki he‘etau ngaahi ongo‘i manavasi‘í mo e lotomo‘uá pea tokonia kitautolu ke tau toe mo‘ui lelei fakalaumālie. Ko ‘Ene ngāue ia, pea ‘okú Ne fakahoko lelei ia. ■

Matt Lindsey, Hauai‘i, USA

“Oua ‘e hoha‘a ki he ngaahi me‘a kotoa pē ‘e ala hokó. Ko ngāue ia ‘a‘aku! Ko e me‘a ia ‘oku ou ‘i hení aí.”

KO E ME'A NA'Á NE MA'UNIMĀ AÚ; KO E TOKONI'A E FAKAMO'UÍ

Ihe ngaahi ta'u kuo hilí, ne ma mei māvae mo hoku uaifí koe'uhí ko e palopalema 'o 'eku ma'u kava mālohi. Ne 'ikai ke liliu au 'e ha me'a 'o a'u pē ki he lo'imata 'o hoku ngaahi 'ofefiné. I he 'ahia ko ia 'e he ongo faifekaú homau apí, ne 'ikai ke fuoloa pea papitaiso hoku uaifí mo hoku ngaahi 'ofefiné, ka ne 'ikai pē ke u tali e ngaahi me'a 'a e 'Otuá.

Ne pule'i hono ma'unimā au 'e he kava mālohi 'a 'eku mo'uí. Ne u 'alu ki he paá 'i he hili 'a e ngāué pea fa'a li'aki ngāue koe'uhí ne u kei konā. I he taimi ne u inu aí, ne faka'au ke u houtamaki. Ne u fa'a kē mo fuhu mo e ní'ihi kehé.

'I he taimi te u 'alu ai ki he ngāué, 'e tangi hoku ngaahi 'ofefiné mo kole ke mau ò fakataha ki he ngāué ke

ta'ofi au mei he'eku inú. Ne u palōmesi ange he'ikai ke u inu, ka ne 'ikai pē ke u tauhi 'eku ngaahi palōmesi. Ne hokohoko atu pē 'eku fie inú.

Ne faifai peá u fakatokanga'i na'á ku fie ma'u ha tokoni. Ne tokonia au 'e he ongo faifekaú ke u ngāue ke ikuna'i 'a e me'a na'á ne ma'unimā aú. Ko e taimi lahi ne 'ikai ke u lava 'o ta'einu 'o laka hake 'i ha uike 'e taha.

Pea 'i ha 'aho 'e taha ne vahevahe mai 'e he ongo faifekaú ha potufolofola mei he Tohi 'a Molomoná 'a ia na'á ne liliu 'eku mo'uí: "Pea kapau 'e ha'u kiate au 'a e tangatá te u fakahā kiate kinautolu 'a honau vaivaí. 'Oku ou foaki ki he tangatá 'a e vaivái koe'uhí ke nau loto fakatōkilalo; pea 'oku fe'unga 'a 'eku 'ofá ki he tangata kotoa pē 'oku nau fakavaivai'i 'a kinautolu 'i

hoku 'aó, he kapau te nau fakavaivai'i 'a kinautolu 'i hoku 'aó, pea tui kiate au, te u liliu 'a e ngaahi me'a vaivaí ko e mālohi kiate kinautolu" (Eta 12:27).

Na'á ku fie ma'u e tokoni 'a e Fakamo'uí. Ka ne ta'e'oua Ia, 'e te'eki ai ke u ikuna'i e me'a na'á ne ma'unimā aú. Ne u fakatokanga'i ko e lahi ange 'eku fakafalala kiate Iá, ko e lōlōa ange ia 'a e lava ke u ta'einu kava mālohi. Hili ha ngaahi 'a'ahi mo e ongo faifekaú, ne u tali 'ena fakaafe ke u papitaisó.

Talu mei ai mo e liliu 'eku mo'uí. Kuo 'osi 'eni ha ta'u 'e valu, mo e te'eki ai pē ke u 'ahi'ahi'i ha tulutā kava mālohi 'e taha. I he 'ahó ni 'oku ou tau'atāina, peá ne tupunga kotoa ia koe'uhí ko e 'Eikí. ■

Victor Muñoz Walde, Huanikeio, Pelū

Ne u palōmesi ki hoku ngaahi 'ofefiné he'ikai ke u inu, ka ne 'ikai pē ke u tauhi 'eku ngaahi palōmesi.

He fāifeinga 'a 'eku
Fine'eikí ke mohé, na'á ku
ongo'i ha ue'i ke lau ange ki
ai e folofolá.

KO E FAKAFIEMĀLIE FAKATU'ASINO MEI HE FOLOFOLÁ

He'eku kei si'i, na'e ma'u au 'e he langa huí. Ne lahi 'eku fa'a puké, pea ne lau houa e nofo 'eku ongomātu'á mo au 'i he ngaahi 'ofisi 'o e kau toketaá. Na'á na hoha'a ki he'eku mo'ui leleí mo ongo'i tuenoa koe'uhí ne 'ikai ke na lava 'o fakalelei'i e me'a ne hokó. Ne 'ikai ke u fakahounga'i e me'a ne na ongo'i ka ne u toki ongo'i ia 'i he'eku sio tuenoa ki he fekuki 'eku fa'eé mo e kanisā huhú.

I he faka'osinga 'o ha uike 'e taha ne u faka'uli ai ki Niu Sēsī ke u fakataha mo 'eku Fa'eé 'i hono 'apí 'i he'ene foua e kimó. Ne u fie fakataha mo ia pea mo tuku foki ha taimi mālōlō 'a hoku tuonga'ané mei hono tokanga'i faka'aho iá. Koe'uhí ko hono faito'ó, ne fie ma'u ai ha taha ke ne tokanga'i ia 'i he po'ulí. Ne fokotu'u ha mohenga ma'ana 'i he

lotofalé. Ne u palani ke mohe pē 'i he seá. Ne felāngaaki 'eku fa'eé pea ne 'ikai ha me'a te u ala fai. Ne u ongo'i tuenoa mo loto-fo'i.

I he fāifeinga 'a 'eku Fine'eikí ke mohé, na'á ku ongo'i ha ue'i ke lau ange kiate ia e folofolá. Na'á ne 'ofa 'i he folofolá, ka na'á ne fu'u vaivai ke puke pe lau ia 'iate ia pē. I he'eku 'eke ange pe ko e hā e me'a 'okú ne fie ma'u ke u laú, na'á ne talamai 'okú ne sa'iia he tohi 'a 'Alamaá. Hili ha'aku lau vave pē e ngaahi talamu'akí, ne u ongo'i ha ue'i ke u lau e vahe 7.

Ne fonu Laumālie'ia e lokí 'i he'eku lau e ngaahi lea 'o hono fakamatala'i e ngāue fakafafeikau 'a Kalaisi 'i he māmaní: "Pea te ne hā'ele atu, 'o kātak'i 'a e ngaahi mamahi mo e ngaahi faingata'á pea mo e ngaahi 'ahi'ahi kehekehe kotoa pē; pea 'e fai

'eni koe'uhí ke lava 'o fakamo'oni'i 'a e folofolá 'a ia 'oku pehē te ne to'o kiate ia 'a e ngaahi mamahi mo e ngaahi mahaki 'oku mo'ua ai hono kakaí.

"Pea te ne to'o kiate ia 'a e maté, koe'uhí ke ne vete 'a e ngaahi ha'i 'o e maté 'a ia 'oku ha'ihā'i 'a hono kaká; pea te ne to'o kiate ia 'a honau ngaahi vaivaí, koe'uhí ke fonu hono lotó 'i he 'alo'ofa" ('Alamā 7:11–12).

Ne hokohoko atu pē 'eku laú kae 'oua leva kuo mohe fiemālie 'eku fine'eikí. Na'e fakaafe'i 'e he folofolá 'a e Fakafiemālié ki hono 'apí mo tokonia ia ke mohe. Na'a ku ma'u ha fakamo'oni lahi ange ki he mālohi 'o e folofolá pea mo Sisū Kalaisi, 'a ia na'e loto-fiemālie ke hoko ko hotau Fakamo'ui pea ke fakafiemālie'i kitautolu 'i he kotoa 'o hotau ngaahi faingata'a'iá. ■

Inger de Montecinos, Veisinia, USA

Fai 'e Eletā
Hugo Montoya
'O e Kau
Fitungofulú

KO HONO IKUNA'I 'OE FAKATU'UTĀMAKI 'OE LOTO VEIVEIUÁ

he lolotonga ngāue fakafaifekau 'a e Fakamo'u i māmaní, na'e 'ahi'ahí'i ia 'e Sētané.

"Pea hili 'ene 'aukai 'i he 'aho 'e fāngofulu mo e pō 'e fāngofulú, na'e toki fiekaia ia.

"Pea na'e ha'u 'a e 'ahi'ahí kiate ia, pea pehē 'e ia, *Kapau ko e Alo koe 'o e Otuá*, fekau ki he ngaahi maká ni ke liliu ko e mā" (Mātiu 4:2-3; tānaki atu hono fakamamafa'i).

Na'e 'ahi'ahí'i 'e he filí 'a e Fakamo'u 'aki hono 'ai ke veiveiuá 'i He'ene 'ulungaanga faka-'Otuá. Na'a ne ngāue 'aki e kupu'i lea ko e "Kapau ko e Alo koe 'o e 'Otuá."

Ka na'a Ne faka'aonga'i e mālohi na'e ma'u mei He'ene 'ilo e folofolá ke fakafisi mei he 'ahi'ahí. Na'a ne pehē, "Kuo tohi, 'E 'ikai mo'ui 'a e tangatá 'i he maá pē, ka 'i he folofola kotoa pē 'oku ha'u mei he 'Otuá" (Mātiu 4:4).

'Oku 'omi 'e he fetalanoa'aki 'i he vaha'a 'o Sīsū Kalaisi mo Sētané ha fakakaukau mahino ki he founga 'oku hanga ai 'e he filí 'o 'ahi'ahí'i kitautolu

ke tuku ha ngaahi veiveiuá fakatu'utā-maki 'i hotau lotó mo e 'atamáí.

Ko Ha 'Ohofi Fakafūfū

'Oku 'i ai ha ngaahi 'ulu 'akau lalahi 'i he feitu'u na'a ku tupu hake aí 'i Sonola, Mekisikou. 'Oku meime fute 'e 100 (mita 'e 30) hono mā'olungá, mo ha ngaahi sino lalahi, va'a matu'otu'a mo lau lelei. 'I ha taimi kimú ni mai na'e uesia ai e lahi 'o e 'akaú ni 'i ha mahaki 'oku ui ko e aka faka-Tekisisí. 'I he taimi 'oku uesia ai e 'akaú 'e he fakamalutēvoló ni, 'oku 'ikai hā mai hono ngaahi faka'ilongá 'i ha ngaahi ta'u lahi. Ka neongo ia, 'e fakapopo'i māmālie 'e he fakamalutēvoló ni e aka 'o e ngaahi fu'u 'akau faka'ofo'ofá ni, pea nau kamata ke mate. 'Oku liliu e lanu 'o e lau'i'akaú 'o engeenga pea nau ngangana leva. 'Oku mōmōa leva e sinó mo e ngaahi va'a pea kuo pau leva ke tutu'u e ngaahi 'akaú.

'Oku hanga 'e he veiveiuá 'o 'ohofi 'etau ngaahi fakakaukaú 'o hangē ko e hū 'a e fakamalutēvoló ki he

Na'a mo e ngaahi 'ulu 'akau lalahí te nau lava pē ke mo'ulaloa ki he fanga kī'i fakamalutēvolō iikí. 'Oku tautau pē ia mo e tuí—kapau te tau tuku ke fakatuutu e loto veiveiuá, te ne lava pē ke fakapopo'i e ngaahi aka fakalaumālié kae 'oua leva kuo tau holofa.

ngaahi 'akaú ni. Kapau te tau tuku ke nau tupulaki, te nau uesia hotau ngaahi aká 'i ha vaha'a taimi pea mo fakapopo'i hotau fakava'e 'o e tuí kae 'oua ke tutu'u hifo foki mo kitautolu.

'E lava 'e kinautolu 'oku lau ko hotau ngaahi kaungāme'a ke fakahū mai e veiveiuá 'aki ha'anau 'eke ha ngaahi fehu'i fakatupu lotomamahi.

‘E lava ke fakatupu ‘e he ngaahi peesi ‘o e ‘imanetí ‘a e veiveiuá ‘aki ha'a-nau tuku mai ha ngaahi fakamatala ‘oku ‘ikai totonu. Ka ‘oku fakalalahi e veiveiuá ‘i he taimi ‘oku tau ongo‘i ai ‘oku li‘ekina pe lōmekina kitautolu pea tau fakafehu‘ia e ngaahi kavenga ‘oku tau fuesiá. ‘E lava ‘e he tamai ‘o e ngaahi loí ‘o fanafana mai ki hotau

ngaahi telingá ‘a e ngaahi lāunga ‘o e tangata fakakakanó, ‘o hangē ko e “Ko e hā nai ‘oku tupu ai ‘eni kiate aú ‘Eiki?” pe “Kapau ko ho‘o tamaio‘eiki au, ko e hā nai ‘okú Ke fakangofua ai . . . ,” ‘Oku ‘i ai ha‘ane taumu‘a fakatu‘utāmaki: ke fakavai-vai‘i ‘etau ‘ilo‘i pau ko e fānau kitautolu ‘a e ‘Otuá.

Kuo pau ke tau manatu‘i ‘a e haohaoa ‘o e palani ‘o ‘etau Tamaí, ke fakafepaki‘i e loto veiveiuā peheé. ‘Oku totonu ke tau kolea ha mālohi kae ‘oua ‘e mo‘unofoa ‘i he ngaahi fehu‘i ‘oku koví ‘o hangē ko Siosefa Sāmitá: “Manatu‘i ‘a ho‘o kāingalotu ‘oku mamahi‘iá, ‘e homau ‘Otua; pea ‘e nēkeneka ‘a ho‘o kau tamaio‘eikí

‘i ho huafá ‘o ta’engata” (T&F 121:6). Kuo pau foki ke tau falala ‘e faka-haofi kitautolu ‘e he ‘Eikí (vakai, 1 Kolinitō 10:13).

Kaiha'a Fakamanamana

‘Oku ou manatu‘i ha a‘usia faka-taautaha na‘á ne tokoni‘i au ke ako ke fetongi ‘a e loto veiveiuá ‘aki ‘a e ‘amanaki leleí. Na‘á ku hoko ko ha palesiteni fakasiteiki ‘i he taimi ko iá. Ne kei iiki ‘eku fānaú. Ne ma fakalele mo hoku uaiffi ha pisinisi ngaohi mā faka-Mekisikou, pea ne ma ngāue ‘i ha ngaahi houa lahi.

Ne hū mai ki homa falekoloá ha kau talavou ‘e toko tolu ‘i he taha ‘o e ngaahi pō ko iá, pea ne ma kei ‘i ai mo hoku uaiffi ‘o ngaohi ha mā faka-Mekisikou mei he tu‘apoó ki he 3:00 hengihengi. Ne ma‘u faito‘o konatapu kotoa e fo‘i toko tolú. Ne tui ‘e he toko ua ha fakapuli mo ha kote faka‘uha lōloa. Ne fūfuu‘i ‘e he kote faka‘uhá ‘enau ngaahi me‘ataú. Ne na fakamanamana‘i kimaua, ‘o fakahū kimaua ki he loto falekoloá, pea tāpuni‘i e matapaá. Na‘e toutou kaila mai ‘a e toko taha ne tu‘u ‘o le‘o ‘i tu‘á, “Tamate‘i kinaua! Tamate‘i kinaua!”

Ne ‘ai ‘e he taha ‘o e ongo tangatá e ngutu ‘o ‘ene me‘afaná ki hoku tafa‘aki ‘ulú pea fakamālohi‘i au ke u tokoto ki lalo. Ne ‘ai ‘e he tangata ‘e tahá ‘ene me‘afaná ki he fatafata ‘o hoku uaiffi. Na‘á ku lotu ke ‘oua na‘a tuku ke paea ‘a ‘eku fānaú pea ne malu‘i kimaua ‘e he ‘Eikí. Ne faifai pē pea loka‘i kimaua ‘e he kau kaiha‘á ‘i he fale mālōloó pea nau pulia, ‘o nau ‘ave ‘eku lolí.

Ne ma hola ‘o tā ‘o kole ha tokoni. Na‘e ha‘u ‘a e kau polisí pea pehē foki ki hoku tokouá. Ne ma ‘alu ‘o ‘ave hoku uaiffi ki ‘api ‘i he vave tahá. Ne ma ‘alu leva mo hoku tokouá ‘o fakasio ‘eku lolí, ka na‘e ‘ikai ola lelei.

Ne u foki loto-mamahi ‘aupito ki ‘api mahalo ko e 5:00 hengihengi ia.

Ko e Fē Hoku Fāmilí?

Ne u ‘ohovale ‘i he ‘ikai ke ‘i ‘api hoku uaiffi mo ‘eku fānaú. Na‘e talamai ‘e ha taha ‘o hoku kaungā‘apí ne langa e kete hoku ‘ofefine ta‘u faá, pea ne nau leleaki‘i ia ki falemahaki. ‘I he‘eku ‘ilo‘i ko ia te mau fu‘u fie ma‘u ha pa‘anga ke tokanga‘i ‘aki iá, ne u ongo‘i ne ‘ikai mo ha‘aku toe fili ka ke foki ki he falekoloá ‘o teuteu‘i e ngaahi ‘ota ki he ‘aho ko iá. Koe‘uhí ko au pē mo hoku uaiffi e kau ngāue, ne u ngāue toko taha, ne u fakatovave, natu e mahoa‘á pea ‘ai ia ki he mīsiní, fakatonutonu hono lahi ‘o e maá, ‘ou felēleaki holo ke faka‘osi e maá mo talitali ki he kau fakataú.

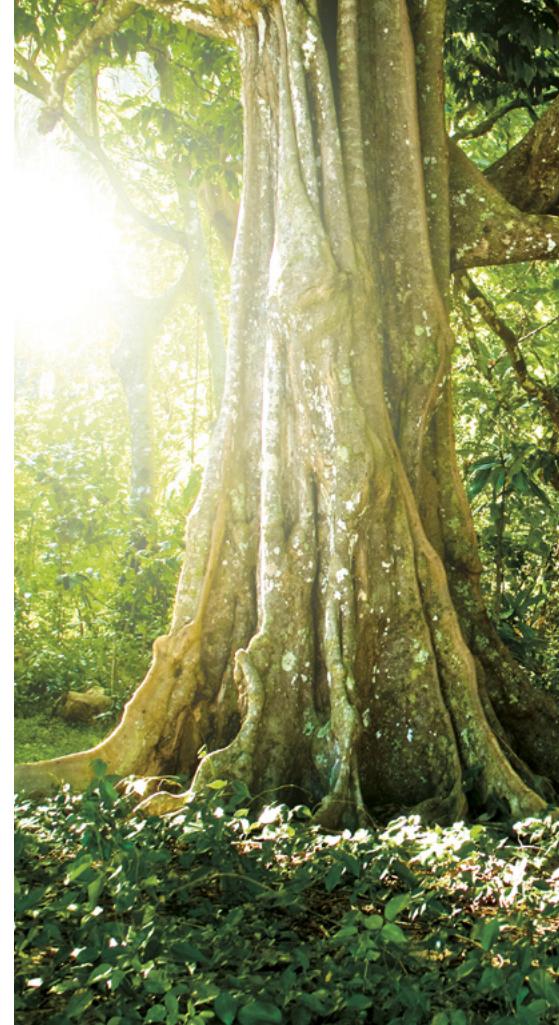
Ne hoko e 8 pongipongi ‘i he taimi ko iá. Ne kamata ke u fakakaukau ki he me‘a ne hoku ‘i he pō kumu‘á. Ne hoko mai ha fehu‘i ki he‘eku fakakaukaú, “Kapau ko e palesiteni fakasiteikí koe, ko e hā ‘oku hoko ai ‘a e me‘a kotoa ko ‘ení kiate koé?”

Me‘a Kotoa Pē Kae Tuku Kehe Ange ‘a e Mā faka-Mekisikoú

Na‘á ku teke‘i ‘a e fakakaukau koví ki he tafa‘akí peá u lotu ‘o kole ha mālohi. Pea na‘á ku ongo‘i ha le‘o mei mui ‘iate au: “Palesiteni.” Ko ‘eku pīsopé mo ha tangata mei he uōtí, ko ‘eku ongo faiako faka‘apí.

Na‘e pehē ‘e he pīsopé, “‘Oku ‘ikai ke ma ‘ilo ‘a e founga hono ngaohi ‘o e mā faka-Mekisikoú, ko ia he‘ikai lava ke ma tokoni atu kiate koe ‘i hení. Kae ‘oua te ke hoha‘a ki ho‘o lolí, mo ho‘o uaiffi, mo ho‘o ‘ofefine ‘oku puké, pe ko e toenga ho‘o fānaú. Nofo koe ‘i hení pea te ma tokanga‘i ‘e maua e toengá.” Na‘e fonu hoku matá ‘i he lo‘imata ‘o e hounga‘iá.

Na‘á na tokanga‘i ‘a e me‘a kotoa pē tuku kehe ange ‘a e mā

Kuo fakamālohia ‘a e ngaahi aka fakalaumālie hoku fāmilí ‘i ha to‘u tangata ‘e ono koe‘uhí ko e tui ta‘eveiveiua ‘a ‘eku kuitangata hono uá.

faka-Mekisikoú. ‘I he‘eku foki atu ki ‘api ‘i he ho‘atā ko iá, ne ma‘a mo maaui hoku ‘apí, ne ‘osi haiane hoku ngaahi soté, pea ne ‘osi maaui mo ha me‘akai. Ne ‘ikai ‘i ‘api ha taha, ka na‘á ku ‘ilo‘i ne ‘i ai e kau Fine‘ofá. Ne ma‘u ‘e he kau polisí ‘eku lolí, pea ne ‘osi totongi ia ‘e ha taha ‘o e uōtí ke tukuange mai.

Na‘á ku ‘alu fakavavevave ke sio ki hoku uaiffi mo hoku ‘ofefiné. Ne ‘osi fou ange ai e pīsopé peá ne tāpuaki‘i

hoku 'ofefiné. Na'á ne puke he 'apenitikí, ka kuo lelei e me'a kotoa.

I he'eku talanoa mo hoku uaifi, ne ma 'ohovale 'i he 'ikai faka'aonga'i 'e he písopé e foaki 'aukaí pe ko e ngaahi me'a mei he tuku'anga koloa 'a e písopé ke tokoni'i 'aki kimauá. Ka na'á ne faka'aonga'i e ngaahi ma'u-'anga tokoni mo e anga'ofa 'a e kau mémipa 'o e uotí.

Hili ha ngaahi 'aho mei ai, 'i he kei fakaakeake hoku 'ofefiné pea mo e kei tokoni mai hoku uaifi 'i he falekoloa mā faka-Mekisikoú, ne a'u ange ha kau fefine 'e toko tolu. Ko e fa'ē kinautolu 'o e kau kaiha'a kei talavou 'e toko tolú pea ne nau omi ke kole fakamolemole. Ne nau fakamatala 'o pehē ne ma'u 'e he kau polisí honau ngaahi fohá. Ne toki kimui ange hono taki leleakí'i mai 'e he ngaahi fa'eé honau ngaahi fohá ki he falekoloá ke nau kole fakamolemole, pea ne ma fakamolemole'i kinautolu.

Ne 'Ikai Ke Nau Loto Veiveiuia

'Oku fakamanatu mai 'e ha sīpinga 'e taha mei he'eku hisitōlia fakafāmilí ke 'oua te u veiveiuia. I he ta'u 1913 'i Mekisikou, ne ako'i ai 'e 'Eletā 'Eanesi 'Tongi mo hono ngaahi hoá 'a e ongo-ongoeleléi ki he'eku kui fefine hono tolú ko Malia de Hesuesi de Monoloi, 'a ia ne hoko ko ha uitou; mo 'ene ngaahi tama fefine 'e tolú, Natália, Hōvitā, mo Kuatalupe; pea mo hono foha pē 'e toko tahá, 'a Lafaele—ko 'eku kuitangata hono uá. Na'e papitaiso kinautolu 'i he 'aho 10 'o Suné. Hili ha māhina 'e ua mei ai, ne mavahe e kau tangata'i fonua 'o e 'Iunaiteti Siteítí mei he fonuá koe'uhí ko e Tau Fakalotofonua 'a Mekisikoú.

I he 'aho 29 'o 'Aokosi 1913, 'a e 'aho ne tuku ke mavahe ai 'a Palesiteni Lao L. Palati mo e kau faifekau 'Ameliká hono kotoá, ne 'alu ai 'a Lafaele Monoloi ko ha taha ta'u 34 ne

māhina ua 'eni 'ene toki ului maí ki he 'api fakamisioná ke fakahaa'i 'ene loto-mo'uá. Na'á ne fehu'i ange, "Ko e hā e me'a 'e hoko kiate kimautolú?" "Oku 'ikai ha kolo kuo fokotu'u 'i Seni Mākosi, pea 'oku 'ikai ke mau ma'u e lakanga fakataula'eikí." I he fanongo 'a Palesiteni Palati ki he hoha'a 'a Lafaele, na'á ne kole ange ke tangutu ki lalo. Na'á ne hilifaki hono ongo nimá ki he 'ulu 'o Lafaele, 'o foaki ange 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí, mo fakanofo ia ko ha kaumātu'a, pea vahe'i ia ke hoko ko e palesiteni 'o e Kolo Seni Mākosí.

Na'e mahino kia Lafaele ne topupatu mo ta'engata 'ene fuakava papitaisó pea na'e mahino foki kiate ia 'oku totonu ke ne vahevahé e ongo-ongoleléi. Na'á ne tokoni mo hono tokoní, Viseniti Moaleli, 'i ha māhina 'e 23 'i hono fakaului mo papitaiso 'o ha kakai ne laka hake 'i he toko 50. Na'á na malanga ki ha ni'ihi tokolahangi ange.

Pea 'i he 'aho 17 'o Siulai 1915, ne a'u mai ai e tau fakalotofonua ki Seni Mākosi. Ne tukuaki'i 'e he kau sōtia fakafepakí 'a Lafaele mo Viseniti 'o pehē 'okú na kau mo poupou'i e kau tau 'i he tafa'aki 'e tahá, 'o na fūfuu'i ha ngaahi me'a tau, pea mo kau ki ha tui fakalotu 'oku ngali kehe. Na'a nau 'ave pōpula kinaua, 'o ngaohi kovia mo tautau kae 'oua leva kuó na pongia. Na'e 'orange leva 'e he kau sōtiá ha faingamālie faka'osi ke fakahaoi ai 'ena mo'uí. 'E fakahaoi kinaua kapau te na faka'ikai'i 'ena tui fakalotú. Na'e tali ange 'e Lafaele, "Oku 'ikai lava ke u fai ia, he 'oku ou 'ilo 'oku mo'oní 'a e me'a kuó u ma'u."

Na'e 'ikai veiveiuia 'a Lafaele mo Viseniti. Na'á na ngāue 'o fakatatau mo 'ena 'iló mo e fakamo'oní. I he faka'osinga 'o e 'ahó, na'e tamate'i kinaua 'e he Kau Tau Tau'atāina mei he tafa'aki faka-Tongá, 'o na foaki 'ena mo'uí ki he me'a ne na tui ki aí.¹

'Oku Kei Mo'oni Pē 'i he 'Ahó ni

Tuku mu'a ke 'oua te tau veiveiuia ki he mo'oni 'o e ngāue ni. Tuku ke tau fakakaukau ki he'etau ngaahi a'u-sia fakalaumālié 'i ha fa'ahinga taimi pē 'oku 'ahi'ahi'i ai kitautolu 'aki 'a e veiveiuá. 'E tokoni hono fakahoko íá ke tatafi atu 'a e loto veiveiuá. 'Oku tautaufito hono mo'oní ki he kau 'osi ngāue fakafaifekau 'oku nau tukuanage ha faingamālie ki ha kí'i veiveiuia si'si'i, kae pehē ki he kāingalotu fuoloa kuo nau fo'i 'i he kātakí, pea mo e kau toki ului fo'ou 'oku nau ongo'i ha fiefia lahi ka 'oku 'ikai ke fakatupulaki 'enau tuí.

Kapau ko ho tūkungá 'eni, 'oku ou fie pehē atu: Kapau na'e mo'oní e ongoongoleléi 'i he taimi ne lí ai ho'o tohi kole ngāue fakafaifekaú (pea na'e mo'oní ia!), kapau na'e mo'oní ia 'i he taimi na'á ke hū ai 'i he tempipalé (pea na'e mo'oní ia!), kapau na'e mo'oní ia 'i ho'o ului pea papitaisó, pe 'i ho'o fakaului mo papitaiso e ni'ihi kehé (pea na'e mo'oní ia!), kapau na'e mo'oní ia 'i he taimi na'e sila'i ai koé (pea na'e mo'oní ia!), ta 'oku mo'oní tatau ai pē he 'ahó ni!

Na'e tā 'e Sīsū ha sīpinga te tau lava 'o ma'u ha mālohi mei he ngaahi folofolá. Na'e fakahaa'i 'e Siosefa Sāmita 'e 'omi 'e he lotú ha fakanonga. Kuo fakahā 'e kinautolu kuo nau foaki 'enau mo'uí, 'o 'ikai veiveiuá 'oku a'u pē ki he'etau fehangahangai mo e maté, 'oku tau kei ma'u pē ha 'amanaki lelei.

Kuo pau ke 'oua te tau mo'ulaloa ki he fu'u vivili 'a e fie ma'u, he 'oku fakataimí pē 'a e ngaahi 'ahi'ahí mo e fakatangá. 'Oku lava ke tau ma'u kotoa pē ha 'amanaki lelei 'i he fakahā 'a e Fakamo'uí: "Sio pē kiate au 'i he fakakaukau kotoa pē; 'oua 'e tāla'a, 'oua 'e manavahé" (T&F 6:36). ■

MA'UANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Rey L. Pratt, in Conference Report, Apr. 1920, 90–93.

Ko Hono ‘Ahī’ahī’i ‘o e Mūsiká

Fai ‘e Marcel Hall

Nā’ā ku fa’ā fakakaukau ma’u pē ko e taha au ‘o e ni’ihī monū’ia ne ‘ikai fie ma’u ke talangofua ki he ni’ihī ‘o e ngaahi tu’unga mo’ui ‘o e ongoongoleleí. Ko ia ne u fai pē ‘eku me’ā pē ‘āku, ‘o filifili pē e ngaahi tu’unga mo’ui ‘oku mahu’ingá mo e ngaahi tu’unga mo’ui ‘oku ‘ikai ke mahuingá. Ko e taha ‘o e ngaahi tu’unga mo’ui ne u pehē ‘oku ‘ikai fu’u mahu’ingá ko e fanongo ko ia ki he ngaahi hiva kapekapé (vakai, *Ki Hono Fakamāloha’i o e To’u Tupú* [2011], 22). Na’e ‘ikai ke u fakakaukau ‘e tupu ha faikehekehe ‘i he’eku tō’ongá mo ‘eku ongo’i fekau’aki mo e ongoongoleleí mei he hiva nā’ā ku fanongo ki aí. Nā’ā ku kei ma’u pē ha fakamo’oni mālohi kia Sisū Kalaisi, pea na’ā ku fai hoku lelei tahá ke tokonii’i e ni’ihī kehé mo ‘alu ki he’eku ngaahi fakataha faka-Siasí. Ne u pehē loto pē, ko e me’apango ‘a e ‘ikai ke mo’ui taau e si’i kau hiva ko iá, ka ne SAI PĒ ke u fanongo ki he’enau ngaahi hivá—he na’e ‘ikai ke ne uesia ‘a ‘eku

mo’ui ‘aki ko ia ‘a e ongoongoleleí.

‘I he’eku teuteu ko ia ke ‘alu ‘o ngāue fakafaifekaú, na’e ‘ikai ke u fakakaukau ki hono hanga ‘e he hiva ‘oku ou fanongo ki aí ‘o ta’ota’ofi ‘a ‘eku fakalakalaka fakalaumālié.

Kaekehe, ‘i he hili pē ha ngaahi houa mei hono fakaava ko ia hoku uiui’i ne ha’u ki hoku ‘atamaí ‘a e potufolofola ‘Alamā 32:27 “Kae vakai, kapau te mou ‘ā hake ‘o fakaake homou ‘atamaí, ‘o ‘ahī’ahī’i ‘a ‘eku ngaahi leá, pea ngāue ‘aki ha kihī’i konga si’i ‘o e tuí, ‘io, kapau foki ‘oku ‘ikai te mou lava ‘o fai ha me’ā lahi ange ‘i he holi pē ke tuí, tuku ‘a e holí ni ke ngāue ‘iate kimoutolu, kae ‘oua ke mou tui ‘i he anga te mou lava ai ‘o faka’atā ha potu ki ha konga ‘o ‘eku ngaahi leá.”

Pea na’ā ku fakakaukau leva ki he fo’i lea ko ia ko e: ‘ahī’ahī’i. Kapau ‘oku ou fie ma’u e ngaahi tāpuaki ne ‘ikai ke u ma’u, kuo pau ke u ‘ahī’ahī’i ia. Ko ia ‘i he uike ‘e tolū hono hokó, ne ‘ikai ke u fanongo ki he’eku ngaahi hiva ta’etāu. Na’e faingata’ā ‘i he kamata’angá, pea na’e lahi ‘eku

Kapau ‘oku ou fie ma’u ke toe fakamāloha’i ange ‘eku fakamo’oni mo ‘eku fakalakalaka fakalaumālié, ‘e fie ma’u ke tuku ‘eku kumi ‘uhingá.

toutou feingá. Ka na’e hili ha ngaahi ‘aho si’i ne fe’unga pē e ngaahi ongo nonga ne kamata ke u ongo’i ‘i he ‘aho kotoa pē ke tokonia au ke hoko-hoko atu. ‘Ikai ngata aí, ne u hoko ko ha tokotaha ako ‘univēsiti, pea ne kamata ke ola lelei ‘eku ngaahi kalasí. Nā’ā ku tokanga ange, pea ne lahi ange ‘eku ongo’i e Laumālié ‘i he taimi ‘o ‘eku mo’ui ‘a ia ne mātu’aki

**KO HONO
FAKAFENĀPASI
HOTAU LOTÓ
MO HONO
FINANGALÓ**

“E toki maú pē ‘a e fiefia kakató ‘i hono

fakafenāpasi hotau lotó mo e finangalo ‘o e ‘Otuá. Ko hono olá, ‘o ka ‘ikai fakahoko ia, ko ‘etau maú ha konga sii pē (vakai, ‘Almā 12:10–11). . . .

“Ko e tokolahi ‘o kitautolu ‘oku ta’omia mei he mo’ui fakatapuí koe’uhí ko e fakakaukau hala ko ia ‘o pehē ‘o kapau te tau tuku ke folo hifo hotau ngaahi lotó ‘i he finangalo ‘o e ‘Otuá, ‘e mole hotau ngaahi natula fakafo’ituituú (vakai, Mōsaiá 15:7). Ko e me’ā ‘oku tau hoha’ā lahi taha ‘o fekau’aki mo iá, ‘oku ‘ikai ko hono foaki atu ‘o kitautolú, ka ko e ngaahi me’ā ‘oku tau siokita aí—‘o hangē ko hotau ngaahi fatongiá, hotau taimí, ngaahi me’ā ‘oku tau mahu’inga’ia aí, pea mo ‘etau ngaahi koloá. ‘Oku ‘ikai ke tau ofo ‘i hono fakahinohino’i kitautolu ‘e he Fakamo’ú ke foaki ‘etau mo’ui (vakai, Luke 9:24). Ko e me’ā pē ‘okú Ne kole meiate kitautolú ke tau siaki ‘a ‘etau ngaahi tō’onga mo’ui motuá koe’uhí ke tau ‘ilo ai ha mo’ui ‘oku fo’ou. ‘Oku ‘ikai ko e me’ā mahu’ingá ‘a e mole ‘o e tu’unga fakafo’ituituú ka ko hono ‘ilo’i kohai mo’oni kitautolú!”

*‘Eleta Neal A. Maxwell (1926–2004) ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Swallowed Up in the Will of the Father,” *Ensign*, Nōvema 1995, 23.*

mahu’inga ai e fakahinohino fakalangí.

Na’á ku fakatokanga’i ne a’u pē ‘o liliu mo ‘eku ngaahi holí. Na’á ku fie ma’u e tāpuaki kotoa pē ‘a ia ‘oku fakatalali ‘e he Tamai Hēvaní ke foaki mai kiate aú. Ne tokonia au he’eku a’usia ‘i hono liliu e hiva ne u maheni he fanongo ki aí ke u fakatokanga’i ‘oku ‘ikai ha filifili pē e ngaahi tu’unga ‘ulungāngá pea ‘oku fakataumu’ā ‘a e fekau kotoa pē ‘oku tuku maí ke fakamālohaia ange hotau vā mo ‘etau Tamai Fakalangí pea ke tokonia kitautolu ke hangē pē ko Iá. ‘E ta’ofi ‘e hono ta’e tauhi e ngaahi fekau ‘oku ‘ikai ke tau sai’ia aí, e ngaahi tāpuaki ‘okú Ne tala’ofa maí.

‘Oku hanga ‘e he muimui ki he ngaahi tu’unga ‘ulungaanga ‘o e ongoongolelei mo hono tauhi ‘o e ngaahi

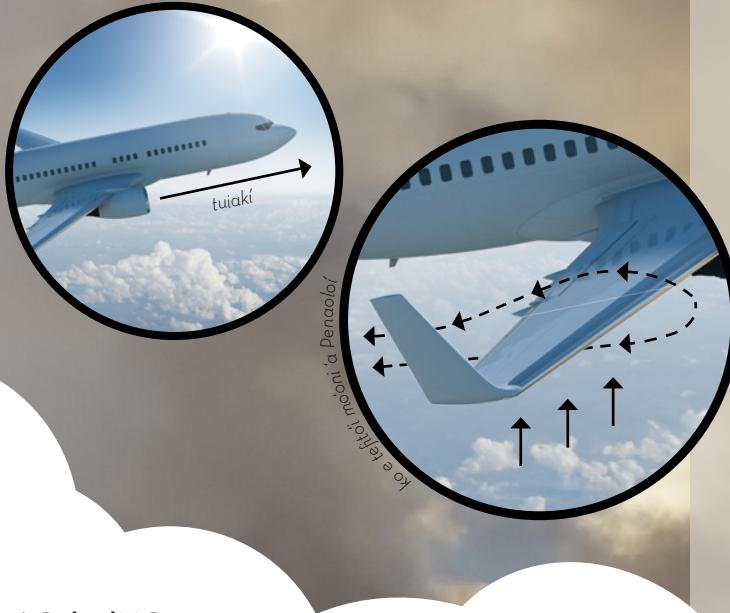
fekaú ‘o ‘ai ke tau makehe ‘i he’etau hoko ko ha kau ākonga mo’oni ‘o Kalaisí. I he taimi ‘oku tau feinga ke tau hiki mei he leleí ki he lelei angé, ‘oku fakahōifua ia ki he’etau Tamai Hēvaní. He’ikai lava ke tau fakaveiveiu pē ‘i he ongoongolelei ko ‘ení. ‘Oku tau fakalakalaka pē kimu’ā pe ‘oku tau nga’unu fakaholomui, pea ko e fakakaukau ko ia “‘Oku sai pē ‘a e tu’unga ‘oku ou ‘i ai he taimí ní”, ‘e faifai pē pea ‘e hoko ia ko e tupu’anga ‘o ‘etau fakaholomuí. Ka ‘o kapau te tau falala kia Sisū Kalaisi mo e mālohi ‘o ‘Ene Fakaleí ke tau fakalakalaka sii he ‘aho takitaha, te tau lava leva ke ma’u ‘Ene nongá pea ‘ilo’i ‘oku faka’au ke tau hoko ko e kakai ‘okú Ne finangalo ki aí. ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na’á ne fa’ú ‘i Tutā, USA.

NGAAHI FOUNGA 'O E FEPUNA'AKÍ

'E LAVA 'E HE VAKAPUNÁ 'O AKO'I LAHI KOE 'I HE MAHU'INGA 'O E TALANGOFUÁ,
FAKAHAÁ, MO E FAKAHINOHINO FAKALAUMÁLIÉ.

Fai 'e Richard M. Romney
Ngaahi Makasini 'a e Siasi

KO E HĀ E KAUNGA 'O E ME'A NI KIATE KOÉ

Fai ha fanga ki'i fakafehoanaki faingofua, pea te ke ma'u ha ngaahi faitatau fakalaumálie 'i he vaha'a 'o e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e puna vakapuná mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei.

→ HIKI HAKE FAKALAUMÁLIÉ

'Oku fakatupulaki 'e he talangofua ki he ngaahi fono mo e ngaahi ouau 'o e ongoongolelei 'a e vave mo e mālohi ho'o fakalakaká. 'Okú ne 'omi ha tuiaki fakalaumálie 'a ia 'okú ne fakatupu ha mahiki fakalaumálie. 'Okú ne tauhi kitautolu ke tau laka ma'u pē ki mu'a. 'Okú ne fakafaingamálie'i ke tau mavahe hake mei he māmāni ke tau lava 'o sio lelei ki he founa ke tau toe foki hake ai ki he'etau Tamai Hēvaní.

KO HA ONGO MĀLOHI 'E UA

'I he taimi na'a ku ngāue ai ko ha 'enisinia vakapuná, ne u 'ilo ai, ke puna e vakapuná 'oku fie ma'u ha ongo mālohi 'e ua:

1. **Ko e tuiakí** pe lele hangatonu 'i ha mālohi fe'unga ke mavahe hake ai mei he kelekelé. 'Oku ikuna'i 'e he tuiakí e tohoakí, 'a ia 'okú ne fakafepaki'i e lelé.
2. **Ko e mahiki haké**, 'a ia 'oku fakatupu ia 'e he faikehekehe 'o e mālohi 'o e 'ea 'i 'olunga pea 'i lalo foki 'i he kapakaú ('oku ui ko e tefito'i mo'oni Penaolo'i). 'Oku ikuna'i 'e he mahiki haké 'a e kalāvité, 'a ia te ne fusi ki lalo e vakapuná ki he kelekelé.

FAKATONUTONU 'O E HALÁ

Hili ho'o papitaisó, na'a ke ma'u e Laumálie Mā'oni'oní, 'a ia ko e me'a folau fakalaumálie lelei tahá ia. 'I he hokohoko atu 'a ho'o talangofua, 'oku 'omi ma'u pē 'e he kihii le'o si'i ha ngaahi ue'i fekau'aki mo e ngaahi me'a ke ke fai, feitu'u ke ke 'alu ki aí, pea mo e tō'onga 'oku taau mo koé. Kapau te ke fakafanongo fakalelei, te ne tataki koe.

Ka 'oku 'aau ke ke fili ke faka'aonga'i e ngaahi me'a kuo teuteu'i 'e he 'Eikí ke fakatonutonu 'aki ho halá. 'Oku kau 'i he ngaahi lisi vakai'i 'a e-'okú ke fa'a lotu ma'u pē, fekumi 'i he ngaahi folofolá, 'alu ki he ngaahi fakatahá, teuteu mo 'alu ki he temipalé? Pea 'oku kau ai 'a e fakatomalá, 'a ia 'okú ne fakafaingofua'i ke ke fai ha ngaahi fakatonutonu lalahi mo iiki foki ki ho 'ulungāngá mo e tu'unga fakalaumálie, pea mo e hala 'okú ke fouá.

FAKATONUTONU 'O E HALÁ

Ko e mo'oni, 'oku 'i ai mo ha ngaahi me'a kehe 'oku hoko 'i he puna 'a e vakapuná. Ka ko hono konga lahi 'oku kau ai ha polokalama kehe 'e ua.

1. 'Oku tokonia 'e he **ngaahi mīsini fakahinohino halá** e pailaté ke fakatonutonu e halanga 'o e vakapuná. 'Oku kau ai 'a e ngaahi me'a fua mo e ngaahi me'a lomi 'i he feitu'u faka'ulí, ka 'oku kau ai foki e ngaahi maama faka'ata mo e nānau fetu'utaki mo e ngaahi taua pule ki he fepuna'aíki.
2. 'Oku fakafaingofua'i 'e he **ngaahi me'a 'oku nau pule'i e puna 'a e vakapuná** 'a e liliu e halanga 'o 'ene puná. 'Oku kau ai e fohe'ulí (ongo pelu 'i he hiku 'o e vaká), konga 'o e kapakaú 'a ia 'okú ne pule'i 'ene 'alu ki 'olungá mo 'ene 'alu ki laló, ko e ongo tautaí (ongo pelu iiki 'i he kapakaú), ongo pelu lalahí mo e konga 'o e kapakaú 'a ia 'okú ngāue 'aki ke ne ta'ota'ofi e mālohi 'o e 'ea, konga kimú'a 'o e kapakaú, pea mo e kapakau iiki 'i he ongo tafa'aki 'o e hikú. 'Oku fakafaingofua'i 'e he ngaahi me'a ni 'a e vakapuná ke vilo, kaka, tū'ulu, tafoki pea foki māmālie mai ki lalo 'i he hokosia 'a e taimi ke tō aí.

KAU NGĀUE LELEI 'I HE MALA'E

'Oku fakafalala 'a e kau pailaté ki he kau ngāue mala'e vakapuná. 'Oku fakahoko 'e he kau ngāue 'a hono teuteu'i e vakapuná ke puná, tataki e vaká ki he lele'angá mo e tau'angá, sivi'i e vaká kimú'a pea puná pea 'i he'ene tō hifó foki, pea mo monomono pe fokotú'ha ngaahi me'a ke fakalelei'i. 'Oku fatongia 'aki 'e he kau ngāue hono tokanga'i mo e malu 'o e vakapuná.

TOHI FAKAMO'ONI FAKALAU MĀLIE

Hange pē ko e pailaté, kuo pau ke ke falala ki ho'o kau ngāue fakalaumālie 'i he mala'e. 'Oku kau ai ho'o ongomātu'a, kau taki 'i he Talavou pe Finemui, ho'o pisopé mo hono ongo tokoni, kau faiako faka'api, kau faiako seminelí, mo ha ngaahi kaungāme'a angatonu. Fakakaukau ki ho'o ngaahi 'initaviu mo kinautolú ko ha sivi kimú'a peá ke mavahe atú kae pehē foki ki ho'o foki mai. Te ke ma'u foki ha ngaahi faingamālie ke vakai'i ho'o tu'unga taau ke puná 'i ha ngaahi 'initaviu angamaheni kuo fakataimitēpile'i, 'o hangē pē ko hono toutou vakai'i 'o e vakapuná 'i ha ngaahi taimi angamaheni. 'E tokoni'i koe 'e ho'o kau ngāue 'i he mala'e fakalaumālie ke vakai'i ho'o tu'unga malavá, teuteu'i ho'o halanga puná, mo fale'i koe fekau'aki mo e matangi fakalaumālie mo e ngaahi 'alotāmaki 'e ala hokó. Ko e ngaahi 'ekitiviti 'e ni'ihí 'o hang ko e 'alu ki he temipalé, 'e fie ma'u ki ai ha tohi fakapapau'i ke faka'atā koe ki he 'ekitiviti ko iá. 'Oku hangē e ngaahi lea 'i he konifelenisi lahí ha'ate fanongo ki ha tokotaha 'okú ne pule'i e fefononga'akí 'a ia 'okú ne lava ke sio ki he ngaahi vakapuná hono kotoa 'i he taimi pē 'e taha pea 'oku lelei ange 'ene ngaahi fale'i ki he fepuna'aíki. 'E tokoni 'a ho'o talangofua ki he ngaahi fale'i 'oku 'oatú ke ke afe mei he ngaahi faka'tu'utāmaki 'e ala hokó.

MAAU KE PUNÁ

Ne fakataumu'a kitautolu ke tau puna fakalaumālie. Ko e fānau kitautolu 'a 'etau Tamai Hēvaní, pea 'okú Ne finangalo ke tau a'u ki ha ngaahi tu'unga fakalaumālie 'oku ma'olungá. 'I he'etau hoko ko ia ko 'Ene fānau 'oku totonu ke tau feinga ke angatonu koe'uhí 'i He'ene tokoni mai, te tau lava'i ma'u pē e ngaahi me'a ne tau pehē 'e ikai ke tau malavá. ■

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange ki he talanoá ni, vakai ki he youth.lds.org

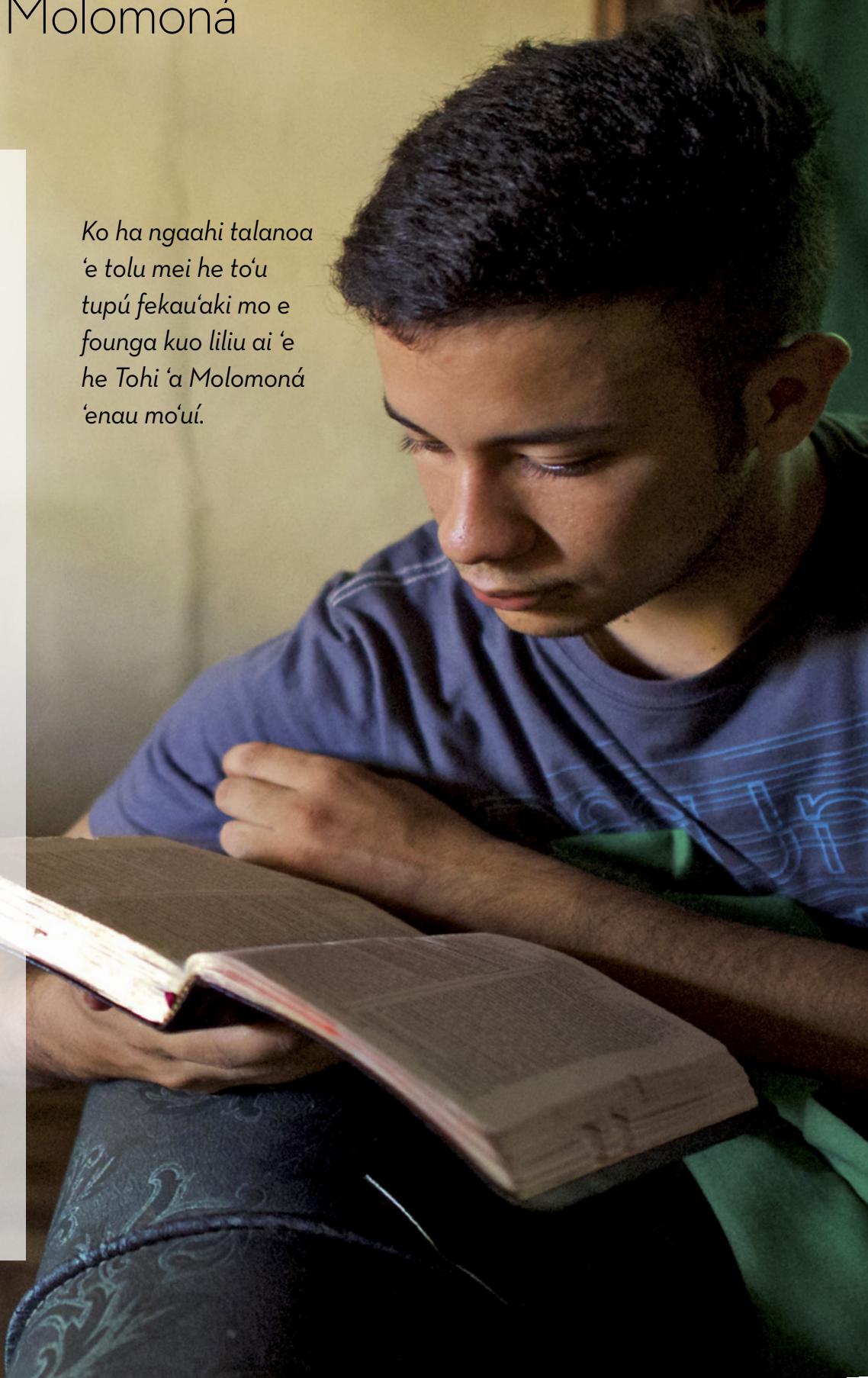
KO HO‘O FAKAMO‘ONÍ

mo e Tohi ‘a Molomoná

Na'e pehē 'e Siosefa Sāmita fekau'aki mo e Tohi 'a Molomoná "ko e Tohi 'a Molomoná ko e tohi totonu taha ia 'i he ngaahi tohi kotoa pē 'i he māmaní, pea ko e maka-tu'u-loto ia 'o 'etau tui fakalotú, pea 'e ofi ange ha tangata ki he 'Otuá 'i ha'ane tauhi ki hono ngaahi akonakí, 'i ha toe tohi kehe" (talateu ki he Tohi 'a Molomoná). Ko e Tohi 'a Molomoná ko ha fakamo'oni mālohi ia 'o Sisū Kalaisi mo 'Ene ongoongolelei kuo toe fakafoki maí. 'Oku hoko 'ete 'ilo 'oku mo'oní ko ha me'a ia ke liliu ai e me'a kotoa.

Na'e ului e ni'ihi ne nau tohi e ngaahi fakamo'oni ko 'ení kia Sisū Kalaisi mo 'Ene ongoongolelei koe'uhí ko 'enau ngaahi a'usia 'i he'enau lau mo lotu fekau'aki mo e Tohi 'a Molomoná. 'E lava foki 'e hono lau fakamātoato mo lotu fekau'aki mo e Tohi 'a Molomoná ke liliu foki ho'o mo'uí.

*Ko ha ngaahi talanoa
'e tolu mei he to'u
tupú fekau'aki mo e
founga kuo liliu ai 'e
he Tohi 'a Molomoná
'enau mo'uí.*

LAU PĒ PEA LOTU

Fai 'e Michael Peak,
'Aitahō, USA

“ | hoku ta'u 17, ne talamai 'e ha'aku kau-
ngāme'a ko ha Māmonga ia. Ne 'ikai ke
mahino kiate au pe ko e hā 'a e Māmonga
'i he taimi ko iá. Ne 'ikai ke tokanga 'eku
ongomātuá ke u 'alu ki he lotú, ko ia ne
'ikai ke u 'ilo lahi ki he Tohi Tapú pe ki he
'Otuá, pea na'e 'ikai ke u fie 'ilo ki ai. Na'a
ku talaange ki hoku kaungāme'a, “Kapau
'oku ou fie 'ilo ha me'a fekau'aki mo ia, te
u fekumi ki ai 'iate au pē.”

‘I he'ene 'ilo'i ne 'ikai ke u fu'u tokanga
ki he Siasi, na'a ne 'omai kiate au ha tatau
'o e Tohi 'a Molomoná. Hili iá na'a ne kole
mai ke u lau mo lotua ia. Na'e 'ikai ke ne
fakamālohi'i au pe te ne loto-mamahi 'i he
'ikai ke u fie fanongo ki he Siasi. Ko e me'a
na'a ne fie ma'u ke u faí ko e lau mo lotu.

‘I he'eku fakaava hake 'a e tohí 'i he pō
ko iá, ne u fakatokanga'i 'ene fakamo'oní 'i
he takafí. ‘I he'eku lau 'ene fakamo'oní, na'a
ku ongo'i 'oku totonu ke u ako lahi ange
fekau'aki mo e tohí ni. Ko ia ne u kamata
mei he 1 Nifaí. Ne 'ikai ke u lava 'o tuku e
tohí ki lalo. Ne u fie 'ilo lahi ange.

Na'e 'osi ha taimi nounou mei ai, ne u
'alu 'o fakafāmili mo hono fāmilí pea ne
nau ako'i au fekau'aki mo e ongoongolelei
'a Sisū Kalaisí. Neongo na'e 'ikai ke u 'ilo
ha me'a fekau'aki mo e ongoongolelei,
ne hangē 'oku 'uhingamālie e me'a kotoa.
'I he'eku ako lahi angé, na'e liliu hoku
'ulungaanga fekau'aki mo e siasi, 'Otuá
pea mo Sisū Kalaisí. Ko e toki taimi 'eni
'i he'eku mo'uí ne u fie fai ai 'a e finangalo

'o e 'Otuá. Na'e 'ikai fuoloa kuo ako'i au
'e he kau faifekaú peá u papitiso mo
fakama'u ko ha mēmipa 'o e Siasi 'o Sisū
Kalaisí 'o e Kau Māoni'oni 'i he Ngaahi
'Aho Kimui Ní.

Ne liliu 'e he Tohi 'a Molomoná 'eku
mo'uí. 'I he'eku toe fakakaukau ki aí, ne
lava ke u sio ki hono tokoni'i au 'e he
Laumālie Māoni'oni ke u fie 'ilo lahi angé.
Ne tokonia au 'e he ongoongolelei ke u
'ilo pe ko hai au, na'a ku ha'u mei fē, pea
mo e feitu'u te u lava 'o 'alu ki aí kapau te
u faivelenga. 'Oku ou fakamālō ki hoku
kaungāme'a 'a ia na'a ne vahevahé ia mo
aú pea fakahā mai kiate au 'oku vahevahé
'e he kaungāme'a mo'oní e ngaahi mo'oni
'o e ongoongolelei.

KO HONO TALI E TUKUPĀ ‘A HA PALŌFITA

Fai ‘e Portia Masolie J. Alvaro,
Tekisisi, USA

N e hiki mai hoku fāmilí mei Filipaini ki ‘Amelika ‘i hoku ta’u 11. ‘I he kamata’angá ne faingata’a ke u anga ki he feitu’u fo’oú. Ka ‘i he taimi pē ne u poto ai ‘i he lea faka-Pilitānia ne vave ‘aupito ‘eku muimui mo fai e ngaahi me'a manakoá. Ne u sai“ia ke fanongo kihe ngaahi hiva onopōní, mo fulifulihi e fōtunga hoku ‘ulú, pea tui mo e ngaahi ākenga faka-muimui taha ‘o e valá. Nāe ‘ikai ke ‘i ai ha’aku fakamo’oni. Pea na‘á ku angatu’u. Ne liliu ‘eku mo’ui ‘i he’eku fili ke tali e tukupā ‘a e palōfítá ke lau mo ako fakamātoato e Tohi ‘a Molomoná. Ne u lau e tohí mei he kamata’angá ki he’ene ‘osi. Ne u ma’u ha ongo ‘oku lelei mo faka’ofo’ofa, ka ne te’eki ai pē ke u fakapapau’i pe ‘oku mo’oni.

Neongo ne u tailili ka ne u ‘ahi’ahi“i e tala’ofa ‘a Molonai ‘i he Molonai 10:4-5. Ne u fakakaukau ‘e hā mai ha kau ‘āngelo, ka na'e ‘ikai ‘i ai ha me'a 'e hoko. Ne u pehē, “Ko hono ngata’angá pē ia?”

Neongo ‘eku ta’e-fiemālié, ne u hokohoko atu hono ako e tohí. ‘I ha pō ‘e taha ne u misi aii fekau’aki mo e Tohi ‘a Molomoná. ‘I he’eku ‘ā haké, ne u ongo‘i ha māfana ‘i hoku lotó, nonga hoku ‘atamaí, pea mo ha fakapapau. Ne u fakakaukau, “Ko ia ‘eni. Ko ‘eku talí ‘eni.”

Hili e a’usia ko iá, ne tupulaki ‘aupito ‘eku loto falalá. Ne fakalakalaka ange ‘eku akó, ne lahi ange e ngaahi ‘ekitiviti fakaako ne u ‘alu ki aí, pea ko e me'a mahu‘inga tahá, ne u mālohi ‘aupito ‘i he Siasí. ‘Oku hokohoko atu ‘eku ako e Tohi ‘a Molomoná mo mo’ui ‘aki hono ngaahi akonakí. Nāe hoko ‘a e ngaahi a’usia ne u ma’u lolotonga ‘eku lau e tohi ‘a Molomoná ko ha taula kiate au ‘i he’eku mo’ui.

KO E TOHI NA'Á NE FAKAHAOFI 'EKU MO'ÚI

'Ikai fakahā e hingoá

Ne u kau mai mo hoku fāmilí ki he Siasí 'i hoku ta'u 12. Ne 'ikai mahino kiate au 'i he taimi ko iá e kāfakafa 'o e me'aofa ko iá. Na'e 'ikai ke u 'ilo pe 'oku mo'oni e Siasí, ka ne fiefia 'eku tamaí mo 'eku fa'eé 'i he pōpoaki ne omi mo e ongo faifekaú. Ne u sai'ia foki 'i he ongo faifekaú ka na'e 'ikai ke fu'u mahino kiate au 'ena faka-matalá. Na'e faifai pē pea na'a na fakaafe'i kimautolu ke mau papitaiso, pea na'e fili hoku fāmilí ke mau kau kotoa ka 'ikai he'ikai ke mau papitaiso. Ne u loto ki ai pea na'a ku papitaiso ka na'e 'ikai 'aupito ke u ului.

Na'a ku 'alu ki he lotú mo e seminelí, ka na'e kimui ange 'a e mavahe hoku fāmilí mei he Siasí. Na'e 'i ai ha'aku ngaahi kaungāme'a 'i he Siasí pea ne u 'alu ki he seminelí mo e Mutualé ke fakataha mo kinautolu. Na'e 'ikai ke u tokanga ki he ongoongoleleí pe ko e ngaahi akonakí pea u fakakaukau 'oku ta'eoli e konga lahi 'o e Siasí. Na'e faka'au ke palopalema-'ia 'eku mo'úi 'i he kamata ke u kau 'i he ngaahi 'ekitiviti hangē ko e kaiha'a mo e maumau'i koloá. Na'e ngaohikovia au 'e he'eku tamaí, pea na'a ku fakakaukau ki he taonakítá.

Ka neongo iá, na'e 'ikai 'aupito ke hoko e taonakítá ko ha me'a ia ke u fili mei ai. Na'e 'ikai ke u lava 'o fai ia ki he'eku fa'eé, 'a ia ne u 'ofa lahi aí. Ko ia ko e me'a ne toé ke u fekumi ki ha tali. Na'a ku vakavakai holo 'o sio ki hoku ngaahi kaungāme'a mei he lotú. Ko e me'a 'e taha ne nau ma'u ne 'ikai 'iate aú ko ha fakamo'oni. Ko ia 'i hoku ta'u 16, ta'u 'e fā mei hono papitaiso aú,

ne u tangutu hifo ke u toki lau e Tohi 'a Molomoná.

Na'e faingata'a, pea ne mei lava ha ta'u 'e ua. 'I he'eku lau 'i he 3 Nifaí kau ki he 'a'ahi 'a e Fakamo'úi ki he kau Nifaí hili 'Ene Toetu'u, 'o Ne tāpuaki'i 'enau longa'i fānaú pea ne 'alu hifo ha kau 'āngelo mei langi 'o takatakai'i kinautolu, na'e hangē na'a ku tu'u 'i he lotolotonga 'o e kau Nifaí pea mamata tonu 'i he

me'a fakaofo ko iá. Na'e fakamo'oni'i 'e he Laumālie Mā'oni'oní e momeniti mā'ongo'-onga ko iá.

Ne 'ikai ke u toe lava 'o lau he na'a ku lo'imata'ia. 'I he'eku toe mapule'i aú, ne hoko atu 'eku laú. Ne 'osi atu mo ha ngaahi uike si'i, pea ne u 'osiki e tohí, peá u tū'ulutui 'o lotu ke 'ilo pe 'oku mo'oni. Ka na'e 'ikai ke u ma'u ha tali.

Ne 'osi ha ngaahi 'aho lahi 'eku toutou tū'ulutui mo tautapa ke 'ilo pe 'oku mo'oni 'a e tohí, pe 'oku mo'oni 'a e Siasí, ka na'e 'ikai pē ke u ma'u ha tali. Ne 'ikai toe 'i ai ha'aku tu'amelie, pea 'i he hili ha ngaahi uike mei he'eku 'osiki 'o e tohí, ne u toe tū'ulutui faka'osi peá u kole, "E Tamai Hēvani, 'oku mo'oni nai e Tohi 'a Molomoná?" Ko e tali ne 'omaí ne kehe ia mei he me'a ne u 'amanaki ki aí: "Kuó u 'osi tala atu. 'Okú ke 'ilo 'oku mo'oni ia."

Ne u má'u 'eku fakamo'óni'i he ngaahi uike kimu'a, 'i he'eku lau fekau'aki mo hono tāpuaki'i 'e Kalaisi e longa'i fānaú. Na'a ku 'ilo'i ko e Siasí ni, 'a e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oní 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, ko e pule'anga ia 'o e 'Otuá 'i he māmāni, 'a ia ne toe fakafoki mai 'i ha palōfita pea 'oku tataki 'e ha palōfita, 'o hangē ko e kuonga mu'a.

'Okú 'ikai ko ha fakalahi ke pehē ne fakahaofo 'e he Tohi 'a Molomoná 'oku mo'úi, ka 'e tonu ange ke pehē ne fakahaofo au 'e he ongoongolei kuo toe fakafoki mai pea 'okú ne kei hoko-hoko atu ke fakafou mo tokonia au 'i he 'aho takitaha. Ko 'eku koloa mahu-inga tahá ia. ■

TE KE LAVA KE 'ILO'I MA'AU

Tatau ai pē pe kuó ke 'osi ma'u ha fakamo'oni 'o e Tohi 'a Molomoná pe 'okú ke fie a'usia e fakamo'oni ko iá 'iate koe pē, 'e fakamāloha ange hōo ulu'i hono lau mo lotu fekau'aki mo e Tohi 'a Molomoná.

'Oku tokonia 'e he Tohi 'a Molomoná 'a kitautolu hono kotoa ke tau toe ofi ange ai kia Sīsū Kalaisi. 'E tokonia koe 'e he Tohi 'a Molomoná ke ke 'ilo'i ko Sīsū 'a e Kalaisi, pea ne hoko 'a Siosefa Sāmita ko ha palōfita, pea ko e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oní 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'a e Siasi mo'oni 'a e 'Otuá 'i he māmāni. Faka'atā ho lotó 'i hōo fakaava hono ngaahi pēsi, pea te ke sio ki he liliu hōo mo'úi 'o toe lelei angé.

MO‘ONI‘I ME‘A ‘E 25

I HE

TOHI ‘A MOLOMONÁ

E tokonia ‘e hono ako ‘o e ngaahi mo‘oni ‘i he Tohi ‘a Molomoná ke ke ma‘u ‘a e ‘ilo fakalaumālie ‘oku fie ma‘u ke tataki ‘aki ho‘o mo‘ui mo ho‘o ngaahi fehu‘i pe ko ha ngaahi fehu‘i ‘a ha ni‘ihi kehe. Ko ha sīpinga ‘eni ‘o e ngaahi mo‘oni ‘e lava ke ke ako lolo-tonga ho‘o ako ‘a e Tohi ‘a Molomoná ‘i he semineli, ‘i ‘api, pe a ‘i he lotú. ‘I ho‘o ako, fakalaulauloto, mo lotua ‘a kinautolú, fakakaukau‘i ha ngaahi founiga ke vahevahe mo faka‘aonga‘i ‘a e me‘a kuó ke akó ke fakaloloto ho‘o mahinó, mo e fakamo‘oní, mo ho‘o ului ki he ngaahi mo‘oni mahu‘ingá.

Ko **Sisū Kalaisi**
‘a e Fakamo‘ui, pea ko
Siosefa Sāmita

‘a ‘Ene palōfita filí.

Talateu ki he Tohi ‘a Molomoná

**‘OKU TEUTEU‘I MA‘U PĒ ‘E HE
‘OTUÁ HA FOUNGA**
ke ke talangofua ai ki
He‘ene ngaahi fekaú.

1 Nifai 3:7

Ko e **Tohi
a Molomoná**

‘oku fakava‘e ia ‘i he
fakamo‘oní ‘a e Tohi Tapú
kia Kalaisí.

1 Nifai 13:26-29, 39-42

‘Oku tau
ma‘u ha
fakahinohino
mei he ‘Otuá
‘i he‘etau **tui**,
faivelengá, mo
e **talangofuá**.

1 Nifai 16:27-29

‘E toki lava pē ‘o fakamo‘ui
kitautolu ‘o fakafou ‘ia
Sisū Kalaisi.

2 Nifai 25:19-20

‘E fakahā atu ‘e he
**NGAAHI
FOLOFOLA
‘A KALAISSÍ**
‘a e me‘a ke ke faí.

2 Nifai 32:3

‘Oku lelei ‘a e
AKÓ

‘o kapau te tau
muimui ki he
akonaki ‘a e ‘Otuá.
2 Nifai 9:28-29

'Oku 'ofa
haohaoa 'a e
'Otuá 'i He'ene
fānaú kotoa.
2 Nifai 26:33

= 'Oku lea =
'aki 'e he
LAUMĀLIÉ
'a e mo'oni.
Sēkope 4:13

'Oku tau **tauhi** 'a e
'Otuá 'i he'etau **tauhi**
e ni'ihi kehé.
Mōsaia 2:17

KO E TANGATA FAKAKAKANÓ

ko e fili ia ki he 'Otuá.
..... Mōsaia 3:19

'Oku 'afio'i 'e he
'OTUÁ
'a e me'a kotoa
pea ko la 'a e
tupu'anga 'o e
mo'oni kotoa pē.
Mōsaia 4:9

'Oku tau
fuakava
mo e 'Eikí 'o
fakafou 'i he
PAPITAIOSÓ.
Mōsaia 18:8-10

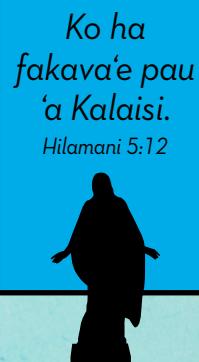
'Oku 'omi 'e he 'Eikí ha
MĀLOHI
ke tau kātekina 'aki
e ngaahi 'ahi'ahí.
Mōsaia 23:20-24; 24:13-15

Ne fuesia 'e
Sisū Kalaisi
'etau ngaahi
angahalá,
mamahí, mo e
ngaahi mahakí.
Alamā 7:11-13

KO E TUÍ
'OKU 'IKAI
ko ha 'ilo haohaoa.
'Alamā 32:21

Ako ke tauhi e
ngaahi fekaú
'i ho'o kei si'i.
'Alamā 37:35

E **fakahoko** 'e he 'Eikí 'a e
ngaahi lea kotoa kuo lea
'aki 'e He'ene kau palōfitá.
3 Nifai 11:1-26

'Oku **FAKAHOKO** 'E HE 'OTUÁ E
NGAAHI MANÁ 'o fakatatau
ki he'etau tuí pea mo Hono finangaló.
Molomona 9:20-21

Ko e tuí ko e 'amanaki lelei ia

ki he ngaahi me'a
'oku mo'oni ka 'oku
'ikai mamata ki aí.
'Eta 12:6

'Oku tau lotu
'i he huafa 'o
**SISŪ
KALAIOSÍ.**
3 Nifai 18:15, 20-21

KO E 'OFA FAKA-KALAIOSÍ

'a e 'ofa haohaoa 'a Kalaisí.
Molonai 7:45, 47-48

'E lava ke tau **ma 'u ha fakamo 'oni**
'o e **Tohi 'a Molomoná** 'i he'etau
lau, fakalaaululoto, mo lotú.
Molonai 10:3-5 ■

MINITI

Fai 'e Hadley Griggs

Ngaahi Makasini 'a e Siasi

Kuo ke fokotu'u nai ha taumu'a ako folofola 'oku ongo tatau mo e me'a ko 'enī? "Mei he 'ahō ni 'o faifai atu, *te u* ako 'eku folofolá 'i ha houa 'e taha he 'aho kotoa—pea te u fai *lelei* ia."

Kapau kuó ke fokotu'u 'a e fa'ahinga taumu'a ko 'enī, na'e iku fefē? Ko e taimi lahi, 'oku 'ikai ola lelei. 'Oku faingata'a ke feinga ke fakatupulaki ha 'ulungaanga fo'ou, kae tautaufito ki he'etau fa'a fokotu'u ha ngaahi fu'u taumu'a taukakapa (hangē ko ia 'i 'olungā) 'a ia 'okú ne 'ai ke vave 'etau ongo'i ongosiá pe lōmekiná.

'Oku lelei ange hano kamata ikiiki kae lava ke hoko e ako folofolá ko ha 'ulungaanga angamaheni. Na'e fai 'e 'Eletā Keuli E. Sitivenisoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ha fokotu'u faka'ofo'ofa: "Oku fakamoleki 'e he kakai kei talavoú ha meimeい houa 'e fitu he 'aho takitaha he sio TV, komipiutá, pea mo e ngaahi telefoni smartphone. . . . Te mou fetongi nai ha n'ihi 'o e taimi ko iá, tautaufito ki he taimi 'i he mítia fakasōsialé, 'Initanetí, keimí, pe televísoné, 'aki ha'amou lau e Tohi 'a Molomoná? . . . Neongo kapau ko ha miniti pē 'e 10 he 'aho."¹

Ne mau kole ki ha kau to'u tupu 'e toko nima ke tali e fakaafe 'a 'Eletā Sitivenisoní. Ne nau muimui'i e lahi e taimi ne nau faka'aonga'i 'i he tekinolosiá, pea hili iá ne nau fetongi 'aki ia ha miniti 'e 10 ke ako 'a e Tohi 'a Molomoná. Vakai'i e ola 'o 'enau feingá—mahalo pē te nau ue'i koe ke ke 'ahi'ahi'i ia!

'E HONGOFULU IHE 'AHO

Ne mau kole ki ha kau to'u tupu 'e toko nima ke nau 'ahi'ahi'i e fakaafe 'a 'Eletā Sitivenisoni ke fetongi 'aki e miniti 'e 10 'oku nau faka'aonga'i 'i he tekinolosiá ha'anau lau e Tohi 'a Molomoná.

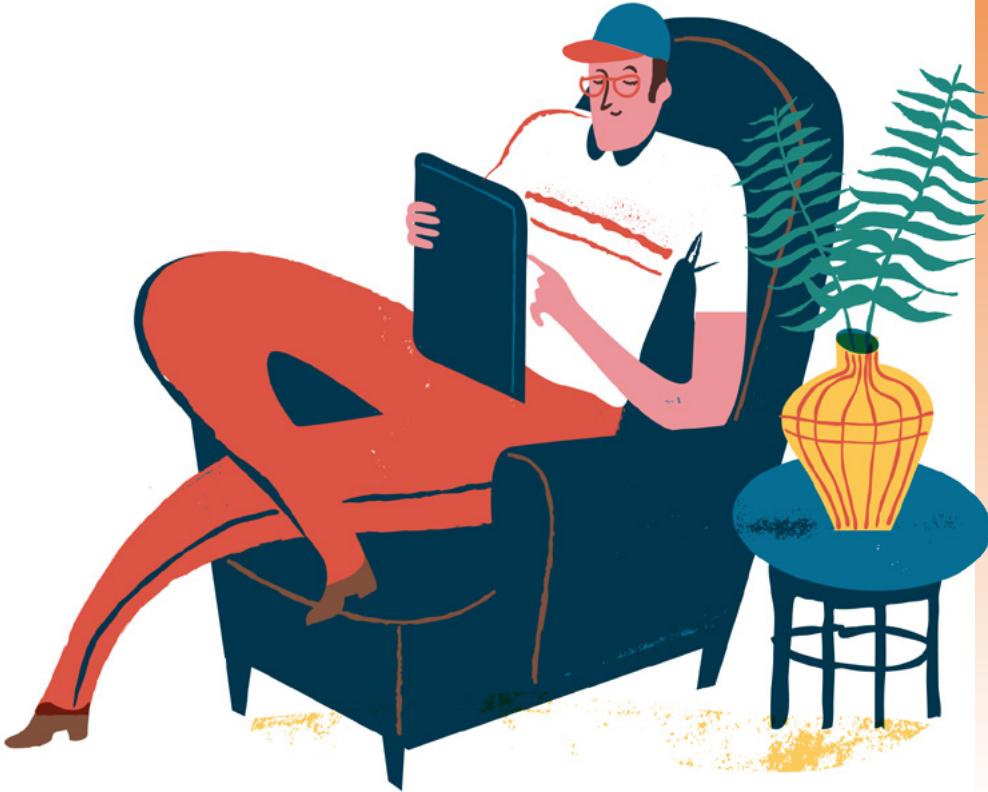

“Hili hono tauhi ha lēkooti ‘o e lahi ‘o e taimi ne u faka‘aonga‘i ai e mītiá ‘i he ‘uluaki uiké, na‘á ku ki‘i ‘ohovale ‘i he lahi ‘o e taimi na‘á ku fakamoleki ‘i he‘eku telefoní. Ko ha fakakaukau lelei mo‘oni ia ma‘aku ke u faka‘aonga‘i ha konga ‘o e taimi ko iá ki he Tohi ‘a Molomoná, kae tautau-tefito ki he ‘ikai ke hoko ‘a e lau fakamātoato ‘o e folofolá ko ha taha ‘o hoku ngaahi mālohingá.

“Ko e me‘a fakaolí, ko e taha ‘o e ngaahi ‘uluaki ‘aho ne u lau ai ‘eku folofolá ‘i he pongipongí ne hoko ia ko ha ‘aho kovi. Ka neongo iá, na‘á ku ‘ilo‘i ‘e fakalakalaka ange ‘eku mo‘úi ‘i hono lau e folofolá, ko ia ai ne hokohoko atu pē ‘eku laú.

“‘Oku ou pehē ko e liliu lahi taha ne ma‘ú ‘i hono lau faka‘ahó ko ‘eku ongo‘i ko ia ‘oku ou toe feongoongoi ange mo e Laumālié. Na‘e faingofua ange ‘eku ngaahi filí. Na‘á ku ongo‘i ha ‘ofa lahi ange ki he kakai ne u feohi mo iá pea mo ha holi lahi ange ke tokoni. ‘I he taimi ne u lau ai ‘eku folofolá ‘i he pongipongí, ne lelei ange e toenga ‘o e ‘ahó. ‘I he‘eku lau he po‘ulí, na‘e lelei ‘eku mohé. ‘Oku ou fakaafe‘i a e taha kotoa ke nau ‘ahi‘ahi fakahoko ‘eni. ‘E tupu mei ai ha liliu lahi!”

Bryn C, ta‘u 18, ‘Iutā, USA

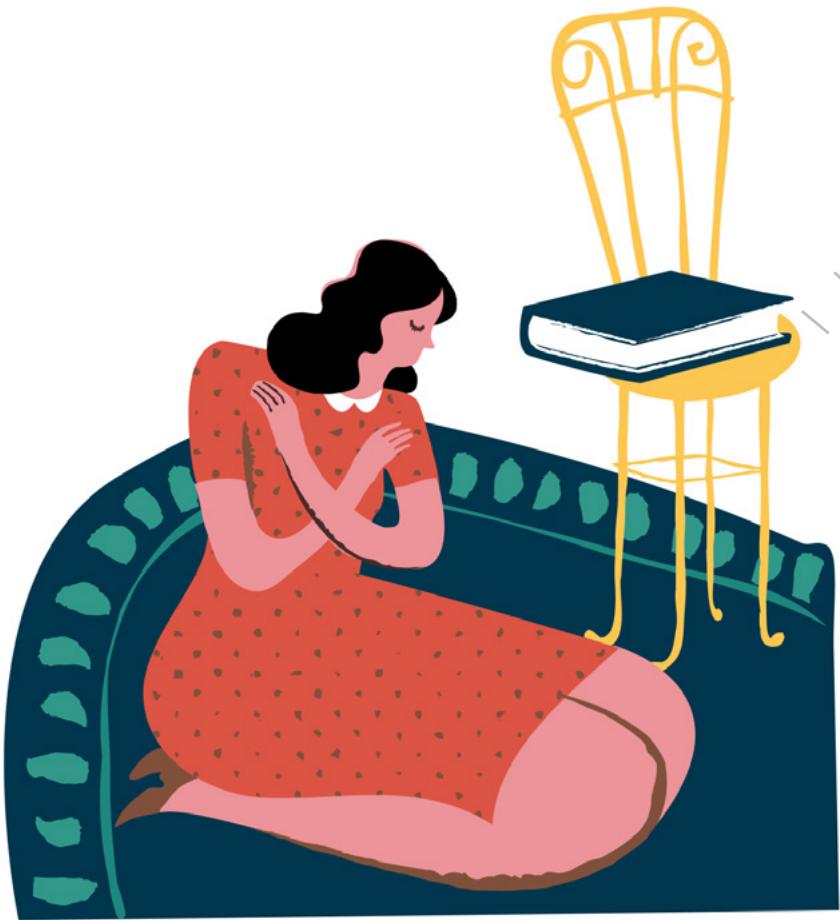

“I he‘eku muimui‘i ko ia ‘eku ngāue ‘aki ‘eku telefoní, na‘á ku fakatokanga‘i ko e taimi lahi taha ne u faka‘aonga‘i ai ‘eku telefoní ‘i he ‘aho Sāpaté. Ne u fakakaukau ko ha me‘a fakatupu loto-mamahi ia koe‘uhí ko e taimi ia ‘oku totonu ke u feinga ai ke ofi ange ki he Fakamo‘úi—ka ko e me‘a ‘oku hokó, ne lahi ange ‘eku siofi ‘eku telefoní.

“I he‘eku kamata ko ia ke lau ‘eku folofolá, te u lau e miniti ‘e 10 ‘i he po‘ulí kimu‘a peá u mohé, ‘a ia kiate au ko ha meimeい vahé pē ‘e taha ‘i he pō. ‘I he‘eku fai ‘ení, ne u fakatokanga‘i na‘á ku lava ‘o mohe lelei ange. Ne u fakatokanga‘i foki ne lelei ange ‘eku ngaahi filí ‘i he toenga ‘o e uiké, pea ne u ongo‘i lelei ange fakalükufua.

“‘Oku ou fakamālō ‘i he‘eku ma‘ú ‘a e fakaafé ni, pea ‘oku ou palani ke hokohoko atu ‘eku laú ‘i ha miniti ‘e 10 ‘i he ‘aho mo fai ‘eku lotu efiafí.”

Ryan E., ta‘u 16, ‘Alapama, USA

“Na‘e ‘ikai ke u fakakaukau na‘e fu‘u lahi e taimi na‘á ku ‘i he mītia fakasōsialé aí kae talu mei hono kole mai ke u muimui‘i ‘eku taimi faka‘aonga‘i, mo ‘eku toki fakatokanga‘i hono to‘o atu ‘e he mītia fakasōsialé ‘a e konga lahi ‘o ‘eku mo‘ui.

“I hē‘eku kamata ko ia ke tokanga taha ki hono lau faka‘aho ‘o e folofolá na‘á ku ongo‘i ha loto vēkeveke ke lau ‘a e Tohi ‘a Molomoná, pea ne u fie ako mei ai. I hē‘eku lau ‘i ha miniti ‘e 10 he ‘aho takitahá, na‘e kamata ke u fie ‘ilo ange ki he ngaahi talanoá. I hē‘ene mei vaeuá ne u fakakaukau ke u lotu kimu‘a peá u toki laú ‘o kole ke fakahā mai e ngaahi tali ki hē‘eku ngaahi fehu‘i, pea ‘i he taimi kotoa pē, ne u ma‘u e ngaahi tali ko iá ‘o fakafou mai ‘i he Laumālie Mā‘oni‘oní.

“Oku ou ‘ilo ‘oku folofola mai ‘a e ‘Otuá kiate kitautolu ‘o fakafou ‘i he ngaahi folofolá, pea ko e Tohi ‘a Molomoná ko ha toe fakamo‘oni ia ‘e taha ‘o Sīsū Kalaisi. Te ne lava ke tāpuaki‘i mo‘oni ‘etau mo‘ui ‘o fakafou ‘i hē‘etau aka mo lotu fakamātoatō. ‘Oku ou fakamālō he faingamālie ne u ma‘u ke kau ai ‘i he me‘á ni, pea ‘oku ou faka‘afe‘i ‘a e tokotaha kotoa ke fai e me‘a tatau. Ko ha a‘usia liliu mo‘ui mo‘oni.”

Sydney B., ta‘u 16, ‘Alesona, USA

“Kimu‘a peá u muimui‘i e lahi ‘o e taimi na‘á ku fakamolekí, ne u pehē ‘e fu‘u faingata‘a ‘aupito ke to‘o ha‘aku taimi ke lau ai e folofolá—ka ‘i he hili ange ‘eku ‘ilo‘i e lahi ‘o e taimi ‘oku ou fakamoleki ‘i he mītia fakasōsialé, ne faingofua ange hono to‘o mei ai ‘a e miniti ‘e 10! Te u lava ‘o lau ‘i he ma‘u me‘atokoni ho‘ataá pe kimu‘a pea kamata e seminelí.

“Hili ‘eku lau e folofolá, ne u tokanga ange ki he me‘a ne u sio ai ‘i he mītia fakasōsialé. Kapau te u ma‘u ha me‘a ‘oku kovi, ‘oku ‘i ai ha lea pe pōpoaki kovi, ne u fakatokanga‘i ia pea feinga ke fakamama‘o mei ai ‘o lahi ange ia ‘i hē‘eku feinga kimu‘á. Ne u fakatokanga‘i foki na‘e fakamātoatō ange ‘a ‘eku ngaahi lotú pea na‘á ku ma‘u ha ngaahi tali lahi ange kiate kinautolu. Ko ha me‘a ‘eni ‘oku ou ‘amanaki ke toe lōlōa ange ‘a e taimi te u fakahoko a!”

Izzie J., ta‘u 16, Kaledónia, USA

“Neongo ne ngalo ‘iate au ke u lau ‘i ha taimi ‘e ni’ihi, ‘i hono fakakātoá na‘e ola lelei. Na‘á ku fakatokanga‘i kimu‘a peá u kamata ‘i he fakaafe ‘a ‘Eletā Sitivenisoní, ne miniti pē ‘e 3 ‘eku lau e folofolá ‘i he pō takitaha, pea ‘i hono fakalahi hake ‘eku laú ki he miniti ‘e 10 ‘i he pō takitaha, ne u fakatokanga‘i ha faikehekehe ‘i he‘eku mo‘u. ‘I he‘eku laú, ne u ongo‘i lahi ange ai e Laumālié pea ne u ongo‘i e tāpuaki ‘o e malu‘i fakalaumālié ‘i he ‘aho kotoa pē. ‘I he founga tatau pē ‘i hono faingata‘a ko ia ke toe kamata lau e folofolá hili ho‘o ta‘e lau ia ‘i ha taimi fuoloá, ko e taimi pē ne u angamaheni ‘aki ai hono laú ne ‘ikai ke u lava ‘o ta‘ofi.

“Na‘á ku fakatokanga‘i kiate au, ko e taimi ‘oku ou lau ai e folofolá kimu‘a peá u mohé, ne angamaheni ke u tō ‘o mohe pe si‘isi‘i e me‘a ne u ma‘u mei he‘eku laukongá. Na‘e lelei ange ke u lau ia ‘i he pongipongí pe ‘i he tuku mai ‘a e akó.

“Na‘á ku fiefia ‘aupito ‘i he‘eku fai ‘ení pea ‘oku ou fakatukupaa‘i ‘a e taha kotoa ke ‘ahi‘ahi‘i ia.”

Rachel A., ta‘u 15, Kololato, USA ■

Te ke fie ‘ahi‘ahi‘i ‘iate koe pē? Vaka‘i ‘a e fakamatala ko ‘ení ‘i he uepisaiti LDS Youth ki he fanga ki‘i tokoni ‘e valu ki he founга ke ‘ai ke ola lelei e taumu‘a ko ‘ení: lds.org/go/91761.

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. Gary E. Stevenson, “Tafoki ki he Tohí, Tafoki ki he ‘Eikí,” *Liahona*, Nōvema 2016, 44–47.

ONGO'I LÒMEKINA?

"Te tau 'ilo fēfē hotau
halá 'i he lahi 'o e
ngaahi me'a 'oku
mahu'ingá? Tau 'ai ke
faingofua mo mahino
'a e tükunga 'o 'etau
fakakaukaú. 'Oku 'i ai
ha ngaahi me'a 'oku
kovi pea ke tau faka-
'ehi'ehi mei ai; 'oku
lelei 'a e ni'ihi; 'oku
mahu'inga 'a e me'a
'e ni'ihi; pea 'oku 'i ai
mo ha ngaahi me'a
'oku mātu'aki fu'u fie
ma'u 'aupito."

'Eletā Neil L. Andersen 'o e
Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá, Konifelenisi
lahi 'o 'Epeleli 2007.

'AI HANGATONU

**Kuó u fakatomala mei he
ngaahi angahala ne toutou
hokó 'i hano tokonia au.**

**Ka 'oku ou manavasi'i 'i
ha'aku toe fai ia. Te u lava
fēfē 'o teke'i e 'ahi'ahí pea
hokohoko atu 'eku fiefiá?**

Fetongi ho'o ilifiá 'aki 'a e tui kia Sisú Kalaisí mo 'Ene Fakaleleí, 'i Hono mālohi ke hiki hake mo liliu koé, pea 'i He'ene 'ofá mo e 'alo'ofá. Manatu'i 'a e Tamai Hēvaní mo Sisú Kalaisí mo 'Ena angalelei kiate koé. Loto-fakatökilalo, lotu, ako e folofolá, pea tui faivelenga. (Vakai, Mōsaia 4:11–12.) Te ke lava leva ke ma'u 'a e fiefiá, 'a ia "ko ha me'afoaki ia 'oku ma'u mei he feinga mo'oni ke mo'ui angatonú, 'o hangē ko ia ne ako'i 'e Sisú Kalaisí."¹

'Oku malava ke faingata'a e fakatomala kakatō. 'Oku fa'a fie ma'u ki ai ha taimi, tau-taufitio kapau kuó ke toutou fai angahala. Faka'ehi'ehi mei he ngaahi me'a 'okú ne 'omi 'a e 'ahi'ahí. 'E ala fie ma'u ke ke liliu 'a e ngaahi me'a angamaheni faka'aho 'okú ke faí, ho'o 'ātakaí, mo ho'o ngaahi kau-ngāme'a. Kapau te ke tō, manatu'i te ke kei lava pē ke fakatomala pea liliu. Feinga pē. He'ikai li'aki koe 'e ho'o Tamai Hēvaní pea mo ho'o Fakamo'uí. "E lava 'e he Fakaleleí . . . ke fufulu 'o ma'a e 'uli kotoa pē 'o tatau ai pē pe ko e hā hono faingata'a pe lōlōá pe tu'o lahi 'ene toutou hokó."² ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

- Russell M. Nelson, "Fiefiá mo e Mo'ui Fakalaumálié," *Liahona*, Nōvema 2016, 84.
- Boyd K. Packer, "Ko e Palani 'o e Fiefiá," *Liahona*, Mē 2015, 28.

**Ko e hā 'oku totonu ke u fai kapau 'oku
fehu'ia 'e ha'aku fāmili mo ha ngaahi
kaungāme'a ofi e Siasí pea nau hē atu?**

Kapau 'oku kamata ke fehu'ia 'e ha kāinga ofi kiate koe pe 'oku mo'oni e Siasí, 'ofa 'iate kinautolu pea ke ke mālohi. 'I he taimi 'oku nau talanoa ai mo koe fekau'aki mo e Siasí, tokanga ki he'enau ngaahi ongó kae 'oua 'e feinga ke fakamo'oni'i 'okú ke mo'oni. 'Oua na'á ke 'ai ke nau ongo'i mā 'i he'enau ngaahi vei-veiuá pe ngaahi fehu'i. 'Oua na'á ke fakafotunga 'ohovale pe loto mamahi, 'o tatau ai pē kapau 'okú ke ongo'i pehē. Kapau 'e lava, talanoa fiemālie kiate kinautolu fekau'aki mo 'enau ngaahi fehu'i pea feinga ke tokoni'i kinautolu ke ma'u 'enau ngaahi talí, peá ke kei piki ki he tuí, mo e fakamo'oni 'oku nau *ma'u* (ke tokoni, vaka lds.org/go/91763).

Kapau 'oku 'ikai toe fie kau ha taha ki he Siasí, 'oku 'ikai fie ma'u ke fakangata ai ho'omo vaá. 'Ofa 'iate kinautolu, anga'ofa kiate kinautolu, pea lotua kinautolu. Kapau 'oku 'ikai ke mou toe kau fakataha ki he Siasí pea mo e ongoongoleleí, puke ma'u 'a e me'a 'oku mou fevahevahe'akí. Tuku ke nau 'ilo'i 'okú ke tokanga ange kiate *kinautolu*, kae 'ikai ko 'enau kaunga pē mo e Siasí. Kae 'oua na'a tuku foki ai ho'o ngaahi taumu'a fakalaumálié. Feinga ke hiki hake kinautolu, kae 'oua na'a tuku ke nau 'ohifo ai koe. ■

Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring
Tokoni 'Uluaki i he
Kau Palesitenisi 'Uluakí

FOUNGA KE FAKAAFE'I AI E LAUMĀLIE MĀ'ONI'ONÍ

Ko e taha 'o e ngaahi founga 'oku ou 'ilo'i ai 'oku ou ongo'i e ivi tākiekina 'o e Laumālie Mā'oni'oní ko 'eku ongo'i ha maama pea 'oku ou fiefia. 'I he taimi 'oku hā ngali mama'o ai meiate au 'a e Laumālie Mā'oni'oní, 'oku ou ongo'i ai ha fakapo'uli pea 'oku 'ikai ke u fiefia. Kuó u ongo'i 'a e feliliuaki ko ia 'a e māmā mo e fiefiá 'i he'eku mo'uí pea pehē pē foki mo kimoutolu.

'Oku ou sa'iia ke ongo'i 'a e maama ko iá pea 'oku ou sa'iia ke u fiefia. 'Oku 'ikai ke u fie tatali ki he ngaahi faingata'a mo e ngaahi 'ahi'ahí ke ne fakalotoa au ke u fie ma'u e tokoni 'a e Laumālie Mā'oni'oní. Te u lava 'o **fili ke manatu'i** 'a e ongo 'oku ou ma'u 'i he takaua ko iá, pea 'i he taimi 'oku ou fai ai iá, 'oku ou toe fie ma'u 'a e tāpuaki ko iá 'aki hoku lotó kotoa.

'I he taimi 'oku tau fie ma'u ai 'a e Laumālie Mā'oni'oní pea mo e 'atamai nonga mo e fiefia 'oku ha'u fakataha mo iá, 'oku tau 'ilo e me'a ke faí. 'Oku tau **kolea ia ki he 'Otuá** 'i he tui. 'Oku fie ma'u 'a e **lotu 'o e tuí** ke 'omi e takaua 'o e Laumālie Mā'oni'oní. Ko e tui ko iá 'a e tui ko e 'Otuá 'a e Tamaí, ko e Tupu'anga 'o e me'a kotoa pē, pea 'okú Ne finangalo ke tau ma'u 'a e Laumālie Mā'oni'oní mo fie foaki mai kiate kitautolu 'a e Fakafiemālié. 'Oku fie ma'u ki ai e tui ko e Kalaisí 'a Sisū pea na'a Ne fakalelei ma'a 'etau ngaahi angahalá mo maumau'i e ngaahi ha'i 'o e maté. 'Oku tau **fakataufolofola ki he'etau Tamaí** 'aki 'a e tui ko iá 'i he loto 'apasia mo ha loto falala te Ne tali mai. 'Oku tau **faka'osi 'etau lotú** 'aki e tui ko iá 'i he huafa 'o Sisū Kalaisí ko 'Ene kau ākonga mo'oni, 'o falala kuo fakama'a kitautolu he'etau fakatomala mo'oni, 'i hotau papitaiso 'e He'ene kau tamaio'eikí, pea mo 'etau ngāue faivelenga 'i He'ene ngāué pea kuo tau ma'a mo taau ke ma'u 'a e tāpuaki 'oku tau fekumí, 'a e takaua 'o e Laumālie Mā'oni'oní. ■

Mei ha fakataha lotu 'i he 'Univesiti Pilikihami Tongi-Aitahoó 'i he 'aho 25 'o Sānuali 2005.

KUÓ KE FAKA'AONGAI FĒFĒ 'ENI?

'Oku ou ma'u e Laumālie Mā'oni'oní 'o fakafou mai 'i he mālohi 'o e lotú, 'i hono tauhi 'eku fakakaukaú ke ma'a, pea mo e feinga ko ia ke tauhi e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongoongo-lelei. Ko hono ako mo mahino kiate kitautolu 'a e fatongia 'o e Laumālié ko ha me'a ia 'oku ako ma'u pē. Pea 'oku foaki mai he'eku muimui ki he finangalo 'o hoku Fakamo'uí ha holi lahi ange ke u fai ia pea ke hoko 'o anga faka-Kalaisí ange.

Katie S., ta'u 17, Vahefonua 'Okalani, Nu'usila

KO E NGAahi TĀPUAKI 'O E SEMINELÍ

Lolotonga hoku ta'u hono ua 'i he seminelí, na'e toko tolu pē e fānau ako 'i he'emau kalasi, ka na'a mau ma'u ha faiako lelei 'a ia na'a ne fiefia 'i hono vahevahe 'o e ongoongoleleí mo kimautolú. I he kalasi 'e taha ne mau ako ai fekau'aki mo e pehē 'e ha tokolahi 'e holofa e Siasí hili 'a e pekia 'a Siosefa Sāmita mo hono tokoua ko Hailamé. Ka na'e manatua 'e he kau 'uluaki kāingalotu 'o e Siasí ko e Siasi 'eni 'a e 'Otuá, ka 'oku 'ikai ko ha Siasi 'o ha tangata. Na'e ako'i kimautolu 'e he'emau faiakó 'e 'ikai tō noa e Siasí koe'uhí ko e Siasi 'eni 'o Sisū Kalaisí.

'Oku 'ikai ha veiveiu na'e liliu 'emau mo'uí koe'uhí ko e lēsoni

ko iá. I he ho'atā ko iá, ne mau fili ai te mau ngāue ma'a e 'Eikí 'aki e kotoa homau lotó, laumálié, 'atamaí, pea mo e mālohi. Ne mau teuteu ke ngāue fakafaifekau taimi kakato. Na'e hokohoko atu 'eku 'alu ki he seminelí.

I he ta'u 'e ua hono hokó, ne u fakatokanga'i e tāpuekina 'o 'eku mo'uí 'i he'eku 'alu ko ia ki he seminelí, pea pehē foki ki hono fakatupulaki 'o 'eku fakamo'oní mo 'eku holi ko ia ke ngāue 'i he'eku teuteu ke ngāue ma'a e 'Eikí.

Ne fakamo'oní'i kiate au he'eku 'alu ko ia ki he seminelí 'a 'eku makehe ki he Tamai Hēvaní. Kuó ne tokoni'i

au ke u mo'uí'aki 'a e ongoongolelé, pea mahulu haké kuó ne tokonia ke mahino kiate au 'oku 'ikai ke tau mo'uí 'aki pē e ongoongolelé 'i he 'aho Sāpaté. Ne fakapapau'i mai 'e he seminelí 'a 'eku holi ke ngāue faka-faifekaú. 'Oku 'ikai ha toe veiveiu 'i hoku 'atamaí 'oku kei faitāpuekina pē 'eku mo'uí 'e he ngaahi tāpuaki 'o e seminelí 'o a'u mai ki he 'ahó ni. Na'e 'ikai ha taha te ne talamai 'oku fainogofua, ka 'o kapau te tau fili ke 'alu ki he seminelí, 'e faitāpuekina kitautolu 'e he 'Eikí 'aki e mālohi 'oku fie ma'u ke fakahoko 'aki e ngaahi holi hotau lotó. ■

Begona C., Kuaikuila, 'Ekuatoa

KO HONO TOKONI'I 'O E KAU KUMI HŪFANGÁ

'Oku ngāue fakataha 'a e to'u tupu 'i Taileni ke fa'u ha ngaahi nāunau fakahaisini ma'a e kau kumi hūfanga 'i Pengikokí mei he ngaahi me'a ne foaki 'e he kāingalotu 'o e Siasi. Na'e tufaki e ngaahi nāunau fakahaisini ki ha ngaahi kautaha fakalotofonua kehekehe 'oku nau ngāue ke tokoni'i 'a kinautolu 'oku omi ke kumi hūfanga mai ki Taileni mei ha fa'ahinga tapa pē 'o e māmāni. Ko e konifele-nisi fakavaha'a siteiki makehé ni ko ha konga ia 'o e fakafiefia'i 'o e ta'u 50 'o hono fakatapui 'o Taileni 'e Palesiteni Kötóni B. Hingikilí (1910-2008) ki hono malanga'i 'o e ongoongolelé 'i he 'aho 2 'o Nōvema 1966.

Lau Fakafika'i he Konifelenisí

Ko ha founga fakafiefia 'eni ke muimui'i 'aki e lahi 'o e ngaahi lea te ke ala fanongo ai 'i he konifelenisi lahí. Tuku ha sēniti maka pe ha fo'i piini 'i he laine 'o ha tapafā kuó ke tā 'i he taimi kotoa pē 'okú ke fanongo ai ki he fo'i lea ko iá 'i ha lea. Ko ho'o a'u pē ki he tu'o nimá 'i ha fo'i lea, te ke lava ke fakafetongi e tu'ungá 'aki ha sēniti maka kehe pe piini lanu kehe. I he ngaahi laine 'oku 'ataá, fakafonu ia 'aki 'a e ngaahi lea kehe te ke ala fanongo ai 'i he konifelenisí.

Ko ha tā valivali 'o Kalaisi

Fai 'e Tesla S., ta'u 11, 'Iutā, USA

Ko e pō Sāpate kotoa pē 'oku ou tangutu fakataha ai mo 'eku tamaí 'o ngāue'i 'eku ngaahi taumu'a 'i he'eku ki'i tohi *Tui ki he 'Otuā*. Ko e taha 'o e ngaahi tau-mu'a ne u fie ma'u ke fakakakato 'i hono fakatupulaki 'o e ngaahi talenití ko e tā valivali ha fakatātā 'o Kalaisi.

Hili 'eku fokotu'u 'a e taumu'a, ne fakaafe'i au 'e ha'a-ku kaungāme'a mei he akó ki he'ene 'uluaki sākalametá [communion]. Ko e 'uluaki sākalametá ko ha me'a

mahu'inga 'aupito ia 'i he Siasi Katoliká. Ko e fuofua taimi ia 'oku lava ai 'e ha taha ke ma'u 'a e sākalamē-nití. Ne teuteu lahi hoku kaungāme'a ki he'ene fuofua sākalametá, pea ne u 'ilo'i ne fu'u mahu'inga 'aupito ia kiate ia.

Na'á ku fakakaukau ke tā e fakatātā 'o Kalaisí ke foaki ki ai ko ha me'a ofa. Na'á ku ngāue mālohi 'i he'eku tā valivalí. Hili 'ene 'osí, na'á ku fakatau mai ha 'esia'i tā ke fa'o ai pea 'oange ki hoku kaungāme'a. Na'á ne houngā-ia lahi ai. Na'á ku ongo'i lelei 'i hoku lotó ke u foaki ange ia ma'ana pea ke u kau atu ki hono 'aho mahu'ingá. ■

Ko e Fili 'a Sēiní

Fai 'e Jessica Larsen

Makatu'unga i ha talanoa mo'oni

Konekitikati, 1842

"Ko e 'Eiki ko hoku tauhi sipí 'oku . . ." Ne 'ākilotoa 'a Sēini 'Elisapeti Māningi 'e he ongo 'o e hivá ka na'e 'ikai ke ne lava 'o tokanga ki he ngaahi leá. Na'á ne sio ki hono ongo nimá, mo fakakaukau lahi.

Na'á ne ului ki he Siasi Pelesipeteliané 'i he ta'u 'e taha kuo hilí. Ka na'á ne kei ongo'i pē 'oku kei 'i ai pē me'a 'oku mole. Na'á ne pehē loto, "Oku ou fekumi ki ha me'a lahi ange." Ka ko e hā nai ia?

Hili e 'osi 'o e houalotú, ne hū māmālie atu 'a Sēini mo e toenga 'o e kāingalotú ki tu'a. Na'e kamata ke liliu e lau'i'akaú 'o lanu kulokula mo lanu koula. Ne aata mai e huelo 'o e la'aá mei he Vaitafe Noauakí 'a ia ne ofi mai.

Ne pehē 'e ha tangata, "kuo ha'u ha faifekau fononga holo ki he koló. Ko ha Māmonga ia, pea 'okú ne pehē 'oku toe folofola mai 'a e 'Otuá ki ha kau palōfita."

Na'e tu'u 'a Sēini 'o fakafanongo. Ko e me'a nai 'eni kuó ne fekumi ki ai?

Ne manuki 'e ha tangata 'e taha 'o pehē, "Kau Palōfita?"
"O hangē 'i he Tohi Tapú? Ko hai ia 'e 'alu 'o fanongo ki ha fa'ahinga pōpoaki pehē?"

"Ko au!" Ko Sēini hake ia. Ne tafoki hake ha ni'ihi toko-i'i ke sio fakamama'u atu ki ai, 'o kau ai e faifekaú. Na'e ongo'i 'e Sēini 'oku faka'au ke māfana hono kou'ahé.

Na'e fakafulofula 'a e faifekaú. "Oku 'ikai ke u tui 'oku totonu ke ke 'alu 'o fanongo kiate ia. Ko ha me'a laulaunoa ia. 'Oku mahino kiate koe?" I he 'ikai ke ne lea 'aki ha me'a, na'a ne kamokamo pea 'unu ke talanoa mo ha taha kehe. Na'e sio atu 'a Sēini ki he'ene mavahé peá ne fakavave ki 'api.

Ko hono 'apí ne 'ikai ko e fale 'oku 'i ai 'a 'ene Fine-'eikí mo hono ngaahi tokouá mo e tuonga'ané. Na'e tu'u ia 'i he faama 'a e kau Fitisié. Na'a ne 'alu 'o nofo ai ko ha sevāniti 'i he'ene kei ta'u onó. Na'a ne ngāue mālohi 'i he 'aho kotoa pē, 'o tokoni kia Mīsisi Fitisié 'i he foó, haiané, mo e feime'atokoní. 'Okú ne fa'a 'ā hake 'oku te'eki ke hopo 'a e la'a. Na'a ne fakamo'ui e afí, ngaohi e maá mo e patá. Kapau ne faingamālie, na'a ne 'alu 'o 'a'ahi ki hono fāmilí.

Hili ha ngaahi 'aho si'i, ne kei fakakaukau pē 'a Sēini fekau'aki mo e faifekaú 'i he'ene tautau hake e ngaahi sote 'o Misa Fitisié ke fakamōmoá. Ne vilingia e valá 'i he'ene havilivilí.

Na'e 'osi talaange 'e he faifekaú ke 'oua 'e 'alu, ka . . . na'a ne kei fie 'alu pē. Na'a ne fie ma'u ke vakai pe 'e lava 'e he Māmonga ko 'ení 'o tokonia ia ke ma'u 'a e mo'oni 'okú ne fekumi ki aí. Ne a'u ki he taimi ne 'osi ai 'ene tau e ngaahi valá, kuo 'osi pau 'ene fakakaukaú. 'E 'alu ki he fakatahá, 'o tatau ai pē pe ko e hā ha lau 'a ha taha.

I he 'aho Sāpaté, ne 'ā hake ai 'a Sēini 'i he mafoa 'a e atá, 'o tui hono kofu lelei tahá, pea lue toko taha ki he fakataha'angá. Na'a ne hū fakalongolongo atu 'o tangutu 'i ha sea papa 'i mui 'i he holó. Na'e malimali 'a Sēini 'i he'ene sio ki he tokolahí 'o e kakai ne nau 'i aí. Na'e hangē 'oku 'ikai ko ia pē 'oku fekumi ki ha me'a 'oku lahi angé!

Na'e lōngonoa e lokí 'i he tu'u hake 'a 'Eletā Uanitoló. Ne 'alu vave e houa hono hokó 'i he'ene lea fekau'aki mo e Tohi 'a Molomoná pea mo ha palōfita ko Siosefa. Na'a ne pehē 'e lava ke papitaiso 'a e kakaí 'i he faku'ku, 'o hangē pē ko Kalaisí. Pea na'a ne lea fekau'aki mo e tānaki fakataha 'a e Kāingalotú ki ha kolo mama'o 'oku ui ko Nāvū. I he faka'osinga 'o e fakatahá, ne fu'u fiefia 'aupito 'a Sēini ne 'ikai mei lava ai ke mānava.

Na'e 'alu 'a Sēini 'o 'a'ahi ki hono fāmilí 'i he pō ko ia.

"Pea ko e hā ho'o fakakaukau ki he pōpoaki 'a e faifekaú?" ko e 'eke ange ia 'e he'ene fa'eé 'i he hili hono fakamatatala'i ange 'e Sēini 'a e me'a na'a ne fakamoleki ki ai hono 'aho Sāpaté.

Na'e pehē 'e Sēini, "Oku ou tui kakato na'a ne fakahā mai 'a e ongoongolelei mo'oní." "Kuo pau ke u tali ia. Te u papitaiso 'i he Sāpate kaha'ú."

"Papitaiso? Te ke kau koe ki ha siasi kehe?" ko e fehu'i mai ia hono tuonga'ane ko 'Aisaké 'i he'ene to'o mai ha sea 'o tangutu ai.

"Io! Ko e me'a ia ne u fekumi ki aí. 'Oku mo'oni ia."

Ne 'ilo'i 'e 'Aisake ko 'ene fakamātoato. Na'a ne fehu'i le'o si'i ange, "Ko e hā leva e me'a 'e hokó? Ko e hā ho'o me'a 'e fai hili ho'o papitaisó?"

Ne pehē ange 'e Sēini, "Te u 'alu 'o fakataha mo e Kāingalotú." "Te u 'alu ki Nāvū."

Ke toki hoko atu . . . ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'ú 'i Tekisisi, USA.

KO 'ETAU PĒSÍ

Jaziel B., ta'u 10, Āsenitina

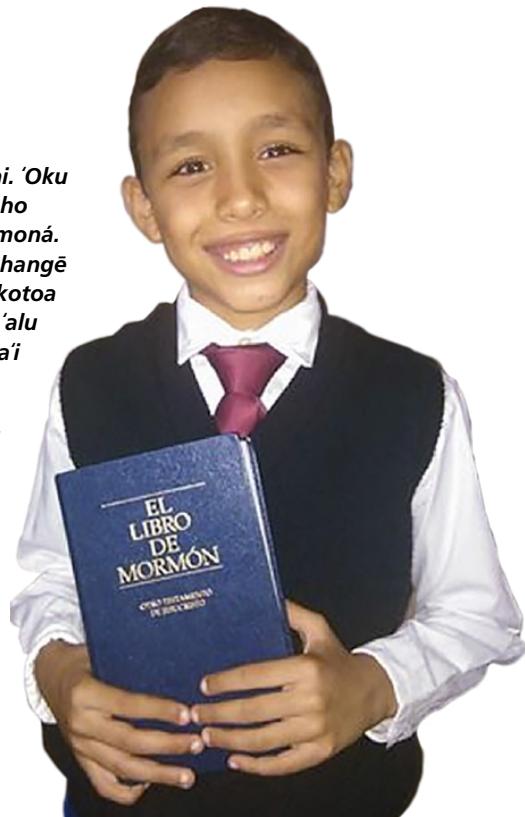
'Oku ou 'ofa 'ia Sīsū Kalaisi mo e Tamai Hēvaní mo e Laumālie Mā'oni'oní. 'Oku ou 'ilo'i te u toe-tu'u. 'Oku ou lava ke ongo'i a e māfaná a ia ko e Laumālie Mā'oni'oní ia. Ne fekau'i mai e he Tamai Hēvaní a Sīsū Kalaisi. 'Oku ou loto ke u hangē pē ko Kinauá.

Gabriela F., ta'u 8, Palāsila

'Oku ou ongo'i fiefia i he 'ahó ni. 'Oku fakahā 'e he fakatātā ko 'ení a e 'aho ne 'osi ai 'eku lau a e Tohi a Molomoná. Ne lahi e ngaahi me'a ne u akó, 'o hangē ko e talangofua a Nīfai i he me'a kotoa pē ne fekau'i e he 'Otuá pea mo e 'alu holo a 'Alamā ko e Sī'i o fakatanga'i a e Siasí. Fakamālō ki he 'a'ahi mai a ha 'āngelo mo e lotu a 'ene ongomātúá na'a ne fakatomala ai kimui ange peá ne malanga 'aki a e ongoongolelei.

'Oku ou fakamālō ki he'eku ongomātúá i he'ena fakalotolahi'i au i he 'aho takitaha ke u lau a e Tohi a Molomoná pea ki he'eku kau taki Palaimelí i he'enau tokon'i au ke fakahoko e taumu'a ko 'ení i he kī'i tohi fakamatala Tui ki he 'Otuá.

Sebastian C., ta'u 10, Venesuela

i LAS Familias Pueden Eternas!

"'Oku Lava Ke Ta'engata e Ngaahi Fāmili," fai 'e Rubi, ta'u 8, "Nāunau Fakasilesitalé," fai 'e Rebeca, ta'u 8, 'Ela Salavatoa

Ko e Ngaahi Tokoua Fine‘ofá mo e Temipale Nāvuú

*Faka‘aonga‘i ‘a e ngaahi fakatātā ko ‘ení ke vahevahe ‘a e
ngaahi talanoa ki he hisitōlia ‘o e Siasí!*

Sēini Maningi

Temipale Nāvuú

Na‘e nofo ‘a e ni‘ihī ‘o e fuofua Kāingalotú ‘i ha feitu‘u na‘a nau ui ko Nāvū. Na‘a nau ngāue mālohi ke fakama‘a ‘a e fonua anó mo langa honau ngaahi ‘api. Na‘a nau langa foki ‘a e Temipale Nāvuú! Ne tutu‘u mo toho ‘e he kau tangatā e ngaahi maká. Ko e kakai fefiné ne nau feime‘atokoni, tuitui e vala ma‘á e kau ngāué, pea mo tānaki sēniti ke fakatau ‘aki ‘a e ngaahi nāunaú. Na‘e fokotu‘u ‘a e Fine‘ofá pea ne hoko ‘a ‘Ema Sāmita ko e fuofua palesitení. Lolotonga e taimi ko ‘ení, ne fakataha mai ha kau mēmipa fo‘ou ‘o e Siasí ki Nāvū mei he funga ‘o e māmaní. Ne lue ‘a Sēini Maningi ‘i ha maile ‘e 800 (1,290 km) mei Niu ‘iske ke kau fakataha mo e Kāingalotú!

Te ke lava foki ‘o faka‘aonga‘i ‘a ‘Ema Sāmita mei he makasini ‘o Mā‘asi 2017 ke fai ‘aki ‘a e talanoá ni! E mau e ngaahi fakatātā lahi ange ki he hisitōlia ‘o e Siasí ‘i he liahona.lds.org.

Fai 'e 'Eletā
Ronald A. Rasband

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Apostolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

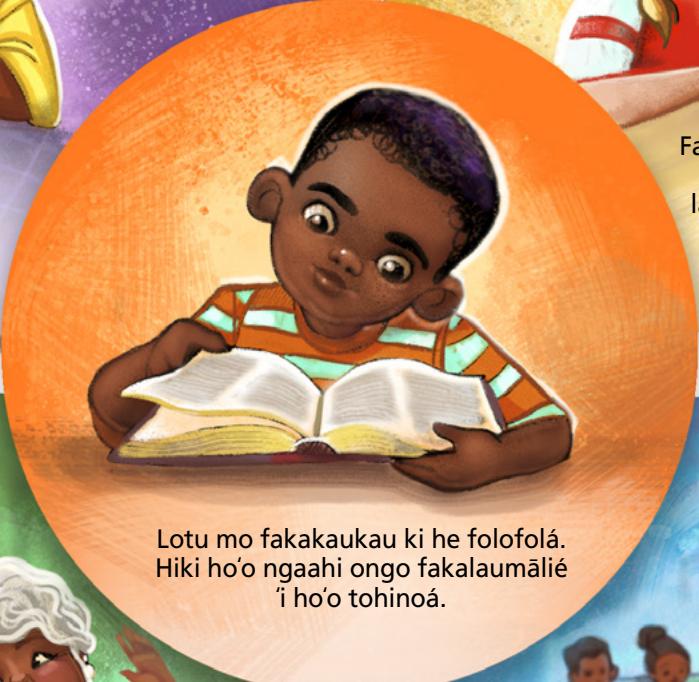
Te u fakamālohia fēfē nai 'eku fakamo'oni?

Fakamanatu'i e
taimi ne ke ongo'i
ai e Laumālié.

Faka'ehi'ehi mei he ngaahi
mē'a a ia 'oku 'ikai ke
langaki mo fakamālohia
ho'o fakamo'oni.

Lotu mo fakakaukau ki he folofolá.
Hiki ho'o ngaahi ongo fakalaumālié
'i ho'o tohinoá.

Tokoni'i e ni'ihi kehé 'i he ngāue tokoni
faka-Kalaisí. 'E tokoni 'eni ke ke ongo'i
'a e 'ofa 'a e 'Otuá 'i ho lotó.

Vahevahe ho'o fakamo'oni
mo ho fāmilí.

Fai 'e Jean B. Bingham
Palesiteni Lahi 'o e Fine'ofá

'Oua 'e Va'inga 'aki e, **AFÍ!**

"Tauhi e ngaahi fekaú! [Pea te ke fiefia pea nonga]"
(Tohi Hiva 'a e Fānaú, 68).

Ihe'eku tupu haké, ko e taha 'o 'eku ngaahi ngāué ko hono tutu 'a e vevé. Te u tānaki fakataha 'a e vevé mei he falé. Te u fa'o ia 'i ha fu'u talamu ukamea 'i he tafa'aki ki mui 'o e 'apí. Hili iá pea te u tutu leva ha fo'i masi 'o lī ki he loto talamú.

'I ha 'aho 'e taha na'e fu'u havili, pea ne toutou mate pē e fo'i masi. Na'á ku fakakaukau ke 'ai ha fo'i ama mei ha nusipepa. Ne u pehē 'e ulo lōloa fe'unga ange ai 'a e afí ke vela ai e vevé. Na'á ku manatu'i 'oku 'ikai fakapotopoto ke va'inga 'aki 'a e afí, ka ne u tukunoa'i e fakatokangá. Ne u takai'i ha nusipepa ki ha fo'i kouni, 'o tutu 'aki ia ha fo'i masi, peá u lī ia ki he loto talamú.

Uiiu! Ne 'ai 'e he matangi mālohí e nusipepá ke ulo lahi, pea ne vave 'a e vela e vevé. Ne fakalaka hake e ulo kakaha 'o e afí 'i hoku matá. Me'a mālié he na'e fa'u ki mui ha konga lahi 'o hoku lou'ulú. Ka ne vela hoku topé 'o hangē ha fanga ki'i filo fefeka tu'u hangatonú! Ne ma'a mo hoku kemó mo hoku la'imata foki. Na'e fu'u vave 'ene hokó!

Ne u ako ai ha lēsoni: Kapau te ke va'inga 'aki ha me'a fakatu'utāmaki, te ke ala lavea ail! 'Oku fakatokanga mai 'etau ongomātu'a mo e Laumālie Ma'oní oní ke tau faka'ehi'ehi mei he ngaahi me'a fakatu'utāmaki 'o hangē ko e ponokalafí mo e faito'o kona tapú. Kapau te tau fili ke tukunoa'i e ngaahi fakatokangá, 'oku 'i ai ha ngaahi nunu'a.

'Oku ou fakamālō ne toe tupu mai hoku la'i 'ulú. 'Oku tatau ia mo e fakatomalá. I he taimi 'oku tau fai ai ha ngaahi fili hala, te tau lava 'o fili ke liliu. 'E lava ke fakamolemole'i kitautolu koe'uhí ko e Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. 'Oku tatau ai pē pe 'oku tau kei talavou pe

motu'a, 'oku 'i ai ma'u pē hotau Fakamo'uí ke tokoni'i kitautolu. 'E lava ke tau toe ongo'i nonga, 'o hangē ko ia 'i he 'aho ne tau papitaiso aí.

Ne 'omi 'e he Tamai Hēvaní e ngaahi fekaú koe'uhí he 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu. 'Okú Ne finangalo ke malu'i mo tokonia kitautolu. Ko ha me'a'ofa faka'ofo'ofa mo'oni kuo foaki mai 'e he Tamai Hēvaní mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí kiate kitautolú! ■

Fai 'e Julie Cornelius-Huang

Makatu'unga i ha talanoa mo'oni

"*Oku mau 'ekea 'a e faingamālie ke hū ki he 'Otua Māfimafī 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'a homau konisēnisi 'omautolū pē, pea tuku ki he kakai kotoa pē 'a e faingamālie tatau, 'o tukuange ke nau lotu, pe 'e founiga fēfē, pe 'e fai 'i fē, pe ko e hā te nau lotu ki aī*" (*Ngaahi Tefito 'o e Tui 1:11*).

Na'e fiefia 'a 'Ailani 'i he'ene 'a'ahi ki Taiuaní. Ne 'ave ia 'e he'ene kui tangatá, 'a 'ene Iéié, mo hono ki'i tuofefine ko 'Ilá ki he suú (zoo) pea 'i ha vaka tahi ki ha ki'i motu. Na'a nau ō ki ha ngaahi ngoue'anga faka'ofo-'ofa ne fonu 'i he 'ulu mangó mo e 'ōketí. Pea na'a nau 'a'ahi ki ha mo'unga 'a ia ne feinga ai e fanga ngelí ke kaiha'asi 'enau me'akaí! Na'e ilisia 'a 'Ila 'i he fanga ngelí, ka na'e pehē 'e 'Ailani ne nau faka'ofo'ofa.

Na'e fie ako'i 'e Iéié kia 'Ailani mo 'Ila 'a hona tupu-'angá. Na'á ne 'ave kinua ke fe'iloaki mo honau kāingá kotoa pea ki ha ngaahi falekai ke na 'ahí'ahí i ha ngaahi me'akai fo'ou. Ne akoako 'e 'Ailani hono faka'onga'i 'o e fanga ki'i va'akau kaí (chopsticks). Ne faka'au ke ne fu'u sai 'aupito.

'I ha 'aho 'e taha ne 'ave ai 'e Iéié 'a 'Ailani, 'Ila mo 'ena ongomātu'á ki ha feitu'u makehe. Ko ha fu'u fale lahi mo ha matapā lalahi pea mo ha faliki papa ngingila. Kimu'a pea nau hū ki lotó ne nau to'o honau suú. Ne

pehē 'e he Fine'eikí, "Ko ha feitu'u 'eni 'oku fie ma'u ai ke ke loto-'apasia. 'O hangē ko ia 'i he lotú."

"Ko ha falelotu 'eni?" Ko e fehu'i ia 'a 'Ailaní. Na'e 'ikai ke tatau ia mo ha falelotu kuó ne sio ai. Ne piko hake e ngaahi tapa 'o e 'ato lanu kehekehe 'o e falé. Ne lue fakalongolongo mai ha ni'ihi 'i ha pulupulu lanu pulū fakapōpō'uli 'i he matapaá.

Ne pehē 'e he Fine'eikí, "Meimei pē. Ko ha temipale Puta. Ka 'oku 'ikai ke malí pe sila'i e kakaí 'i hení 'o hangē ko ia 'i hotau ngaahi temipalé. Ko ha fale lotu ki he tui fakalotu 'a Iéié. 'Okú ne ha'u ki hení ke ako 'a e ngaahi akonaki 'a Putá mo tokoni ki he kakaí."

Na'e tānaki atu 'e he Tangata'eikí, "Okú ke manatu'i 'a e mofuike 'i Taiuani ne tau sio ai 'i he ongoongó he māhina 'e taha kuo hilí? Ne tokoni 'a Iéié mo e kau ngāue tokoni kehe 'i he temipalé ni 'i he hili ko ia 'a e mofuiké."

Ne fehu'i ange 'e 'Ila, "Ko e hā e me'a ne nau fa?"

Ne tali ange 'e he Tangata'eikí, "Oku ou tui na'a nau 'omi ha vai ki he kakaí mo fakama'a e ngaahi fale ne holó." "Na'a nau tokoni foki ki he kakai ne mole honau ngaahi 'apí ke kumi ha feitu'u ke nau nofo ai."

"Oi," ko 'Ailani mai ia. Na'á ne mamali kia Iéié. "Ko ha fu'u ngāue lahi ia!"

Ko e Fānau Kotoa 'a e

'I he'enu hū ki he temipalé, ne fakatokanga'i e 'Ailani 'a 'ene lōngonoá mo 'ene nongá. Na'á ne sio takai holo peá ne fakatokanga'i ha 'imisi lahi ko ha papa tā tongitongi. Ne tu'u 'a 'Ila mo 'Ailani 'o sio fakamama'u.

"Ko Puta ē?" Ko e 'eke ange ia 'e 'Ilá.

Na'e kamokamo ange 'a e Fine'eikí.

Na'e lea ange 'a Iéié ki he Tangata'eikí 'i he lea faka-Siaíná peá ne kuku fakataha hono ongo nimá pea punou tu'o tolu 'i mu'a 'i he tā tongitongi 'o Putá.

Na'e lea le'o si'i ange 'a e Tangata'eikí 'o pehē, "Oku ako'i mai 'e Iéié 'a e founiga 'okú ne fakahaa'i ai 'ene faka'apa'apa kia Putá."

Ne mahiki e kemo 'o 'Ailaní. "Oku 'ikai nai ko e . . . ?" Na'á ne feinga ke manatu'i ha me'a kuó ne fanongo ai kimu'a. "Oku 'ikai nai ko e lotu tamapuá ia?"

Ne pehē ange 'e he Tangata'eikí, "Oku 'ikai ke lotu e kāngalotu Putá ia kia Puta. Na'e hoko 'a Puta ko ha faiako mā'ongo'onga, pea 'oku nau 'a'ahi ki hono tā tongitongí ke manatu'i 'a e me'a na'á ne ako'i."

*"Ko ha temipale Puta,"
ko e Fine'eikí mai ia. "Ko
e tui fakalotu 'eni 'a Iéié."*

'Otuá

Ne fanafana mai 'a e Fine'eikí, "I he taimi 'oku punou ai e kakai 'i hení, ko 'enau fakahaa'i ia 'enau faka'apa'apá—'o hangē ko e lulululú." "Oku punou 'a Iéié ke fakahaa'i 'ene faka'apa'apa kia Puta mo e me'a na'á ne ako'i."

Ne puke mai 'e he Fine'eikí e nima 'a 'Ailani mo 'Ila. "Pea 'okú mo 'ilo ha me'a?"

"Ko e hā?" Ko e 'eke ange ia 'e 'Ilá.

"Ko e fānau kotoa 'eni 'a e 'Otuá. 'Okú Ne 'ofa 'iate kinautolu. 'Okú Ne 'ofeina 'enau fetokoni'akí."

Ne sio atu 'a 'Ailani kia Iéié pea mo e kakai kotoa pē ne tangutu fakalongolongó. Na'á ne ongo'i māfana mo lelei 'i hono lotó peá ne 'ilo'i ko e mo'oni e me'a ne lea 'aki 'e he'ene Fine'eikí. Na'e fai 'e 'Ailani ha ki'i lotu ki he Tamai Hēvaní: "Fakamālō atu 'i hono tokoni'i au ke u fe'ilaoiki mo ha toe konga lahi ange 'o Ho'o fānau." ■

'Oku nofo e tokotaha na'á ne fai e talanoá 'i Iutā, USA.

'Oku 'Alo'ofa 'a Sisú

Fai 'e Kim Webb Reid

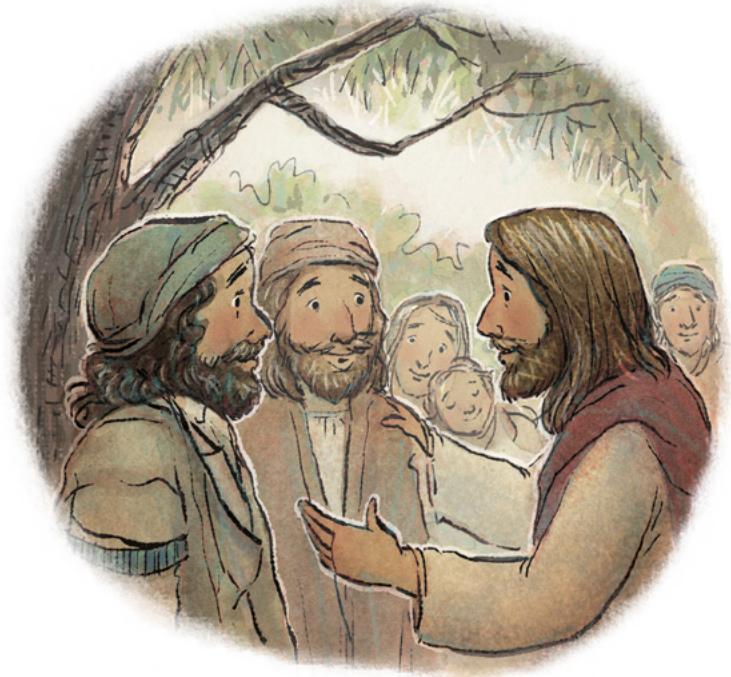

Na'e 'ikai ke loto 'a e kau
ākongá ke fakahoha'asi 'e
he fānaú 'a Sisú. Na'a nau
feinga ke tuli kinautolu.

Ne ako'i 'e Sisú e kakaí
'i ha 'aho 'e taha. Ne
omi ha ngaahi fāmili 'e
ni'ihi kiate Ia mo 'enau
fanga ki'i pēpeé mo e
fānau īkí. Na'a nau fie
ma'u ke tāpuaki'i 'e Sisú
'enau fānaú.

Na‘e fekau ‘e Sīsū ki he‘ene kau ākongá ke tuku e fānau īkí ke ha‘u kiate Ia. Na‘á Ne folofola ‘oku fie ma‘u ‘e he kakai lalahí ‘a e tui hangē ko e fānau īkí ke nau hū ai ki hēvani.

Hili iá ne fuā ‘e Sīsū e fānau peá Ne tāpuaki‘i kinautolu.

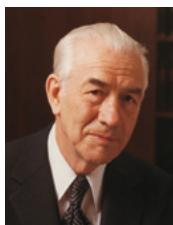

‘Oku ‘ofa ‘a Sīsū ‘i he fānaú. ‘Okú Ne finangalo
ke u angalelei ki he kakaí ‘i he feitu‘u kotoa pē. ■

Mei he Luke 18:15–17

Te u Lava 'o Angalelei

Fai 'e 'Eletā
Mark E. Petersen
(1900–84)

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

KO E TOHI 'A MOLOMONÁ: KO HA MANA MO'ONI

Mei he kamata'angá ki he'ene 'osi, ko e Tohi 'a Molomoná ko ha fakahā, ko ha liliu fakalaumālie, ko e ngāue ia 'a e 'Otuá kae 'ikai ko ha tangata.

Oku ou . . . fakamo'oni ki he uiui'i fakalangi 'o e Palōfita ko Siosefa Sāmitā pea mo . . . fakahaa'i 'eku tui ki he mana ne liliu mo pulusi 'aki e Tohi 'a Molomoná. . . .

I he 'aho 22 'o Sepitema 1823, ofi ki Palemaila, Niu 'Ioke, na'e fakahā 'e ha 'āngelo 'a e 'Otuá hono tuku'anga totonú ki ha ki'i tamasi'i [ta'u hongofulu mā fitu] ko Siosefa Sāmita. . . .

. . . Tuku mu'a ke tau ki'i fakakau-kau ange ki hono liliu 'o e lekötí ni. 'Oku pehē 'e Siosefa Sāmita na'a ne fai ia 'i he me'afoaki mo e mālohi 'o e 'Otuá. . . . I he si'isi'i 'o 'ene tu'unga fakaakó 'i he taimi ko ia 'o 'ene mo'uí, ne 'ikai mo ha toe founiga ange 'e taha te ne mei lava ke fakahoko ai ia. . . .

. . . 'Oku anga fēfē [leva] hono tala 'e he kau fakaangá ne hanga pe

malava 'e Siosefa Sāmita 'i he'ene kei talavoú ke to'o ha ngaahi konga mei he Tohi Tapú pea 'i ha founiga poto mo'oni 'o 'ai ke ngali ko ha konga ia 'o e Tohi 'a Molomoná?

Na'e pehē 'e he'ene fa'eé ne te'eki ai ke ne lau e Tohi Tapú 'o 'osi 'i he konga kimu'a ko ia 'o 'ene mo'uí. Na'e anga fēfē leva ke ne filifili lelei ha ngaahi veesi pea fakahū kinautolu 'i ha founiga totonu mo pōto'i foki ki he Tohi 'a Molomoná?

Koe'uhí ne te'eki ke ne lau 'o 'osi e Tohi Tapú, ne 'ikai ke 'i ai ha'ane 'ilo fe'unga ke ne fai ai ha fakatonutonu fisifisimu'a pehē 'o tatau ai pē pe na'e poto 'i he tohī mo e fakatonutonu, 'a ia ne 'ikai ke ne ma'u ha taha 'o kinua 'i he konga kimu'a ko ia 'o 'ene mo'uí.

[Ka] ko e Tohi 'a Molomoná ko ha ngāue fakalotu fisifisimu'a mo'oni ia, pea 'oku mahulu atu ia 'i he ngaahi 'amanaki lelei taha pe pōto'i ngāue 'o ha ki'i tamasi'i faama. . . .

Hangē ko 'ení, lau ha ni'ihi 'o e ngaahi malanga faka'ofo'ofa 'a e Fakamo'uí 'i he tohi ko iá. Fakatokanga'i ange 'oku lau 'e he 'Eikí mei he kau palōfita 'o e Tohi Tapú. Te tau pehē nai ne ma'u 'e Siosefa Sāmita 'i he'ene ta'e akó 'a e poto pe pōto'i tohī ke ne toe hiki fo'ou e ngaahi malanga 'a e Fakamo'uí pea fakahū ki ai ha ngaahi potufolofola mei he Tohi Tapú, 'o fakakaukau ke toe fakalele'i ange e me'a ne folofola 'aki 'e Sīsuú?

. . . Ne 'ikai ke liliu 'e [Siosefa Sāmita] . . . 'a e ngāue 'a Molomoná, pe ngaahi malanga 'a Sīsuú, pe malu'i fakaofo 'o 'Apinetaí, pe ngaahi tohi 'a Malakaí pe 'Isaiá. Na'a ne hoko 'ata'atā pē ko ha taha liliu lea, 'ikai ko ha 'ētīta pe ha taha fa'u tohi; pe ko ha kaiha'a 'o ne ngāue 'aki ha ngāue 'a ha taha kehe. . . .

Mei he kamata'angá ki he'ene 'osi, ko e Tohi 'a Molomoná ko ha fakahā, ko ha liliu fakalaumālie, ko e ngāue ia 'a e 'Otuá kae 'ikai ko ha tangata. Mei he kamata'angá ki he'ene 'osi, 'oku mo'oni kotoa ia. ■

Mei he "It Was a Miracle!" Ensign, Nov. 1977, 11–13.

**AKO'I 'E MOLONAI 'A SIOSEFA,
TĀ 'E CLARK KELLEY PRICE**

I he pō mo e pongipongi 'o Sepitema 21–22, 1823, na'e fakahā ai 'e he 'āngelo ko Molonai kia Siosefa Sāmita feku'aki mo e ngaahi lau'i peleti koulā. Ne 'alu 'a Siosefa ki he Mo'unga ko Komolā ka na'e 'ikai ke ne lava ke to'o e ngaahi peleti koe'uhi he na'a ne ongo'i 'oku 'ahī'ahī ia ke ne faka'aonga'i kinautolu ke ne tu'umālie ai. Ne toe hā mai 'a Molonai kia Siosefa mo fakahā 'a e "naunau 'o e 'Eiki" pea mo e "pilinisi 'o e fakapo'uuli." Na'e fakamatala'i 'e Molonai 'a e taumu'a 'o e ongo viṣoné: "koe'uhi ke ke 'ilo'i i he 'ahó ni 'o fai atu e ongo mālohi pea 'oua na'a tākiekina pe ikuna'i koe 'e he tokotaha angakovi." (Vakai, Latter-day Saints' Messenger and Advocate, 'Okatopa 1835, 196–98.)

'I he Makasini Foki ko 'Ení

MA'Á E KAKAI LALAHÌ KEI TALAVOÚ

KO HONO IKUNA'I
 'O E FAKATU'UTĀMAKİ
 'O E LOTO VEIVEIUÁ

Hangē pē ko ia ko e lava 'e he mahakí ke 'ohofi fakapuli-puli e 'ulu 'akaú, 'e lava foki 'e he veiveiuá 'o fakavaivai'i hotau ngaahi aka fakalaumālié. 'E lava fefē ke tau fakafe-paki'i e loto veiveiuá 'i he taimi faingata'a?

p.44

MA'Á E TO'U TUPÚ

p.58

MINITI 'E HONGOFULU 'I HE 'AHO

'Oku fakatokanga'i 'e ha to'u tupu 'e toko nima 'a e liliu 'i he'enau mo'u'i 'i he'enau fetongi e ngāue 'aki 'o e tekinolosiá 'aki ha lau faka'aho e Tohi 'a Molomoná 'i ha miniti 'e 10. Fai 'a e polé ma'au!

MA'Á E FĀNAÚ

Lau 'i he Konifelenisi

Ko ha founga fakafiefia 'eni ke muimui'i 'a e me'a 'oku lea 'aki 'e he palōfítá mo e kau 'aposetoló lolotonga 'o e konifelenisi lahí.

p.66

SIASI 'O
SĪSŪ KALAISSI
 'O E KAU MĀONI'ONI
 'I HE NGAHHI AHO
 KIMUI NI